

Fredningen av halve Svalbard i 1973, Norges største fredning

Drivkrefter og reaksjoner

Karoline Johanne Opsahl

Masteroppgave i historie

Universitetet i Oslo

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Vår 2022

**UNIVERSITETET
I OSLO**

© 2022 Karoline Johanne Opsahl

Fredningen av halve Svalbard i 1973, Norges største fredning. Drivkrefter og reaksjoner

Forsidebilde: Karoline Johanne Opsahl

<https://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Forord

Arbeidet med masteroppgaven har foregått fra august 2021 til mai 2022, og jeg har vært så heldig å ha mange støttespillere og bidragsytere i prosessen. Først vil jeg takke min veileder, professor Finn Erhard Johannessen. Din kunnskap om norsk naturvernhistorie, og gode råd til masteroppgaveskrivingen, har hatt stor betydning for oppgaven min. Din raske respons og åpne kontordør har også bidratt til en god fremdrift i en tidvis hektisk hverdag. På arkivreisen til Tromsø fikk jeg rikelig med hjelp av Trond Karlsen fra Statsarkivet, som fant frem mappe etter mappe med gamle sakspapirer. Takk for at du sto parat hele uken. Jeg vil også takke Harald Dag Jølle og Per Kyrre Reymert som jeg møtte på Norsk Polarinstitutt, for at dere delte deres kunnskap om relevant litteratur, aktuelle kontaktpersoner og nyttig arkivmateriale. Det var svært motiverende å møte fagpersoner med en så stor interesse for, og kunnskap om Svalbard. Takk også til Thor. B. Arlov, Thor Larsen og Pål Prestrud for at dere delte deres kunnskap om fredningsprosessen, og Eystein Markusson fra Svalbard Museum for en hyggelig samtale. På Svalbard snakket jeg også med miljøvern sjef Kristin Heggelund, takk for at du tok deg tid til å dele din kunnskap om Svalbard og dagens status på miljøvernfeltet.

Tusen takk til min far, Gaute, som utrettelig har lest og kommentert på språk og skrivefeil. Takk også til Jon Einar, for at du lånte bort ditt kloke hode og fant frem den røde pennen, da jeg litt usikker la fra meg masteroppgaven på stuebordet i Asker. Takk til min kjære Olav for god støtte i en stressende masterperiode fylt med både oppturer og nedturer. Du har vært en trygg havn i kaotiske perioder. Mine fine kollegaer på Karrieresenteret ved UiO fortjener også anerkjennelse, tusen takk for gode råd og motivasjon i skriveprosessen. Helt til slutt vil jeg også takke min familie og venner, for deres nysgjerrighet, oppmuntring, gode spørsmål og fine pustepauser fra oppgaven.

13. mai 2022

Karoline Johanne Opsahl

Abstract

In 1973 the Norwegian government chose to protect half of Svalbard's areas in three national parks, two nature reserves and fifteen bird reserves. This is the biggest nature conservation area the Norwegian government has ever established. With increasing knowledge of how human industry and development was on the expense of nature and wildlife, national and international nature conservation organizations, and individuals with scientific interest, started to focus on protecting the archipelago when companies started to explore potential oil resources there. A proposal for protecting a large part of the archipelago was therefore sent out to affected parties by the Norwegian government. After some adjustments on behalf of different reactions to the proposal, the nature conservation of half of Svalbard was established.

This thesis compares the protection of half of Svalbard's archipelago to the establishment of Hardangervidda National Park, the biggest national park on the mainland. Here there was an established agricultural industry, operated by the locals, and plans for setting up hydropower in some waterfalls. This caused a lot of conflict regarding the organization of a national park, since it would cause restrictions to the agricultural activities and prevent the beneficial hydropower. After a comprehensive political process, the national park was established, with some limitations in order to preserve the local industry. In addition to the Hardangervidda example, this paper compares the Svalbard nature conservation to other Norwegian debates regarding protection of nature areas and expansion of industry. The goal is to highlight how the nature conservation of half of Svalbard's archipelago was unique.

When Norway gained dominion over the archipelago in 1925, an international treaty was signed. The Treaty of Svalbard states that any signatory nation can establish activity there. As a consequence, there was a soviet coal mining society on the archipelago that was twice the size of the Norwegian coal mining society, and international oil companies sought to establish industry there. The right to establish activity on the archipelago and the thought of protecting the nature and wildlife on Svalbard from such operations, caused a conflict between these two interests to emerge. Oil companies and the Soviet Union were against the nature conservation proposal that would prevent their occupation. However, an enormous part of Svalbard was protected, and in light of the other examples, it was an area conservation with minimal conflict. This was possible because most of the areas that were affected by the nature conservation had no established industrial activities and even the local's mining industry was not affected by the conservation. Their complex reaction to the conservation is also examined.

Kart over Svalbard.

Illustrasjon i Prop. 1 S (2017 – 2018). For budsjettåret 2018 – Svalbardbudsjettet. Justis- og beredskapsdepartementet, s. 54.

Innholdsfortegnelse

Forord	1
Abstract	2
Innledning	7
Tidligere litteratur	8
Kilder.....	10
Metode	11
Oppbygging og struktur.....	11
Kapittel 1: Velkommen til Svalbard!	13
Øygruppen som periferiens sentrum	13
Svalbardtraktaten: Svalbard i Norges hender	14
Tidlig samfunnsorganisering	16
Sovjetisk og norsk kullgruvedrift på Svalbard	16
Store Norske Spitsbergen Kullkompani som samfunnsbygger	17
Ny multinasjonalutvikling på slutten av 50-tallet: oljeleting, flyplass og naturvern	18
Oljeleting på Svalbard	19
Fra company town til normalisert lokalsamfunn	20
Det stedlige Svalbardråd	20
Sentralforvaltningen.....	21
Kapittel 2: Forslag om fredning av halve Svalbard	23
Det klassiske naturvernets gjennombrudd	23
Enkeltvedtak for å beskytte truede arter	26
Naturverntankegangen får økende intensitet på Svalbard	27
Naturvernets konflikt med andre aktiviteter på øygruppen.....	28
Verneinteressene og den klassiske naturvernideologien	29
Verneinteressene får drahjelp fra myndighetene på slutten av 60-tallet	30
Forslag om etablering av større naturvernede områder på Svalbard	31
Det vokser frem en olje- og naturverndebatt i mediene	32
Initiativtagerne til en fredning av Hardangervidda	35
Verneverdier på Hardangervidda.....	36
Kong Karls land - den første store krisen	37
Vern eller boring på Edgeøya og Barentsøya?	39
Nasjonale og internasjonale reaksjoner fra naturverninteressene	41
Miljøverndepartementet tar stilling til fredningsplanene på Svalbard	42
Arbeidsgruppens forslag blir sendt ut på høring	44

Sammendrag	45
Kapittel 3: Reaksjoner på fredningsforslaget	46
Sovjetunionens arktiske interesser	46
Sovjetunionens misnøye med norske naturverntiltak	47
Utenriksdepartementet ber om forsiktighet på naturvernfronten	48
Svalbardtraktaten som en juridisk nøtt.....	49
Næringsreaksjoner	51
Lokalsamfunnet	53
Vilt- og naturvernutvalget sine kritiske røster	54
Det stedlige Svalbardråd toner ned kritikken	56
Ikke en så ubetinget positiv lokalbefolkning som først antatt?	58
Hvorfor ser man ikke flere lokale reaksjoner på naturverndebatten i Svalbardposten?	59
Muntlige kilder og miljømisnøye blant lokalbefolkningen på 90-tallet	60
Oppsummering.....	61
Hardangervidda - vassdragsutbygging eller stor nasjonalpark?	62
Rekreasjonsargumenter fikk et større fokus.....	63
Primærnæringsaktører ønsket heller status quo	64
Positivitet til utbygging av vassdragene	66
Langt flere reaksjoner på Hardangervidda nasjonalpark.....	68
Sammendrag	69
Kapittel 4: Vedtak og gjennomføringen av fredningen	71
Vedtak om tre nasjonalparker, to naturreservater og femten fuglereservater	71
Miljøverndepartementets vurderinger av høringsinnspillene	73
Rimelig balanse mellom økonomiske interesser og verneinteresser	74
Erklært seier for verneinteressene og suverenitetshevdelse fra Norges side.....	75
Hva ligger i fredningsdetaljene?.....	76
Vedtak om opprettelsen av Hardangervidda nasjonalpark	77
Hensyn til landbruksinteresser og verneinteresser	78
Rekreasjonsaktiviteter på vidda og myndighet over områdene	79
Oppsummering.....	80
Forskjell i fredningsprosessene	81
Gjennomføringen av fredningen	83
Lokalbefolkningen føler seg fortsatt lite prioritert	84
De lokale miljøvernmyndighetene ønsker mer kontroll	85
Oljeselskaper uten olje og slurvete gruveselskaper.....	87

Sovjetunionen nekter å anerkjenne fredningen	87
Sammendrag	88
Svalbard i dag	89
Konklusjon.....	91
Det atypiske Svalbard: kort eierskap, internasjonal spenning og enorm fredning.....	91
En mer tradisjonell norsk fredning: Hardangervidda.....	93
Et varierende mønster i norske fredningsdebatter	94
Gigantisk fredning – minimal konflikt	100
Litteratur og kilder	101
Litteratur.....	101
Trykte kilder.....	102
Internett	102
Arkivmateriale	103
Muntlige kilder	104

Innledning

På 1960- og 70-tallet fikk naturvernet sitt gjennombrudd i Norge. Etter krigen var det gjenreisning av landet og økonomisk vekst som gjaldt. Boligbygging, kraftutbygging og industrireisning førte til nedbygging av natur og forurensning, og da levestandarden hadde nådd et nivå som aldri tidligere, ble andre hensyn viktigere. Det vokste frem en sterk ideologi for naturvern, der tanken var at naturen og naturressursene i større grad måtte bevares mot menneskelige inngrep. Et økende antall miljø- og naturvernorganisasjoner jobbet aktivt for dette og naturvern ble satt på agendaen i samfunnet og i opinionen, det kom politisk til uttrykk i partiprogrammene, og ble en større oppgave innad i statsforvaltningen. Naturvernshølgen som skylte inn over landet, førte også til at det oppstod store debatter mellom vekst og vern i forbindelse med næringsutvikling i naturområder. Et tegn på naturvernets gjennombrudd var fremveksten av storslåtte planer om nasjonalparker og naturreservater for å beskytte områder med verdifullt natur- og dyreliv. Dette resulterte i at Norge fikk etablert flere av sine kjente og kjære nasjonalparker, slik som Rondane nasjonalpark i 1962, Femundsmarka nasjonalpark i 1971, Jotunheimen nasjonalpark i 1980, og Hardangervidda nasjonalpark i 1981. Den største fredningen Norge vedtok var på Svalbard i 1973. Det nyopprettede Miljøverndepartementet fredet da rundt halvparten av øygruppen, til stor glede for naturverninteressene. Samtidig førte den storslåtte fredningen av Svalbard til begrensninger for aktørene på øygruppen, og hele fredningsprosessen ble en stor nasjonal og internasjonal debatt, med mange interessenter og berørte parter.

I tillegg til å være det mest omfattende arealfredningsvedtaket de norske myndighetene noensinne hadde gjennomført, skilte Svalbard seg fra de andre fredningene på fastlandet. En internasjonal traktat la føringer på Norges forvaltning av øygruppen, en øygruppe med både sovjetisk og norsk lokalbefolkning, hvor begge land hadde en veletablert kullindustri. Det var i tillegg en økende interesse for olje i de arktiske områdene, og flere internasjonale oljeselskaper hadde begynt å engasjere seg på Svalbard. Dette var noen av faktorene som bidro til at fredningen av omfattende arktiske områder på Svalbard ble en komplisert prosess for de norske myndighetene. Denne fredningen skal jeg undersøke. Hvor kom initiativet til fredningen fra og hvordan reagerte politiske institusjoner? Hva var reaksjonene fra aktørene på øygruppen? Ble andre interesser enn naturvern tatt hensyn til ved fredningen, og hvordan gikk implementeringen av fredningsbestemmelsene? I hvilken grad ligner denne fredningen på andre frednings- og utbyggingskonflikter på fastlandet, og hvordan skiller den seg ut? For å finne ut av dette vil jeg sammenligne med eksempler fra fastlandet. Dette vil samtidig bli en

litt stor tematikk, derfor vil jeg først og fremst se på fredningen av Hardangervidda, Norges største fastlandsfredning. Allerede i 1964 ble området tatt med i Statens naturvernråd sin landsplan om fredning, og etter en lang og konfliktfylt prosess, ble Hardangervidda nasjonalpark opprettet. Det er flere momenter ved Hardangerviddafredningen det vil være interessant å sammenligne med fredningen av halve Svalbard. Slik som områdets natur, initiativtagerne til fredningen, den politiske behandlingen, lokale reaksjoner og om myndighetene tok hensyn til andre interesser enn naturvern.

Tidligere litteratur

Kunnskap om Norges natur- og miljøvernshistorie, fra enkeltindividers spede initiativ til en stor økning av interesserorganisasjoner og etter hvert statlig involvering, blir i stor grad bygget på Bredo Bentsen sin bok *Grønn linjer. Natur- og miljøvernets historie i Norge*.¹ Alf-Inge Jansen sin undersøkelse av natur- og miljøvernsektorens organisering, og etableringen av Miljøverndepartementet i boken *Makt og miljø: en studie av utformingen av den statlige natur- og miljøvernpolitikken*, blir også brukt.² Jansen sin beskrivelse av de ulike etappene i utviklingen av natur- og miljøvern i den politiske sektoren, og de ideologiene som over tid har gjort seg gjeldende innen norsk natur- og miljøvern, er spesielt interessant.

I det store mylderet av litteratur om Svalbard har jeg tatt utgangspunkt i noen utvalgte verk som gir god kunnskap om Svalbard sin historie og utviklingen av samfunnet på 1900-tallet. Thor B. Arlov har skrevet to omfattende bøker om Svalbard. I *Svalbards historie* legger han linjene for hele 400-års perioden det har vært dokumentert menneskelig aktivitet på øygruppen. I boken *Den rette mann. Historien om Sysselmannen på Svalbard* skriver Arlov om sysselmansordningen som ble etablert i 1925 og undersøker hvordan rollen og oppgavene har endret seg siden etableringsperioden og frem til 2010.³ Bente Elisabeth Willumsen skriver i sin hovedfagsoppgave *Lokaldemokrati på 78 grader nord*⁴ om etableringen av et lokalt folkestyre i Longyearbyen. Oppgaven gir et viktig innblikk i det norske lokalsamfunnet på øygruppen og det første forsøket på å etablere et lokaldemokrati.

¹ Bentsen, Bredo. *Grønne linjer. Natur- og miljøvernets historie i Norge*. Oslo: Unipub, 2011.

² Jansen, Alf Inge. *Makt og miljø: en studie av utformingen av den statlige natur- og miljøvernpolitikken*. Oslo: Universitetsforlaget AS, 1989.

³ Arlov, Thor B. *Svalbards historie*. Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2003; *Den rette mann. Historien om Sysselmannen på Svalbard*. Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2011.

⁴ Willumsen, Bente Elisabeth. *Lokaldemokrati på 78 grader nord. En studie av debatten om innføringen av lokalt folkestyre i Longyearbyen*. Hovedfagsoppgave i statsvitenskap. Universitetet i Tromsø, Institutt for statsvitenskap, 2000.

For innsikt om Svalbardtraktaten, som formelt gir Norge ansvar for øygruppen, samtidig som den legger begrensninger på forvaltningen, har Willy Østreng sin bok *Det politiske Svalbard* vært nyttig.⁵ Bjørg Evjen sin bok *Kull, karer og kvinnfolk: Longyearbyen 1916-1975: fra arktisk arbeidsplass til etablert industrisamfunn?*⁶ har blitt brukt for å få en oversikt over etableringen av kullgruvedriften på øygruppen. Boken har også bidratt med kunnskap om samfunnets overgang fra et gruvesamfunn drevet av et norsk selskap, til et mer normalisert samfunn der staten i større grad tok ansvar og la til rette for et mer vanlig familieliv.

Det er flere som har skrevet om fredningen av Svalbard i 1973. Magnar Norderhaug var en svært aktiv aktør under fredningsprosessen og har skrevet boken *Svalbard – mennesket i den siste villmark*.⁷ Denne blir brukt både for å få kunnskap om Svalbards unike natur og dyreliv, og områdefredningen som ble vedtatt. Endre Persen har vært miljørådgiver for sysselmannen på Svalbard, og har skrevet et kapittel i boken *Natur 1995* om miljøvern på Svalbard.⁸ Dette er også en informativ gjennomgang av fredningssaken, men også her fra en aktør med sterk interesse for natur- og miljøvern på øygruppen.

Samtidig er fredningsprosessen blitt undersøkt med utgangspunkt i andre aktører. Arnt Robert Haugan sin masteroppgave *Et vernekupp? Opprettelsen av verneområdene på Svalbard i 1973*⁹ ser på hva som foregikk på myndighetsnivå og hvordan de ulike aktørene påvirket prosessen, særlig den forutgående oljeletingen og hvilken rolle oljevirkksomheten hadde på fredningen. Haugan har gått grundig igjennom Miljøverndepartementet sitt arkivmaterialet fra høringsrunden i forkant av fredningen. Kristoffer Bjørklund sin masteroppgave *Caltex-saken og norsk oljepolitikk på Svalbard fra 1960 til 1973*¹⁰ undersøker oljeselskapenes etablering på Svalbard og de norske myndighetenes oljepolitikk. Han har et særlig fokus på oljeselskapet Caltex, som lette etter olje på øygruppen. Bjørklund har gått gjennom Utenriksdepartementets kilder i forbindelse med oljeleting og fredning på Svalbard, og analyserer Norges forhold til Sovjetunionen og hvordan Norge forholdt seg til den økte oljeaktiviteten.

⁵ Østreng, Willy. *Det politiske Svalbard*. Oslo: Gyldendal, 1975.

⁶ Evjen, Bjørg. *Kull, karer og kvinnfolk: Longyearbyen 1916-1975: fra arktisk arbeidsplass til etablert industrisamfunn?* Oslo: Unipax, 2006.

⁷ Norderhaug, Magnar. *Svalbard – mennesket i den siste villmark*. Oslo: Universitetsforlaget, 1982.

⁸ Persen, Endre. «Miljøvern på Svalbard. Fra «no mans land» til et mønsterbruk». I *Natur 1995*, redigert av Karl H. Brox, s. 33 – 47. Trondheim: Tapir forlag, 1995.

⁹ Haugan, Arnt Robert. *Et vernekupp? Opprettelsen av verneområdene på Svalbard i 1973*. Hovedfagsoppgave i geografi. Norges teknisk-naturvitenskapelige Universitet, Geografisk Institutt, desember 1997.

¹⁰ Bjørklund, Kristoffer. *Caltex-saken og norsk oljepolitikk på Svalbard fra 1960 til 1973*. Masteroppgave i historie. Universitetet i Oslo, Institutt for arkeologi, konservering og historie, vår 2008.

For å sammenligne med Hardangervidda, har Stephan Ibsen sin hovedoppgave *Kampen om Hardangervidda. En historie om vekst og vern*¹¹, blitt brukt. Ibsen skriver om opprettelsen av Hardangervidda nasjonalpark og ser på fredningsprosessen, reaksjonene på fredningsforslaget og fredningsvedtaket. Ofte er trenden at lokalsamfunn som blir direkte påvirket av en fredning, ikke er like begeistret for fredningstiltak som andre aktører, slik som nasjonale myndigheter (som vedtar fredningen) og naturverninteresser (som initierer fredningen). Dette er noe Ibsen skriver om i sin oppgave, og som er interessant å bruke i sammenligningen med de lokale reaksjonene på Svalbard i forbindelse med fredningen.

Lokalbefolkningens reaksjoner på fredningen av Svalbard i 1973 er ikke blitt undersøkt før, men det finnes en antropologisk undersøkelse av miljødiskursen på Svalbard på 90-tallet, der holdninger til miljøvern blir analysert. I Trude Borch sin hovedfagsavhandling *Kampen om naturen. Miljødiskurs på Svalbard – «Europas siste villmark»*¹² finner hun ut at enkelte lokale aktører på Svalbard har en skeptisk holdning til «alt som lukter miljøsak» på grunn av at det har ført til inngrep i den enkeltes liv. Miljøvernargumenter møtte derfor oftest mostand lokalt. Borchs funn av en generell negativ miljødiskurs fra Svalbardsamfunnet på 90-tallet er interessant, sett i sammenheng med det jeg finner av lokale reaksjoner på 70-tallets fredning.

Kilder

Denne oppgaven bygger på arkivmaterialet til Sysselmannen og Det stedlige Svalbardråd fra Statsarkivet i Tromsø. Sysselmannen holdt i korrespondansen med myndighetene, og hadde dialog med Miljøverndepartementet i forbindelse med planleggingen av fredningen. Det stedlige Svalbardråd sine møterefater, notater og sakspapirer har vært verdifulle, siden de representerte lokalbefolkningen i fredningssaker, og ble bedt om å komme med innspill fredningsforslaget. Norsk Polarinstitutt sitt arkivmateriale har også blitt brukt. Dokumenter om fredningen, særlig korrespondanse og notater fra Utenriksdepartementet angående fredningsprosessen og Sovjetunionens forhold til naturvern på Svalbard, har vært nyttige. I tillegg har Norsk Polarinstitutt samlet alle nasjonale avisutklipp som nevnte naturvern, olje og Svalbard i perioden 1971 – 1973, noe som har gitt en svært god oversikt over den offentlige naturverndebatten om Svalbard. Miljøverndepartementet sine dokumenter fra fredningen i

¹¹ Ibsen, Stephan. *Kampen om Hardangervidda. En historie om vekst og vern*. Hovedfagsoppgave i historie. Universitetet i Oslo, Historisk Institutt, mars 2002.

¹² Borch, Trude. *Kampen om naturen. Miljødiskurs på Svalbard – «Europas siste villmark»*. Hovedfagsavhandling i sosialantropologi/samiske studier. Universitetet i Tromsø, Institutt for samfunnsvitenskap, seksjon for sosialantropologi/samiske studier, våren 1997.

Riksarkivet er også blitt brukt for å få innsyn i fredningssaken. En gjennomgang av lokalavisen på Svalbard, *Svalbardposten*, har bidratt til å få kunnskap om stemningsbildet på Svalbard rundt fredningsprosessen. Lokale aktører sine utspill om saken har vært nyttig å lese, og avisen har referert diskusjoner om fredningen både lokalt og nasjonalt. Stortingsmeldinger om Svalbard har gitt et innblikk i myndighetenes offisielle svalbardpolitikk, og Statens naturvernråd sin NOU 1973: 19 *Naturvern på Svalbard* har vært et sentralt politisk dokument som redegjorde for forholdene på Svalbard og ga råd om nødvendige fredningstiltak til myndighetene. Jeg har også snakket med personer som har vært involvert i fredningsprosessen eller hatt kunnskap om fredningen og perioden.

Metode

Denne oppgaven er i stor grad et dypdykk ned i en konkret sak: fredningen av halve Svalbard i 1973. Metoden jeg bruker for å få svar på de spørsmålene jeg stiller, er både ved å se på eksisterende litteratur, samtidig som jeg undersøker et bredt og relevant kildemateriale. Kildearbeidet mitt skiller seg fra det som er blitt gjort tidligere. Jeg har gått grundig gjennom arkivet til Sysselmannen og Det stedlige Svalbardråd, gjennomgått den nasjonale og lokale debatten fra perioden og snakket med personer involvert i eller med kunnskap om fredningen. Jeg forsøker å tolke kildene ut ifra den perioden og konteksten de er fra. Jeg har også sett noe på kilder tidligere litteratur har undersøkt, for å få en forståelse av hva den informasjonen er blitt bygget på. En god oversikt over litteraturen, sammen med et bredt og grundig kildearbeid bidrar til å svare godt ut de spørsmålene jeg undersøker. Samtidig ønsker jeg å se på hvordan Svalbardfredningen ligner på andre frednings- og utbyggingskonflikter på fastlandet, og hvordan den skiller seg ut. I et forsøk på å forklare dette, benytter jeg meg av komparativ metode. Gjennom en komparativ analyse mellom Svalbardfredningen og fredningen av Hardangervidda, blir hva som kjennetegner en typisk norsk fastlandsfredning tydeliggjort, og hvordan Svalbardfredningen ligner på, og skiller seg fra dette. Avslutningsvis trekker jeg kort inn andre fredninger og utbygginger, for å plassere Svalbard inn i en større nasjonal kontekst.

Oppbygging og struktur

Kapittel 1 *Velkommen til Svalbard* gir en oversikt over Svalbard sin historie og samfunnsutvikling generelt. Fra oppdagelsen av Svalbard i 1596 da øygruppen fungerte som en internasjonal allmenning for ulike nasjoner, til etableringen av en dominerende kullgruvedrift på starten av 1900-tallet og fremveksten av en fastboende befolkning. Kapittelet forklarer også hvordan Norge fikk eierskap over øygruppen gjennom Svalbardtraktaten og hvilke begrensninger denne traktaten la på forvaltningen.

Kapittel 2 *Forslag om fredning av halve Svalbard* går igjennom prosessen frem til Miljøverndepartementet sendte fredningsforslaget ut på høring. Fra de første artsfredningene på starten av 1900-tallet, til et økende press fra naturvernorganisasjoner og fagfolk om behovet for større fredninger, som etter hvert ble plukket opp av nasjonale myndigheter. I dette kapitlet blir veien frem til det omfattende fredningsforslaget gjennomgått, og hvordan Svalbardtraktaten, Sovjetunionen, oljeselskaper og norsk suverenitetshevdelse, var faktorer som bidro til at fredningsprosessen var annerledes enn en tradisjonell fredning på fastlandet, sammenlignet med opprettelsen av Hardangervidda nasjonalpark.

Kapittel 3 *Reaksjoner på fredningsforslaget* ser på hvordan ulike aktører reagerte på det fremlagte fredningsforslaget. Sovjetunionen hadde et veletablert gruvesamfunn og påbegynt oljeleting, og de sovjetiske myndighetene var mot all form for begrensning av sovjetisk virksomhet på øygruppen. Utenriksdepartementet var bekymret for at en stor områdefredning skulle være et brudd på den internasjonale traktaten og for reaksjoner fra Sovjetunionen. Næringene på øygruppen, spesielt oljenæringen, var negative til fredningsforslaget. Reaksjonene fra den norske lokalbefolkningen i Longyearbyen blir også undersøkt, med et blikk opp til 90-tallets svalbardsamfunn. Dette kapitlet sammenligner reaksjonene på fredningsforslaget om Svalbard med reaksjonene på fredningsforslaget til Hardangervidda. Dette bidrar til å synliggjøre de ulike interessene som var etablert i de to områdene og forklarer hvorfor det både var sammenfallende reaksjonsmønstre og forskjeller i reaksjonene.

Kapittel 4 *Vedtak og gjennomføringen av fredningen* ser på selve fredningsvedtaket. Dette kapitlet gjennomgår fredningsvedtaket på Svalbard og undersøker hvilke hensyn Miljøverndepartementet tok til innvendingene som kom på fredningsforslaget. Her vil jeg også sammenligne med opprettelsen av Hardangervidda nasjonalpark. Er det forskjell på hvilke interesser som ble hensyntatt? Avslutningsvis skal jeg undersøke implementeringen av de nye fredningsbestemmelsene på øygruppen.

Konklusjonen oppsummerer funnene i oppgaven. Her blir Svalbardfredningens særegenheter fremhevet, samtidig som de mer tradisjonelle momentene ved fredningen av Hardangervidda blir poengtert. Hvordan begge fredningssakene faller inn i norske fredningsmønstre blir også synliggjort. Til slutt løfter jeg blikket og trekker Svalbardfredningen inn i en større nasjonale sammenheng. Ved å kort trekke inn andre frednings- og utbyggingsdebatter fra fastlandet ser jeg på hva som er Svalbardfredningens mest unike trekk.

Kapittel 1: Velkommen til Svalbard!

Svalbard er en øygruppe som ligger på 74° til 81° nordlige breddegrad, og 10° til 35° østlige lengdegrad, omtrent midt mellom Norges fastland og Nordpolen. Øygruppas landskap er dominert av høye fjell, dype fjorder og daler, i tillegg til at det er store slettelandskap. Halvparten av Svalbards areal er dekket av is, og det er preget av et arktisk klima. I vintersesongen er det i gjennomsnitt 14 minusgrader, mens det er gjennomsnittlig 6 grader om sommeren. Siden Golfstrømmen går opp langs vest- og nordsiden av Spitsbergen, er det isfritt og tilgjengelig for skip i sesongen mai – november. Det er store forskjeller i lysforhold. Om sommeren vil man oppleve rundt fire måneder med dag mens det om vinteren er fire måneder med natt, med to måneder overgangsperiode når det er sesongskifte. På øygruppen er det ingen trær, men det er et rikt planteliv der. Øygruppens areal er på 62 400 km². Den største øya er Spitsbergen, her ligger også de største bosetningene.¹³

Øygruppen som periferiens sentrum

Etter oppdagelsen av øygruppen i 1596, av den ledende sjøfartsnasjonen Nederland på leting etter Nordøstpassasjen, har ulike europeiske nasjoner utnyttet ressursene på øygruppen. Øygruppens ressurser ble hentet ut fra både hav og land, og fraktet tilbake til nasjonenes fastland. Denne måten å utnytte naturen på førte til at Svalbard ble en slags allmenning der alle i prinsippet kunne høste av ressursene på lik fot. Den norske historikeren Steinar Suppehellen har kalt Svalbard «et periferiens sentrum», og det ble allment oppfattet som «terra nullius» eller rettere sagt et ingenmannsland. Det var ingen fastboende befolkning på øygruppen, på grunn av både harde levekår og en økonomisk virksomhet som gikk ut på at svært lite av verdiene som ble skapt, ble igjen. Det gikk over 300 år før spørsmålet om eierskap over øygruppen for alvor begynte å komme på den internasjonale dagsordenen.¹⁴

Hovednæringsvirksomheten for de europeiske nasjonene var ishavsfangst i de svært ressursrike havområdene. Det ble drevet hvalfangst på de arktiske hvalartene grønlandshvalen, hvithvalen og narhvalen. I tillegg ble det drevet jakt på et mylder av forskjellige selarter som grønlandssel, ringsel, storkobbe og steinkobbe, og i særdeleshet på hvalrossen. Øygruppen hadde også store forekomster av rein, isbjørn og sjøfugl som ble jaktet på. Etter mange hundre år med utnyttelse av de biologiske ressursene ble nittenhundretallet

¹³ St. meld. nr. 39 (1974 – 1975). *Vedrørende Svalbard*. Justis- og politidepartementet, s. 4.

¹⁴ Arlov, *Svalbards historie* (Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2003) s. 19 - 21, 216 – 217.

preget av de nye næringene fra den industrielle revolusjonen.¹⁵ Overgangen til nye næringer førte til spørsmål om eiendomsforhold og rettigheter. Bergverksdrift etablerte seg på øygruppen og det var økende interesse for kullforekomstene på øygruppen og utnyttningen av disse. Enkelt personer og kompanier begynte å okkupere store deler av tilgjengelige områder, samtidig var det en økende andel av fangstfolk, vitenskapsmenn og hvalfangstredere, som ekspanderte og gjorde krav på nye områder. Flere internasjonale konferanser ble organisert for å komme frem til en felles løsning om bruken av øygruppen.¹⁶

Svalbardtraktaten: Svalbard i Norges hender

Svalbard forble herreløst frem til 9. februar 1920 da Svalbardtraktaten ble inngått på en fredskonferanse i Paris etter første verdenskrig, etter forespørsel fra Norge. Svalbardtraktaten slår offisielt slått fast at Norge får suvereniteten over øygruppen, og traktaten ble ratifisert av Nederland, Storbritannia, Danmark, USA, Italia, Frankrike, Sverige og Japan. Traktaten trådte i kraft da Lov om Svalbard (Svalbardloven) ble vedtatt av Norge 14. august 1925. Gjennom Svalbardloven bekrefter Norge at Svalbard er en del av Kongeriket Norge. Det var også nødvendig for Norge, som bærer av suvereniteten, å lage lover for Svalbard. Svalbardloven gir også regjeringen mulighet til å styre gjennom forskrift, uten stortingets innblanding.¹⁷

Artikkel 1 i Svalbardtraktaten tildeler Norge full og uinnskrenket høyhetsrett over øygruppen, men selv om Norges suverenitet blir slått fast, er det flere elementer ved traktaten som begrenser suvereniteten. Artikkel 3 inneholder et likebehandlingsprinsipp, som gjelder for alle nasjoner som ratifiserer avtalen. Likebehandlingsprinsippet går ut på at alle land skal ha lik rett til opphold og adgang, uavhengig av grunn og formål. De har også lik rett til aktivitet på øygruppen og dets territoriale farvann, som innebærer maritim-, industri-, bergverk- og handelsvirksomhet, jakt, fangst og fiske. Dette betyr at ingen nasjoner skal oppleve å bli særskilt diskriminert av lover eller forskrifter som blir vedtatt av Norge, og Norge må tilrettelegge for at alle nasjoner får lik behandling og tilgang til øygruppen. Traktatens artikkel 2 gir Norge ansvaret for naturen og dyrelivet på øygruppen. Den slår fast at Norge har rett til å håndheve, treffe eller fastsette regler for å sikre bevarelsen og, hvis nødvendig, gjenopprettelsen av dyre- og plantelivet på Svalbard. Norges ansvar for å verne om naturen og dyrelivet blir også bekreftet i Svalbardloven, der det står at kongen kan vedta forskrifter om

¹⁵ Ibid., s. 23, 58 – 63.

¹⁶ Willumsen, *Lokaldemokrati på 78 grader nord*, s. 40.

¹⁷ Arlov, *Svalbards historie* (Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2003), s. 294 – 309.

fredning av dyr, planter, naturformasjoner, landstrekninger m.m. Artikkel 7 og 8 forplikter Norge til å opprette en bergverksordning for å sikre at anskaffelse, utnyttelse og bruk av områder blir likestilt. All skatt som blir samlet inn skal kun komme øygruppen til gode, og kan ikke havne i statskassen. Artikkel 9 slår fast at Norge ikke får lov til å benytte øygruppen i krigshensikt. Alle lover og regler på øygruppen skal gjelde likt for de underskrevne partene.¹⁸

Det som er interessant med Svalbardtraktaten er at selv om den stadfester Norges suverenitet over øygruppen, er det spor av «allmenning»-tankegangen som er blitt beskrevet, ved at alle nasjoner som ratifiserer avtalen skal ha lik rett til å oppholde seg og bruke øygruppen, så lenge man retter seg etter de lover og regler som gjelder. Det var ni land som opprinnelig skrev under på Svalbardtraktaten og hadde rett til å bruke øygruppen på traktatens vilkår, men det var åpent for at andre nasjoner kunne slutte seg til traktaten senere. Derfor er det i dag over 40 land som har sluttet seg til avtalen.¹⁹

Fritz Wedel Jarlsberg signerer Svalbardtraktaten på vegne av Norge i Paris, 9. februar 1920.²⁰

¹⁸ Traktat 2. februar 1920 nr. 1 angående Spitsbergen (Svalbardtraktaten), Multilateral. <https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/1920-02-09-1> / Lov 17. juli 1925 nr. 11 om Svalbard (Svalbardloven) <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1925-07-17-11>

¹⁹ Sovjet skrev under i 1935. I dag er det totalt 44 land som har skrevet under på traktaten. Svalbardtraktaten.

²⁰ *Svalbardtraktaten 100 år*. Foto: ukjent fotograf/Sysselmannen på Svalbard. Lesedato 10. 10. 2021. <https://www.stortinget.no/nn/om-stortinget/Historikk/svalbardtraktaten-100-ar/>

Tidlig samfunnsorganisering

Da Norge fikk suverenitet over Svalbard, var det ingen fastboende befolkning som oppholdt seg der. Det var en avsidesliggende og utilgjengelig øygruppe med et røft arktisk klima. Hovedsakelig ble øygruppen brukt av fangstfolk som oppholdt seg der i perioder, i tillegg til sesongarbeidene gruvefolk fra forskjellige nasjoner. Disse forholdene la ikke til rette for en typisk norsk organiseringsform, slik som å organisere øygruppen som en kommune eller et fylke.²¹ Fra overtagelsen av øygruppen og frem til rundt 1950 blir Norges forhold til Svalbard karakterisert som *laissez faire*, fordi staten tok en ganske passiv rolle i forvaltningen og utviklingen av øygruppen. Det var hovedsakelig enkeltpersoner og bedrifter som utviklet samfunnet, ved at økende aktivitet førte til økt behov for arbeidere, og i den forbindelse la bedriftene til rette for at lengre opphold på øygruppen skulle være mulig. Det viktigste for den norske regjeringen var å sørge for et minimumsregime slik at den økonomiske virksomheten på øygruppen kunne fungere under tilstrekkelige rettsforhold. Med bestemmelsene i traktaten, og opprettelsen av en bergverksordning og tjenestestillingen *sysselemannen* som ble nedfelt i Svalbardloven, var tilstrekkelige rettsforhold etablert.²² Sysselemannen var regjeringens øverste representant på øygruppen og hadde samme myndighet som en statsforvalter. Posisjonen skulle ivareta statens interesser, hadde rollen som politimester og gjennomførte notarialbekreftelser (offentlig bekreftelse av et dokument).²³ Bergverksordningen skulle sikre at funn og drift av ressurser i bakken ble organisert på en god måte, og den inneholdt bestemmelser omkring utnyttelsen av forekomster av kull, olje, mineraler, bergarter og driften av bergverk. Ved indikasjoner på funn, kunne bergmesteren gi ut utmål. Et utmål er et avgrenset område der den som får tildelt utmålet får enerett på å utvinne ressursene som eksisterer der.²⁴ Den tidligste samfunnsorganiseringen var hovedsakelig dominert rundt sovjetisk og norsk kullgruvedrift, og arbeidssamfunn som vokste frem rundt virksomhetene.

Sovjetisk og norsk kullgruvedrift på Svalbard

På begynnelsen av 1900-tallet ble det etablert gruvedrift på Svalbard, etter at det ble funnet kull- og mineralforekomster på øygruppen. Det var mange nasjoner som forsøkte å etablere gruvedrift. Både norske, svenske, engelske, amerikanske, tyske, nederlandske og sovjetiske gruvesamfunn vokste frem, men de fleste hadde kort levetid.²⁵ Det har i hovedsak vært to

²¹ Willumsen, *Lokaldemokrati på 78 grader nord*. s. 2.

²² Østreng, *Det politiske Svalbard* (Oslo: Gyldendal, 1975), s. 108 – 109.

²³ Svalbardloven § 5.

²⁴ Lov 7. august 1925 Bergverksordning for Svalbard. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1925-08-07>

²⁵ Evjen, *Kull, karer og kvinnfolk* (Oslo: Unipax, 2006), s.40.

nasjoner som har opprettholdt en stabil kullgruvedrift på Svalbard: Norge og daværende Sovjetunionen. De sovjetiske og norske gruvesamfunnene vokste frem side om side ved Isfjorden og arbeiderne jobbet på de sovjetiske gruvene Grumant, Pyramiden og Barentsburg (som fortsatt er aktiv) og de norske i Svea, Kings Bay-gruven i Ny Ålesund og gruvene rundt Longyearbyen, der Gruve 7 fortsatt er aktiv den dag i dag. Gruvedriften har hatt stor betydning for Svalbards moderne historie, og har vært en ledende faktor for å kunne opprettholde helårs bosetninger på øygruppen. Statene har også aktivt subsidiert kullgruvedriften når de i perioder ikke har vært økonomisk lønnsomme, for å holde driften i gang og sikre at det alltid befinner seg en bosetning på øygruppen.²⁶ For Norge sin del har det alltid vært viktig å ha en norsk lokalbefolkning på øygruppen, for å legitimere suvereniteten. Sovjetunionen sine sterke arktiske interesser har også ført til at nasjonen har jobbet for å ha en sovjetisk tilstedeværelse på øygruppen. De fastboende på Svalbard har også vært avhengig av kullkraftverkernes forsyning av strøm og fjernvarme til samfunnene. På 70-tallet hadde de sovjetiske gruvesamfunnene rundt 2000 innbyggere, mens den norske bosetningen, som hovedsakelig lå i Longyearbyen, besto av rundt 1000 innbyggere.²⁷

Den norske kullgruvevirksomheten startet i 1916, da det norske selskapet Store Norske Spitsbergen Kullkompani AS (videre omtalt som Store Norske) kjøpte opp det amerikanske selskapet Arctic Coal Company, som hadde sin virksomhet i Longyearbyen. Den norske staten var med i kulissene siden de ønsket en norsk overtagelse av kullgruvevirksomheten, slik at de kunne styrke den norske tilstedeværelse på gruppen og øke sjansene for å få suverenitet senere. Det var også en ressursmessig og økonomisk side, ved at norske myndigheter ønsket å sikre trygge kull-leveranser til Norge under første verdenskrig. Den norske stat var ikke en direkte kjøper, men de støttet det norske selskapet økonomisk med tilskudd, lån og garantier, i tillegg til å ha to representanter i styret til Store Norske.²⁸

Store Norske Spitsbergen Kullkompani som samfunnsbygger

Store Norske sin virksomhet har hatt stor innflytelse på øygruppen. Over 90 prosent av alle innbyggerne i Longyearbyen var enten ansatt eller familiemedlemmer av Store Norske ansatte, og i tillegg til å være arbeidsgiver for nesten alle innbyggerne i området, hadde virksomheten tatt på seg en samfunnsdriftende og samfunnsutviklende oppgave ved å sørge

²⁶ Arlov, *Svalbards historie* (Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2003) s. 346.

²⁷ St. meld. nr. 39 (1974 – 1975), s. 4.

²⁸ Evjen, *Kull, karer og kvinnfolk* (Oslo: Unipax, 2006), s. 40, 43.

for at de ansatte hadde tjenester og tilbud som sikret levelige forhold på øygruppen. At en by vokser frem rundt en virksomhet og blir organisert av den, blir ofte kalt en «company town». Kullselskapet tok på seg ansvaret for å etablere infrastruktur, sikre forsyninger til øygruppen, innkvartering for de arbeidende og andre nødvendige tjenester som å drive skole og sykehus. Samfunnet i Longyearbyen var preget av arbeidende menn, siden gruvedrift var et svært mannsdominert yrke. Lokalsamfunnet var også preget av klasseinndeling, ved at de forskjellige samfunnsgruppene bodde i ulike deler av byen. Statsfunksjonærer og industrifunksjonærer fra Store Norske bodde på hver sin side av dalen, mens gruvearbeiderne bodde i brakker i egne bydeler litt lengre opp og inn i dalen. Som et privat selskap hadde Store Norske ingen offentlig forpliktelse til å bygge opp et stort og yrende familiesamfunn, men de sikret sine arbeidere tilstrekkelige levekår, slik at de kunne oppholde seg på øygruppen.²⁹ På slutten av 50-tallet ble det derimot en ny multinasjonal utvikling på Svalbard. Dette førte til at staten våknet fra sin litt passive rolle og tanken om å ta et større eierskap til øygruppen og samfunnsutviklingen, begynte å etablere seg.

Ny multinasjonalutvikling på slutten av 50-tallet: oljeleting, flyplass og naturvern
Slutten av 50-tallet markerte seg som en ny epoke på Svalbard, der både olje, flyplass og naturvern kom på den internasjonale og nasjonale agendaen. En voksende interesse for petroleum i de arktiske områdene førte til at Svalbard ble sett på som et sted med stort potensiale for petroleumsutvinning. Den norske øygruppen var et spesielt attraktivt område, siden det var et at de mer tilgjengelige høyarktiske områdene som fantes. Den økende interessen for petroleum var en naturlig stimulus for at kommunikasjonsforholdene mellom Svalbard og Norges fastland ble satt på agendaen. Den økte aktiviteten og interessen fra flere aktører førte til at det ble etterspurt bedre tilgjengelighet til øygruppen, noe som gjorde at etablering av en flyplass ble diskutert og utredet flere ganger. Det ble også et større fokus på Svalbards natur og dyreliv, på grunn av et stemningsskifte rundt natur- og miljøvern på den globale arenaen. Det var en økende bekymring for oljevirkosomhet på øygruppen og mulige ødeleggelser det ville ha på den arktiske villmarken. Dette førte til et større fokus på naturvern på Svalbard. Erfaringer fra oljeleting og -funn i Canada og Alaska viste at en slik aktivitet kunne medføre store ødeleggelser for natur og dyreliv i de arktiske områdene.³⁰

²⁹ Arlov, *Svalbards historie* (Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2003), s. 359 – 365; Kleven, Øyvinn. «Otium og negotium på 78 grader nord.» *Statistisk sentralbyrå*. Publisert 19. 06. 2001. Lesedato 10.10. 2021. <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/otium-og-negotium-paa-78-grader-nord>

³⁰ St. meld. nr. 39 (1974 – 1975), s. 6.

En økende internasjonal oljeinteresse, global bekymring for naturvern og etterspørsel etter større tilgjengelighet til øygruppen førte til en ny multinasjonal fase på øygruppen. Flere nasjoner og tilhørende selskaper fikk utmål for å undersøke potensielle oljeforekomster og globale naturverninteresser begynte å diskutere behovet for å beskytte øygruppens natur og dyreliv. Med den nye utviklingen erkjente de norske myndighetene at det var behov for å føre en mer aktiv svalbardpolitikk, både for å kunne følge opp de traktatforpliktelsene Norge hadde, men også for å sikre egne nasjonale interesser. Spesielt Norges ansvar for å sikre plante- og dyrelivet på øygruppen ble løftet frem. De spredte vernetiltakene som var blitt vedtatt siden 1925 ble sett på som utilstrekkelige overfor den økte virksomheten på øygruppen, særlig på grunn av oljevirkosomhet, og nye standarder for naturvern nasjonalt og internasjonalt.³¹ Myndighetenes plan om å ta en mer aktiv rolle på Svalbard, innebar også å jobbe for et mer normalisert norsk samfunn i Longyearbyen.

Oljeleting på Svalbard

Det var Klondyke-stemning på Svalbard etter at det på 60-tallet var blitt gjort store funn av olje og gass i andre arktiske områder. Da geologiske indikasjoner viste at det var potensiale for oljefunn på øygruppen, søkte flere selskaper til bergmesteren om å få tildelt utmål for å kunne bore etter olje i områder med potensielle oljeforekomster. Norsk Polar Navigasjon gjennomførte flere kartleggingsboringer i 1963, mens det amerikanske oljeselskapet Caltex gjennomførte den aller første oljeboringen i 1965. De hadde fått tildelt 201 utmål allerede i 1961 på grunnlag av geologiske indikasjoner. Det som var spesielt med tildeling av utmål, var at bergverksordningen forlangte at et geologisk funn måtte bevises ved en prøve, for å få utmål. Da Caltex fikk sine utmål basert kun på geologiske indikasjoner alene, skapte det en presedens ovenfor utmålsbehandlinger til andre oljeselskaper, på grunn av likebehandlingsprinsippet i Svalbardtraktaten. Alle selskaper som kunne vise til geologiske indikasjoner måtte nå få tildelt utmål. I tillegg til Norsk Polar Navigasjon og Caltex var det andre store aktører som fikk tildelt utmål, blant annet det sovjetiske selskapet Trust Arktikugol og Fina-gruppen. Oljeinteressen på Svalbard var fra både norske, amerikanske, sovjetiske, belgiske, franske, tyske og svenske selskaper, og det var et kappløp mellom selskapene om å sikre seg flest mulig utmål. I 1973 var nesten alle områder på Svalbard av interesse for oljeselskapene, dekket med utmål. De dekket store områder sentralt og lengre sør på Spitsbergen, i tillegg til Barentsøya, Edgeøya, Kong Karls land og Hopen.³²

³¹ Ibid., s. 6.

³² Haugan, *Et vernekupp?*, s. 56 – 61.

Fra company town til normalisert lokalsamfunn

Den norske suvereniteten på øygruppen forutsatte at det var en fastboende norsk befolkning på Svalbard. Det norske samfunnet i Longyearbyen var sterkt preget av kullgruvenæringen, som sikret arbeid for den lokale befolkningen og i perioder når driften hadde vært dårlig, støttet staten selskapet økonomisk for å holde aktiviteten i gang. På 70-tallet endret den norske staten sin politikk og tok et mer aktivt grep om det norske samfunnet på Svalbard. I istedenfor å kun støtte det norske gruveselskapet økonomisk for å holde hjulene i gang, begynte norske myndigheter å jobbe for å normalisere gruvesamfunnet i Longyearbyen. Den norske staten kjøpte nesten alle de private aksjene i Store Norske og staten ønsket å bryte med «company town»-modellen og normalisere samfunnet. For å få til dette mente myndighetene at det var nødvendig å skille samfunnsdrift og gruvedrift.³³ I en stortingsmelding om Svalbard la regjeringen frem de nye politiske føringene og satsingene. Den nye målsettingen var å sørge for en videreutvikling og normalisering av samfunnet i Longyearbyen, både med tanke på levekår og å sikre større grad av lokal innflytelse for innbyggerne.

Samfunnsoppgaver som drift av skole, sykehus og finansiering av boliger skulle ikke lenger være oppgaver for en privat bedrift, men være myndighetenes ansvar. De ønsket også å bedre boforholdene, ha et mer variert sysselsettingstilbud for kvinner og utvikle servicetilbudet. Disse tiltakene håpet de kunne bidra til å minske gjennomtrekket av menneskene på øygruppen, der den typiske arbeideren vanligvis hadde et gjennomsnittlig samlet opphold på 3 år. En større tilrettelegging for familieliv kunne også føre til at det ble en større gruppe permanent bosatte på Svalbard. Regjeringen bevilget også penger til bygging av flyplass for å bedre tilgjengeligheten til øygruppen og planen var at flyplassen skulle stå klar i 1975. Det var også viktig for myndighetene å sikre kullproduksjon og arbeidsplasser, derfor økte de den økonomiske støtten til Store Norske. Etableringen av Det stedlige Svalbardråd var det første skrittet på veien til et lokaldemokrati.³⁴

Det stedlige Svalbardråd

Det stedlige Svalbardråd ble opprettet siden lokalbefolkningen på Svalbard manglet en offisiell institusjon og representasjon ovenfor staten vedrørende lokale spørsmål. Et lokalt organ kunne sikre lokalbefolkningen reell innflytelse på samfunnsutviklingen på øygruppen. Rådet ville kunne gi uttrykk for lokalsamfunnets interesser, gi saklige og verdifulle

³³ Kleven, «Otium og negotium på 78 grader nord», *Statistisk sentralbyrå*.

³⁴ St. meld. nr. 39 (1974 – 1975), s. 52 – 53.

synspunkter og råd til både lokale og nasjonale myndighetene, og bidra til å styrke samarbeidet mellom lokalsamfunnet og myndighetene på fastlandet. Det lokale rådet skulle bestå av representanter fra norske institusjoner, selskaper og foreninger som holdt til på øygruppen. Slik som sognepresten, Store Norske, Longyearbyen Arbeiderforening, Longyearbyen City Arbeidslederforening, Svalbard Turn, Longyearbyen Husmorlag, Longyearbyen Jeger- og fiskerforening, og andre grupper og foreninger. I tillegg skulle rådet ha en representant fra Ny Ålesund og en fra Isfjord Radio. Gruppene skulle selv velge sine egne representanter og varamenn.³⁵ Det stedlige Svalbardråd ble konstituert 6. august 1971, med hovedsetet i Longyearbyen. Rådet hadde 15 møtende medlemmer og noen økonomiske midler til disposisjon. Sysselmannen fungerte som sekretær, med både tale- og forslagsrett.³⁶ Med Det stedlige Svalbardråd fikk innbyggerne en kanal for å kommentere, diskutere og komme med innspill på samfunnsutviklingen på Svalbard, som nå var inne i en ny multinasjonal fase, med norske myndighetene som ønsket å involvere seg mer i utviklingen.

Sentralforvaltningen

De som hadde ansvar og myndighet over Svalbard fra sentralt hold vekslet i perioder og var ofte delt mellom flere instanser etter hva som ble ansett som hensiktsmessig. Det har lenge vært etterlyst et eget Svalbarddepartement for å få samlet alt i en instans, men dette er aldri blitt opprettet. Da Svalbardtraktaten ble inngått og utformingene av Svalbardloven startet, var det naturlig nok Utenriksdepartementet som hadde hovedansvaret for Svalbard, mens andre fagdepartementer hadde ansvar og myndighet innenfor sitt fagfelt på øygruppen. Da kullgruvedriften vokste frem som viktig næring utover på 1900-tallet så man at Handelsdepartementet fikk et større ansvar, og i realiteten hadde mest med Svalbard å gjøre, derfor ble den sentrale administrasjonen av Svalbard lagt under dette departementet i 1936.³⁷

Nye tider førte til nye situasjoner på dagsordenen og etter andre verdenskrig ble sysselmansinstitusjonen overført til Justisdepartementet som en ekstra markering ovenfor den sovjetiske tilstedeværelsen på øygruppen. Da fikk Justisdepartementet overordnet koordineringsansvar for øygruppen, med særlig ansvar for Svalbardbudsjettet. Handelsdepartementets hovedansvar ble oppløst, og igjen skulle fagdepartementene ha ansvar for sine saker. Samtidig ble det opprettet et interdepartementalt svalbardutvalg som skulle

³⁵ St. meld. nr. 40 (1969 – 70). *Om opprettelse av et polarråd og et stedlig svalbardråd*. Justis- og politidepartementet.

³⁶ St. meld. nr. 39 (1974 – 1975), s. 15 – 16.

³⁷ Willumsen, *Lokaldemokrati på 78 grader nord*, s. 43.

være et koordinerende og konsultativt organ for sentraladministrasjonen ved behandling av Svalbardsaker. I 1971 endret de navn til Det interdepartementale polarutvalg, siden deres arbeidsfelt ble utvidet til å inkludere øvrige arktiske områder. Utvalget bestod av representanter fra Justisdepartementet, Utenriksdepartementet, Miljøverndepartementet, Finansdepartementet, Samferdselsdepartementet, Nærings- og handelsdepartementet, og Norsk Polarinstitutt.³⁸ Norsk Polarinstitutt hadde en sterk vitenskapelig profil og var en sentral statsinstitusjon med formål å kartlegge og gjennomføre vitenskapelige undersøkelser i polarområdene, og å fungere som et konsulentorgan for departementene ved behandling av Svalbardsaker.³⁹ Det interdepartementale polarutvalget skulle drøfte alle saker som angikk Svalbard før de ble sendt videre til det departementet som hadde ansvar for saken.⁴⁰

Den litt kaotiske administreringen av Svalbardsakene fra sentralt hold påvirket også saksbehandlingen av naturvern-forespørsler og tildeling av oljeutnål på 70-tallet. Industridepartementet tildelte utnål for boring etter olje i områder flere myndighetsinstanser utredet for fredning, mens det rådet en generell usikkerhet rundt hvilket departement som hadde ansvar for naturvern på Svalbard. Til slutt tok det nyopprettede Miljøverndepartementet ledelsen i fredningssaken og utarbeidet et forslag om fredning av store områder på øygruppen.

³⁸ Willumsen, *Lokaldemokrati på 78 grader nord*, s. 43.

³⁹ Norsk Polarinstitutt sin virksomhet strekker seg tilbake til 1928, da statsinstitusjonen Norges Svalbard- og Ishavsundersøkelser (NISU) ble opprettet med formål om å klarlegge og utføre vitenskapelig forskning på Svalbard. I 1948 vedtok Stortinget opprettelsen av Norsk Polarinstitutt, som var basert på en videre utbygging av NISU. Det ble et viktig ledd i sentraladministrasjonens behandling av Svalbardsaker. St. meld. nr. 39 (1974 – 1975), s.36.

⁴⁰ Willumsen, *Lokaldemokrati på 78 grader nord*, s. 43.

Kapittel 2: Forslag om fredning av halve Svalbard

I 1972 sendte Miljøverndepartementet et forslag om å frede halvparten av Svalbard sitt areal på høring. Da hadde allerede et større øyområde øst for Svalbard blitt midlertidig fredet som naturreservat og et økende antall aktører ønsket å frede flere større områder på øygruppen. Hva var bakgrunnen for dette, hvorfor var fredningsforslaget så vidt omfattende, hvem var drivkreftene, og var det store forskjeller fra hvordan fredningssaker utspilte seg på fastlandet?

Det klassiske naturvernets gjennombrudd

Norge på 60- og 70-tallet var preget av det klassiske naturvernets gjennombrudd. USA, Sverige og andre europeiske land var allerede godt i gang med å etablere og planlegge nasjonalparker, og naturvern var blitt et uttrykk for kultur, sivilisasjon og en nasjonal ånd som måtte bevares. Inspirert av dette ble også naturvern satt på agendaen i det norske samfunnet. Det startet med at problemstillingen ble løftet frem av enkeltpersoner og interesseorganisasjoner, før det også etter hvert politisk kom til uttrykk i partiprogrammer. Innad i statsadministrasjonen ble det opprettet organer som skulle følge opp det økende antallet naturvernsaker.⁴¹ Begrepet klassisk naturvern blir brukt om det opprinnelige naturvernet. Det er den delen av natur- og miljøvernet som knytter seg til naturfredning, som vil si vern av områder og arter.⁴²

Storslåtte planer om nasjonalparker som skulle sikre den norske befolknings helse og trivsel i en mer trangbodd, urban og industrialisert hverdag ble viktig. Det var også blitt en avgjørende oppfatning at menneskets teknologiske utvikling nå var kommet så langt at det gikk på bekostning av verdens natur, og det ble en økende bevissthet om forurensningsproblemene denne utviklingen førte med seg. Naturen måtte vernes fra menneskenes ødeleggelser, og bevares for fremtiden. Tanken var at en bevaring av opprinnelig og uberørt natur var nødvendig fordi naturen hadde iboende estetisk, vitenskapelige og historisk verdi som måtte ivaretas. Denne nye tankegangen rundt natur og miljø, vokste ikke frem uten kamp. Vekslinger mellom vekst og vern dominerte samtidens konflikter, der de økonomiske verdiene tilsynelatende alltid kom i konflikt med verneverdier. Mens næringsutvikling ble ansett som viktigst av noen samfunnsgrupper, hadde naturvern høyest prioritet hos andre.⁴³

⁴¹ Bentsen, *Grønne linjer* (Oslo: Unipub, 2011), s. 50 – 52.

⁴² *Store norske leksikon*, s.v. «Klassisk naturvern», av Jens Petter Toldnæs, Lesedato 10. 01. 2022.

https://snl.no/klassisk_naturvern

⁴³ Bentsen, *Grønne linjer* (Oslo: Unipub, 2011), s. 133 – 137.

Allerede i 1910 var naturvern blitt en fast arbeidsoppgave innenfor statsadministrasjonen med *lov om naturfredning*.⁴⁴ Ved kongelig resolusjon kunne nå vedtak om naturfredning bli truffet av Kongen i statsråd, og enkeltfredninger ble vanligvis gjennomført direkte av regjeringen, uten stortingets involvering. Loven markerte starten på at naturvernsaker var blitt offentlig, nasjonal politikk, og var et gjennombrudd for fredningsinteresser på et politisk plan. På oppløpssiden til naturvernets gjennombrudd fikk Norge en mer omfattende naturvernlov i 1954. Loven blir omtalt som et vendepunkt i norsk naturvernshistorie ved at den skapte større mulighetsrom for å opprette nasjonalparker. I forbindelse med den nye loven ble Statens naturvernråd opprettet, som skulle gi råd til myndighetene i naturvernsaker.⁴⁵

Naturvernets gjennombrudd markeres ved opprettelsen av Rondane nasjonalpark i 1962, Norges første nasjonalpark, og Statens naturvernråd sin landsplan om å opprette 16 natur- og nasjonalparker på statsgrunn. Her lå blant annet Saltfjellet, Dovrefjell, Jotunheimen og Hardangervidda inne som planlagte nasjonalparker.⁴⁶ Dette ble ønsket sterkt velkommen av naturverninteresser og landsplanen fikk Stortingets støtte i 1967. Planen ble utgangspunktet for de fleste nasjonalparkene som ble opprettet de neste 20 årene. I noen konfliktfylte områder trakk fredningen ut i tid og flere av fredningsområdene fikk betydelig utvidelser.⁴⁷

På 70-tallet hadde rekken av naturvern-henvendelser vokst så mye at myndighetene så seg nødt til å opprette et større organ for å håndtere denne type saker. Det var også blitt for stor avstand mellom natur- og miljøvernoppgaver staten hadde tatt på seg, og den fragmenterte forvaltningens evne til å løse oppgavene. Frem til da hadde naturvernsaker blitt behandlet i Kommunal- og arbeidsdepartementet, Landbruksdepartementet, Sosialdepartementet, Kirke- og undervisningsdepartementet og Industridepartementet. Det var et behov for samordning, og Miljøverndepartementet ble en løsning på dette behovet 8. mai 1972.⁴⁸ En aktør som jobbet hardt for opprettelsen av Miljøverndepartementet var Norges Naturvernforbund, og resultatet var at naturverninteressene fikk en viktig alliert innad i regjeringen.⁴⁹

⁴⁴ *Kongen kan bestemme, at visse naturforekomster eller steder skal være fredet, naar det ansees nødvendig for at beskytte vilde planter og dyr, geologiske og mineralogiske dannelser eller lignende, hvis bevarelse vil være av videnskabelig eller historisk betydning.* Ibid., s. 52.

⁴⁵ Ibid., s. 120 – 124.

⁴⁶ St. meld. nr. 64 (1965 – 1966). *Om Naturvernrådets Innstilling om landsplan for natur- og nasjonalparker i Norge.* Kommunal- og arbeidsdepartementet.

⁴⁷ Bentsen, *Grønne linjer* (Oslo: Unipub, 2011), s. 136 – 138.

⁴⁸ Jansen, *Makt og miljø* (Oslo: Universitetsforlaget AS, 1989), s. 129; Bentsen, *Grønne linjer* (Oslo: Unipub, 2011), s. 173.

⁴⁹ Haugan, *Et vernekupp?*, s. 79.

Planer om å etablere nasjonalparker og naturreservater førte til store debatter i forbindelse med næringsutvikling. Særlig kraftutbygging skapte opphetede debatter rundt mange av Norges vassdrag. Energiutvinning sto i klinsj med fredning av storslått norsk natur med fossefall, elver og et rikt plante- og dyreliv. Ved vassdragsutbygging er anleggsveier, damanlegg, kraftlinjer og regulering av vannet svært ødeleggende for omgivelsene, både fysisk, biologisk, sosialt og landskapsestetisk. Frykten for at Norges enestående natur skulle spises opp bit for bit på grunn av utbygging førte ofte til store konflikter mellom naturverninteresser og næringsaktører.⁵⁰ Denne konflikten kom sterk til uttrykk ved de kjente aksjonene *Mardøla-aksjonen* og *Alta-aksjonen*. Naturvern og kraftutbygging var også en stor debatt i forbindelse ved opprettelsen av Hardangervidda nasjonalpark.

Konflikten mellom næringsutvikling og vern av natur kom også til Svalbard. Uberørte områder med et unikt arktisk dyre- og planteliv ble på 60-tallet truet av nasjonale og internasjonale selskaper som begynte å lete etter olje. Dette resulterte i en kjent debatt om vekst eller vern. Det som var spesielt med naturverndebatten på Svalbard var at her sto ikke bare de norske myndighetene i spagat mellom engasjerte norske naturvernere og næringsaktører som ønsket å bygge ut naturområder, Norge hadde i tillegg hele verdens øyne på seg. Selv om Svalbard hadde gått fra å være et ingenmannsland til en del av Kongeriket Norge, fastsatte Svalbardtraktaten at alle nasjoner som ratifiserte avtalen, hadde lik rett til å oppholde seg på, og drive næringsutvikling på øygruppen. Oljeselskaper var urolige for at områdefredninger ville vanskeliggjøre utvinning av potensielle oljeressurser. Skattereglene i traktaten slår også fast at Norge ikke kan kreve inn høye skatter fra aktørene på øygruppen. Dette gjorde at selskaper potensielt kunne beholde store økonomiske gevinster, noe som førte til at Svalbard ble et ekstra attraktivt område å etablere virksomhet på. Ved siden av at naturvern-tankegangen kom i konflikt med en generelt økende oljeinteresse på øygruppen, var de norske myndighetene særlig bekymret for en konflikt med Sovjetunionen. Det var et sterkt subsidiert sovjetisk gruvesamfunn på øygruppen som var viktig for landets arktiske interesser. Norske vernetiltak på Svalbard kunne ødelegge både for videre utvikling av den sovjetiske kullgruvedriften og for en potensiell ny inntektsgivende næring, oljenæringen. Midt i et «kald krig – klima», der avspenning var på agendaen, var de norske myndighetene bekymret for at naturverntiltak på øygruppen ville terge den mektige stormakten i øst.

⁵⁰ Bentsen, *Grønne linjer* (Oslo: Unipub, 2011) s. 133 – 170.

I Svalbardtraktaten står det også at Norge har ansvar for å bevare, og om nødvendig – gjenopprette, naturen og dyrelivet på øygruppen. Dette ansvaret ble det hevdet fra naturvernfronten at Norge ikke fulgte opp. Historisk sett var det flere dyrearter som hadde opplevd høy beskatning i mange år og som hadde vært på randen av utryddelse. For å bøte på dette hadde myndighetene vedtatt enkeltfredninger av truede dyre- og plantearter. Økt kunnskap om industrien sin påvirkning på den sårbare arktiske flora og faunaen, og de mulige store ødeleggelsene en videre utvikling ville skape, førte til at naturverninteressene kjempet for å gjennomføre større områdefredninger på øygruppen i form av nasjonalparker og naturreservater.

Enkeltvedtak for å beskytte truede arter

Det første forslaget om fredning av større områder på Svalbard ble lagt frem under den internasjonale Spitsbergen-konferansen i Oslo i 1914 av norske myndigheter, men dette forslaget ble fort lagt i skuffen. Etter dette var det hovedsakelig frivillige organisasjoner⁵¹ og engasjerte enkeltpersoner som la frem forslag om fredning av øygruppen utover på 1900-tallet, men ingen av forslagene kom særlig langt. Det var ingen sentral enhet som fulgte opp saker om Svalbard, så verneforslag hadde lang behandlingstid. De ble sendt tilbake med kommentar om mer utredning, eller forsvant ved et skifte av hvem og hvilke departement som hadde ansvar for en eventuell fredning. Frem til 1960-årene var det derfor få fredningsbestemmelser på øygruppen.⁵² Det var kun helt nødvendige vedtak for å beskytte plante- og dyrearter som var på et kritisk nivå myndighetene hadde fattet.

Flere dyre- og plantearter var i sterk nedgang da Norge fikk suverenitet over Svalbard. All aktivitet på øygruppen frem til dette hadde vært uregulert, og øygruppens naturressurser var blitt sterkt utnyttet av fangstfolk og andre internasjonale aktører. Derfor vedtok Norge etter hvert lover og reguleringer for å beskytte de mest truede artene. Svalbardreinen ble totalfredet med en gang Norge offisielt overtok ansvaret for øygruppen, siden reinstammen var betydelig redusert etter mye jakt over lang tid. Før reinsdyrjakten fikk sitt fotfeste fra 1800-tallet og utover, var det estimert at reinsdyrstammen på Svalbard var på 6000 – 7000 dyr. Da Norge overtok øygruppen fantes det kun noen få avsidesliggende flokker.⁵³ I mellomkrigstiden ble jakt på rype, diverse gåsearter og polarreven regulert, mens moskus og hare ble fredet. Et

⁵¹ Landsforeningen for Naturfredning (senere Norges Naturvernforbund) sendte flere omfattende fredningsforslag til de norske myndighetene.

⁵² Norderhaug, *Svalbard – mennesket i den siste villmark* (Oslo: Universitetsforlaget. 1982), s. 118 – 124.

⁵³ Norderhaug, Magnar. «Svalbards hvite villmark – et verdifullt livsmiljø.» *Svalbardposten*. 5. februar, 1972.

større naturområde ble også fredet på bakgrunn av dets botaniske verdi, slik at de sjeldne og hardføre arktiske plantene der ble sikret et varig og trygt voksested. Den siste artsfredningen som ble gjennomført før andre verdenskrig, var av isbjørnstammen på Kong Karls land. Den var sterkt svekket på grunn av jakt og området var et viktig ynglested for isbjørnen. Livet i havet var også betydelig redusert, etter omfattende fangst og fiske. Helt fra 1600-tallet hadde det vært en intens utnyttning av Svalbards hvalressurser, derfor vedtok de norske myndighetene en lov om fangst av hval, og et forbud mot landstasjoner for fangst av hval.

Etter andre verdenskrig ble flere artsfredninger foretatt, og en av artene det gjaldt var hvalrossen.⁵⁴ Hvalrossen var blitt så hardt rammet av jakt at Møffen, et område der det tidligere oppholdt seg svært mye hvalross, ble omtalt som en sammenhengende kirkegård. Fangst av Grønlandshval hadde vært så populært at den nå ble ansett som utryddet.⁵⁵ Fuglelivet ble også regulert og ærfuglen ble totalfredet. De siste 100 – 150 år hadde bestanden blitt så redusert på grunn av jakt, at ved totalfredningen i 1963, var den trolig 10-20% av det opprinnelige antallet.⁵⁶ Dette var den siste enkeltfredningen som ble vedtatt av norske myndigheter, før større områdefredninger igjen kom på agendaen på slutten av 60-tallet.

Naturverntankegangen får økende intensitet på Svalbard

Utover på 1960-tallet førte økt næringsaktivitet på øygruppen og økt kunnskap om sårbarheten til plante- og dyrelivet i Arktis, til at naturvernere og den offentlige opinion i større grad rettet oppmerksomheten sin mot Svalbard. Større teknologiske inngrep medførte økte krav om mer omfattende fredning av øygruppen. Det ble vist til store fredningsprosesser på verdensbasis og at det på fastlandet allerede hadde blitt opprettet flere nasjonalparker. Kullgruvenæringen var allerede en stor belastning på naturen i områdene som ble brukt og flere selskaper hadde fått tildelt utmål de kunne prøvebore etter olje i. Dette skapte reaksjoner fra en økende gruppe mennesker som var opptatt av naturvern. Svalbardtraktatens artikkel 2 ga Norge ansvar for plante- og dyrelivet på øygruppen, og dette ansvaret ble i økende grad referert til. Det var en økende bekymring fra naturvernhold over at Norge ikke fulgte tilstrekkelig opp sine forpliktelser på naturvernfronten, når den økende aktiviteten på øygruppen tilsynelatende kunne foregå uten at staten grep inn og regulerte den.

⁵⁴ Bentsen, *Grønne linjer* (Oslo: Unipub, 2011), s. 86 – 88; Norderhaug, *Svalbard – mennesket i den siste villmark* (Oslo: Universitetsforlaget. 1982), s. 38, 138.

⁵⁵ Fjørtoft, Kjell. *Svalbard (II)*. Episode 2 - En ferd til Spitsbergen. NRK TV, 1972.

⁵⁶ Norderhaug, *Svalbard – mennesket i den siste villmark* (Oslo: Universitetsforlaget. 1982), s. 79 – 85.

Naturvernsproblematikken på Svalbard ble også kjent for en større del av det norske folk, ved at ulike medier satte temaet på agendaen. Et eksempel på dette er NRK sin serie *Svalbard (II)* som ble sendt på TV i 1972. Dette var for mange nordmenn det første ordentlige møtet med øygruppen. Serien var både en introduksjon til øygruppen for det norske folk, samtidig som den ble produsert for å sette et søkelys på Norges svalbardpolitikk, næringsutviklingen på øygruppen og ødeleggelsene på Svalbards natur og dyreliv. Scene etter scene med dramatisk musikk, søppelhauger fra nedlagte anleggsområder og strender fylt av gamle knokler etter fangst av sjødyr, ble vist på tv-skjermen til Norges befolkning.⁵⁷ Dette bidro til en større offentlig samtale om nødvendigheten av naturverntiltak på øygruppen. Serien ble avsluttet med en tv-sendt politisk debatt om Svalbard sin fremtid. Dilemmaet mellom næringsutvikling og naturvern, spesielt traktatens tosidige forpliktelser, skapte amper stemning i debatten. Det var uenigheter rundt hvordan den fremtidige svalbardpolitikken skulle formes, men det var full enighet om at Norge måtte styrke den. Den økte aktiviteten på øygruppen med oljeselskaper som fikk utmål for oljeleting og det økende presset for naturvern, utøvd av interesseorganisasjoner og vitenskapsmenn, gjorde at myndighetene så seg nødt til å ha en mer aktiv svalbardpolitikk og til å ta noen valg.⁵⁸ Striden mellom næringsutvikling og naturvern på Svalbard var virkelig kommet på den politiske agendaen. Den økte naturverninteressen for øygruppen hadde en direkte sammenheng med en generelt økende naturvernforståelse som vokste frem på den tiden, samtidig som det må ses i sammenheng med den raskt økende tekniske og økonomiske aktiviteten på øygruppen.⁵⁹

Naturvernets konflikt med andre aktiviteter på øygruppen

Det økte fokuset på naturvern kom i konflikt med de andre aktivitetene på øygruppen. Aktørene som var opptatt av næringsutvikling mente traktatens formål først og fremst var å sikre næringsliv på øygruppen, siden det sto at alle signaturland hadde lik rett til å drive næringsvirksomhet der. De aktuelle ressursutnyttingsformene på Svalbard var bergverksdrift, mulig olje- og gassutvinning, i tillegg til mer tradisjonelle ressursutnyttingsformer som fiske, jakt og fangst. Det var spesielt en økende interesse for storfiske i farvannene rundt øygruppen. Svalbard hadde også opplevd en liten økning i turisttrafikken. Tidlig på 1970-tallet hadde øygruppen litt over 5000 turister som oftest kom med cruisebåter, og det var forventet en sterk økning av landgående turister i 1975, når den planlagte flyplassen skulle stå klar. Friluftsliv

⁵⁷ Fjørtoft, Kjell. *Svalbard (II)*, Episode 1 - Naturvern på Svalbard. NRK TV, 1972.

⁵⁸ Paneldebatt: *Hva skjer med Svalbard?* NRK TV, 13. desember 1972.

⁵⁹ Norderhaug, *Svalbard – mennesket i den siste villmark* (Oslo: Universitetsforlaget, 1982) s. 124.

var også en populær aktivitet på Svalbard, og snøscooter var det mest brukte fremkomstmiddelet for å komme seg rundt på den is- og snødekte øygruppen. Tidlig på 1970-tallet var det rundt 200-250 snøscootere på Svalbard.⁶⁰

Samtidig førte en økende oppmerksomhet om hvor sårbart det arktiske livsmiljøet var, til en større debatt om økt forsiktighet og omtanke i ressursutnyttningen. Mens selskaper undersøkte oljeforekomster, staten subsidierte kullgruvenæringen for å ikke gå med tap og et økende antall turister ankom øygruppen, signaliserte naturvernere bekymring for området sårbarhet for klimaendringer, og plante- og dyrelivet følsomhet for næringsaktivitet og inngrep. Den store kampen mellom naturverninteresser og næringsinteresser hadde begynt, og mens den ene siden flagget med likebehandlingsprinsippet i traktaten og at alle har lik rett til å drive virksomhet på øygruppen, flagget den andre siden med bestemmelsene om at de norske myndighetene hadde et særskilt ansvar for å verne om øygruppens natur og dyreliv.

Verneinteressene og den klassiske naturvernideologien

Det var opprinnelig ulike frivillige naturvernorganisasjoner, som for eksempel Norges Naturvernforbund, som lenge hadde kjempet for å beskytte plante- og dyrelivet på Svalbard. Det samme hadde enkeltpersoner med vitenskapelig eller faglig interesse for natur- og miljø, slik som aktører fra akademiske universitetsmiljøer i Oslo, Tromsø og Trondheim, og internasjonale vitenskapelige aktører med interesse for Arktis.⁶¹ Det kom også stemmer fra internasjonale naturvernorganisasjoner slik som ICUN (The International Union for Conservation of Nature and Natural Resources) og WWF (The World Wildlife Fund). Naturverninteressene besto av organisasjoner og fagpersoner fra fastlandet eller fra internasjonale miljøer, og det var disse som initierte og engasjerte seg for vern på Svalbard. Fra den lokale befolkningen på øygruppen, kom det få røster.

Verneinteressene var preget av den klassiske naturvernideologien. Den begynte å gjøre seg gjeldende allerede tidlig på 1900-tallet, mens det store gjennombruddet i samfunnet og på statlig nivå kom på 1960 – 1970 tallet. Tanken var at den offentlige politikken måtte verne naturen gjennom fredning, siden menneskets fremgang, materielle hensyn og pengebegjær, ødela naturen. Naturen representerte en mulighet til innsikt i naturen utvikling og en forståelse

⁶⁰ NOU 1973: 19. *Naturvern på Svalbard*, utredning av Statens naturvernråd. Oslo: Miljøverndepartementet, s. 6 - 7.

⁶¹ Norderhaug, *Svalbard – mennesket i den siste villmark* (Oslo: Universitetsforlaget, 1982), s. 118 – 124.

av mennesket og dets livsforhold, samtidig som den hadde estetiske verdier det ble ansett som viktig å ivareta. Det mest avgjørende for å verne naturen, var å lage og vedta lover som det offentlige kunne bruke for å frede større områder i form av nasjonalparker og reservater. Det var eksperter på naturfaglig kunnskap som skulle avgjøre viktigheten av et naturområde, og gi råd til myndighetene om hvilken politikk som burde føres. Opplysningsvirksomhet ovenfor myndigheter og allmennheten var derfor et viktig ledd i arbeidet. Essensen i den klassiske naturvernsideologien var at uberørte naturområder hadde stor vitenskapelige verdi, det var viktig å ivareta naturens skjønnhet, og å sikre at naturen ble reddet fra menneskenes ødeleggende handlinger.⁶² Den klassiske naturvernideologien skinte tydelig igjennom hos naturverninteressenes engasjement for Svalbard. Det var aktører med ekspertfaglig kunnskap og engasjement for natur og dyreliv, som jobbet aktivt med å spre informasjon om viktigheten av å beskytte den arktiske naturen fra ødeleggelser i form av å opprette nasjonalparker og reservater. De arbeidet både med å påvirke den offentlige opinion og politiske planer.

Verneinteressene får drahjelp fra myndighetene på slutten av 60-tallet

Verneinteressene fikk etter hvert drahjelp fra myndighetene med å sette naturvern på agendaen, ved at deres organer også begynte å gjennomføre utredninger for å vurdere nødvendigheten av naturvern på Svalbard. Norsk Polarinstitut var først ute, det var bekymret for utviklingen på øygruppen og så at noe måtte gjøres med de naturvernspørsmålene som begynte å melde seg. Instituttet er en sentral vitenskapelig statsinstitusjon som gir råd til myndighetene i saker om Svalbard, og det begynte å undersøke aktuelle naturvernoppgaver på øygruppen. I forbindelse med naturvernutredningen som var ventet fra Norsk Polarinstitut, ga Norges Naturvernforbund ut en artikkel om Svalbard og naturvernet, der det pekte på behovet for reservater og nasjonalparker. Artikkelen ble spredt i en rekke aviser og sett på som et vellykket fremstøt for å varme opp naturverntematikken, før Norsk Polarinstitut publiserte sin undersøkelse *Utredning om aktuelle tiltak vedrørende naturvern og viltstell på Svalbard* i 1966. Det som er interessant er at personen som skrev Naturvernforbundets artikkel, biolog og svalbardekspert Magnar Norderhaug, var ansatt i Norsk Polarinstitut. Dette kan tyde på at verneinteressene ikke bare fikk drahjelp av myndighetene, men også noen ganger var en del av sentrale myndighetsinstitusjoner. Utredningen til Norsk Polarinstitut ble utgangspunktet og grunnlaget for den videre diskusjonen angående naturvern på øygruppen på statlig nivå, og den ble sendt videre til berørte departementer.⁶³

⁶² Jansen, *Makt og miljø* (Oslo: Universitetsforlaget, 1989), s. 51 – 61.

⁶³ Norderhaug, *Svalbard – mennesket i den siste villmark* (Oslo: Universitetsforlaget, 1982), s. 125 – 126.

Justisdepartementet fulgte opp og dannet *Arbeidsgruppen for viltstell og naturvern på Svalbard* året etter. Arbeidsgruppen skulle drøfte forslagene som ble reist av Norsk Polarinstitutt, og utrede nærmere de behovene som var fremmet. Arbeidsgruppens samlede kompetanse besto av kunnskap om vilt, naturvern og biologi. Den vitenskapelige profilen til Norsk Polarinstitutt og sammensetningen av fagpersonene i Arbeidsgruppen signaliserer tydelig at det var sterke faglige interesser for dyr og natur i gruppene som skulle utrede saker om naturvern på Svalbard, på vegne av og til informasjon for myndighetene. Magnar Norderhaug ble utpekt til gruppens formann.⁶⁴ Verneinteressene for Svalbard jobbet nå både utenfor og innenfor myndighetene. De var engasjerte fagfolk med kompetanse innen dyr og natur, med sterke vitenskapelige interesser og motivert av en klassisk naturvernideologi.

Forslag om etablering av større naturvernedede områder på Svalbard

Norsk Polarinstitutt skrev en innledende vurdering om planlegging av nasjonalparker og naturreservater på Svalbard, som Arbeidsgruppen brukte som grunnlag for eget arbeid. Instituttet økte også sine biologiske feltundersøkelser, for å registrere verneverdige områder på øygruppen, dette resulterte i to rapporter. Et forslag om etablering av naturreservat på Barentsøya og Edgeøya, og en kartlegging og klassifisering av hekkeområder for ærfugl og gjess ved Spitsbergens vestkyst.⁶⁵ Arbeidsgruppen ga ut et grovt forslag om tre aktuelle nasjonalparker for den vestre delen av øygruppen februar 1971, som videre ble bygget ut til *Forslag om etablering av større naturvernedede områder på Svalbard*, sommeren 1972. De naturvernedede områdene på Svalbard var foreslått å omfatte rundt halvparten av øygruppen, og bestod av Sør-Spitsbergen nasjonalpark, Prins Karls Forland nasjonalpark og Nordvest-Spitsbergen nasjonalpark, i tillegg ønsket de å verne østlige deler av Svalbard som et naturreservat. Dette var enorme landområder av helt andre dimensjoner enn fredningsområder på fastlandet. Hva var argumentene for å frede så store områder på Svalbard?

Arbeidsgruppen skrev at de raske forandringene på Svalbard, med en ekspanderende teknisk og økonomisk virksomhet, sammen med den økende naturvernforståelsen som gjorde seg gjeldende utover på 60-tallet, gjorde at arbeidet med å etablere nasjonalparker på Svalbard måtte virkeliggjøres. Forslaget Arbeidsgruppen kom med var ikke banebrytende nytt, men en realisering av tanker og ideer om naturvern på Svalbard, som allerede var blitt fremmet for 50 – 60 år siden. Hovedargumentene for vern var at Svalbard var et av jordens siste uberørte

⁶⁴ Ibid., s. 126.

⁶⁵ Ibid., s. 127 – 128.

naturområder, og et villmarksområde av internasjonal betydning. Det var et enestående naturområde som representerte sosiale, kulturelle, vitenskapelige og estetiske verdier i global sammenheng. Derfor burde det være et mål å bevare Svalbard mest mulig urørt, som en del av menneskets felles arv. Norges internasjonale forpliktelser for naturvern på Svalbard etter traktatens artikkel 2, gjorde også at vernehensynet burde være grunnleggende i Norges forvaltning av Svalbard.⁶⁶ Siden Arbeidsgruppen mente naturområdene på Svalbard burde stå mest mulig urørt, er det ikke overaskende at forslaget om nasjonalparkene og naturreservatet som ble fremmet, dekket såpass store arealer av øygruppen. Den økende interessen for å utvide den økonomiske virksomheten på øygruppen gjorde også at en fredning ble sett på som nødvendig, før større næringsaktivitet fikk sjansen til å etablere seg.

På bakgrunn av Arbeidsgruppens forslag, dro Statens naturvernråd på en befaringsreise av øygruppen for å gjøre sine vurderinger. Det resulterte i NOU 1973: 19 *Naturvern på Svalbard*. Rådet støttet Arbeidsgruppen, og anbefalte myndighetene å gjennomføre de store områdefredningene på øygruppen.⁶⁷ Parallelt med de nevnte naturvernutredningene, ble det gitt ut utmål til selskaper som ønsket å bore etter oljeforekomster. Dette førte til at det oppstod en stor olje- og naturverndebatt, der mange ønsket å komme til orde og fremme sitt synspunkt på Svalbard sin utvikling.

Det vokser frem en olje- og naturverndebatt i mediene

Den samtidige tildelingen av oljeutmål og verneutredninger satt fyr på naturverndebatten på starten av 70-tallet. En stadig forkjemper for naturvern på Svalbard var Naturvernforbundet. Organisasjonen pekte på Norges internasjonale forpliktelser ifølge traktatens artikkel 2, og skrev en henvendelse til flere aktuelle departement om at økologiske hensyn måtte tillegges avgjørende vekt når det gjaldt oljebestemmelser.⁶⁸ Dette ble bredt dekket av nasjonale aviser. Det var noen få lokale aktører fra Svalbard som tok til orde for naturvern, men at det var begrenset med meningsytringer fra lokalbefolkningen, sier noe om at naturvern ikke var en stor kampsak for Svalbardsamfunnet. I et leserinnlegg i *Svalbardposten* ble det kommentert at dersom et område kun skulle fredes hvis man ikke fant noe av økonomisk verdi, så var det egentlig ikke snakk om en fredning, men bare en konstatering av at området ikke er av

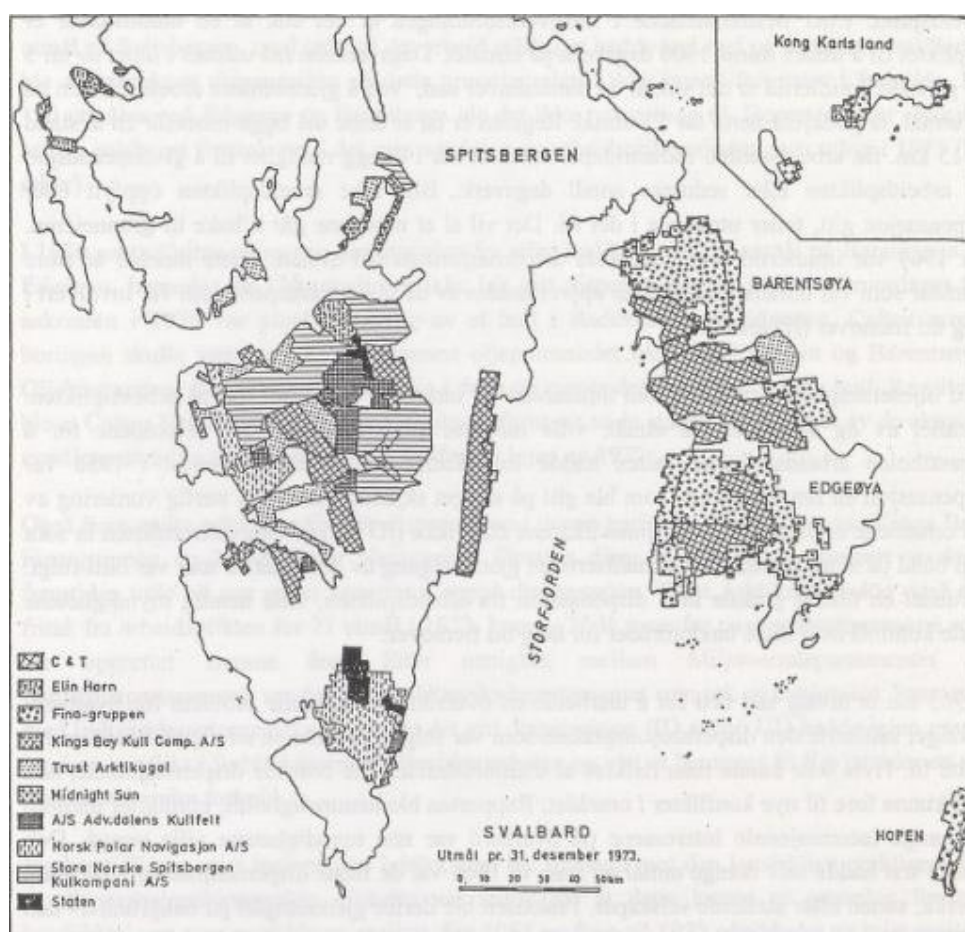
⁶⁶ Statsarkivet i Tromsø, Svalbardrådet, SATØ/SATØ-302/1/G/Gb/Gbc/L0068/0001. Dokument: *Forslag om etablering av større naturvernede områder på Svalbard*, av Arbeidsgruppen for viltstell og naturvern på Svalbard, juni 1972.

⁶⁷ NOU 1973: 19.

⁶⁸«Oljeboring i strid med Svalbardtraktaten?», *Gjengangeren*, 6. april, 1971.

økonomisk interesse. Siden fredning betydde å bevare et terreng, dets flora og dets fauna mot kommersielle interessegrupper, ville en fredning av et område kun være meningsfullt dersom en slik interessegruppe eksisterte.⁶⁹ Sognepresten på Svalbard skrev en utstrakt publisert kronikk, som gikk rett inn i den aktuelle debatten om oljeleting på Svalbard. Det å få et overblikk over et utmålskart på Svalbard var som å se et lappeteppe av selskaper som forsøkte å sikre seg mest mulig land, og dette skyldtes ene og alene jakten etter olje. «Allemannsland Svalbard» begynte å ta form som «oljeselskapenes land», og for å tydeliggjøre poenget sitt om at Svalbard tilsynelatende var forsvarsløst mot menneskelig profitt-vandalisme, skrev han:

Opinionen og politikernes oppmerksomhet må vekkes – og dette i en bråhast, om ikke fremtidens historieskrivere vil sammenligne Svalbard med et lite barn som ble mishandlet før foreldrene oppdaget hva som var i fred med å skje.⁷⁰

*Utmålskart over Svalbard pr. 31. 12. 1973.
Illustrasjon hentet fra Haugan, Et vernekupp?, s. 61.*

⁶⁹ «Fred Edgeøya – men bare hvis det ikke er av interesse for oljeselskapene», *Svalbardposten*, 5. februar 1972.

⁷⁰ Hagberg, Jan P. «Vil oljen ødelegge Svalbard», *Morgenbladet*, 19. april 1971; «Oljen truer med å ødelegge Svalbard», *Stavanger Aftenblad*, 19. april, 1971; «Oljen kan ødelegge Svalbard», *Drammens tiende og Buskerud Blad*, 19. april, 1971; «Vil oljen ødelegge Svalbard?», *Agderposten*, 21. april 1971; «Vil oljen ødelegge Svalbard?», *Haugesunds Avis*, 26. april 1971; «Vil oljen ødelegge Svalbard?» *Fedrelandsvennen*, 3. mai 1971; «Vil oljen ødelegge Svalbard?», *Bergens Tiende*, 14. mai 1971.

Likheten mellom Svalbard og Alaska, ble hyppig referert til i de nasjonale avisene. Alaska var et område der oljeselskaper hadde fått etablere seg og produserte rikelig med olje, og det var bekymring rundt om Svalbard skulle lide samme skjebne. I *Stavanger Aftenblad* ble det trukket frem at eventuelle veier som ble anlagt kunne bli til gjørmegrøfter, slik Alaskaveien var blitt. Avfall ville bli liggende åpent fordi den arktiske tundraen forhindrer det fra å bli gravd dypt nok ned. Isbjørnen vil rømme sine yngleplasser, og de arktiske rasene som villrein, storkobbe og hvalross ville neppe trives i intimkontakt med menneskene. Den arktiske naturen ville bruke langt tid på å lege seg selv. Reinmose trengte 30 år på å vokse frem igjen, mens spor i tundraen ville stå i mange 100 år. Naturvernregler og kartlegginger måtte på plass, og ligge til grunn, før det eventuelt ble gitt klarsignal for oljeleting.⁷¹ En artikkel fra Norsk Polarinstitutt om skadevirkningene oljenæringen kunne påføre arktiske områder, ble også gjentatte ganger referert til i nasjonale medier. Det ville være risiko for store skader på områdene fra anleggsvirksomhet og anvendelse av kjøretøy. Traktorspor skapte sår i landskapet som kunne bli stående i 200-300 år, og dersom vegetasjonsdekket til permafrosten ble skadet ville det føre til en smelteeffekt med ringvirkninger og følgeskader som erosjon, vanddannelse og jordforflytning. Oljesøl ville skade plankton, som var basisen for den arktiske næringskjeden. Kyst, luft og vannforurensning ved oljeaktivitet ville direkte skade både fugle- og dyrelivet. Det var stor bekymring blant naturvernere rundt at biologer ikke var blitt konsultert i oljeutredninger og at forvaltningsapparatet manglet denne fagkunnskapen.⁷²

Det ble også tatt til motmæle i mediene. Det ble argumentert for at den nye oljeindustrien på Svalbard ville ha stor betydning for den nord-norske økonomien. Norge ville heller ikke være tjent med at det oppstod større konflikter med andre land.⁷³ En som omtalte seg selv om en tidligere «gruveslusk» på Svalbard mente fokuset på naturvern var et resultat av at for mange hadde fått anledning til å stelle med for mye. Han mente at områdene ikke hadde noe verdi for alminnelige mennesker, siden beliggenheten var så utilgjengelig. I sitt avisinnlegg skrev han:

Jeg oppfordrer til at det blir gått den motsatt vei, ved at det blir oppmuntret til geologiske undersøkelser, skjerpung, oljeprøveboring mm. Man må ikke la frøkentyper som ornitologer og skrivebordsbotanikere miljøverne landet inn i utbyggingsstagnasjon til skade for folket. Jeg har inntrykk av at det er på tide at voksne folk som via et arbeidsliv vet hva det er som skaper næringsgrunnlag for vårt folk og vår kultur, får mer å si i dette landet.⁷⁴

⁷¹ Haugland, Harald. «Olje og miljøvern», *Stavanger Aftenblad*, 20. april 1971.

⁷² «Oljedrift på Svalbard kan medføre ubotelege skade», *Tromsø*, 2. juni 1971; «Oljeutvinning på Svalbard kan medføre uopprettelige skader», *Nationen*, 4. juni 1971.

⁷³ Hanevold, Truls. «Økonomisk virksomhet og naturvern på Svalbard», *Aftenposten* 18. april 1972.

⁷⁴ Sønmland, Rikard. «Nasjonalparker for hvem?», *VG*, 2. august, 1972.

Hvilke likhetstrekk og forskjeller kan identifiseres så langt mellom fredningsprosessen på Svalbard og fredningen av Hardangervidda?

Initiativtagerne til en fredning av Hardangervidda

Ser man på hvor fredningsinitiativet til Hardangervidda først kom fra, var det også fra fagfolk og interesseorganisasjoner. I 1903 satt professor og formann for Den Norske turistforeningen, Yngvar Nielsen, søkelys på at Hardangervidda burde vernes⁷⁵ og mens Landsforeningen for Naturfredning i Norge (senere Naturvernforbundet) ga en redegjørelse for aktuelle naturvernoppgaver på Svalbard i 1926⁷⁶, hadde deres Østlandske kretsforening skrevet et opprop om fredning av Hardangervidda allerede året før. Selv om interesseorganisasjoner og enkeltpersoner var forkjempere for å frede natur og dyreliv tidlig, var det ikke før naturvernets gjennombrudd i det norske samfunnet, og på alvor kom på agendaen til myndighetene, at Hardangervidda ble vurdert fredet på myndighetsnivå. Hardangervidda ble pekt ut som et fredningsverdig område i Naturvernrådets landsplan for nasjonalparker, og etter Stortingets tilslutning i 1967 fikk de planlagte områdene vernestatus. Hardangervidda var en av de siste.⁷⁷

Det er store likhetstrekk mellom initiativtagerne til en fredning av områder på Svalbard og til en fredning av Hardangervidda. Det var ikke lokalbefolkningen i områdene som begynte å kjempe for naturvern, det var interesseorganisasjoner og enkeltindivider med interesse for natur og dyreliv. Internasjonale organisasjoner var derimot ingen store pådrivere for en fredning av Hardangervidda. Svalbard hadde et større søkelys på seg, både på grunn av Svalbardtraktaten og de naturvernforpliktelsene Norge hadde, men også på grunn av en økende internasjonal bekymring rundt skadene oljeaktivitet kunne medføre og sårbarheten til de arktiske områdene. For Hardangervidda sin del, var det nasjonale naturverninteresser som var bekymret for vassdragsutbygging. Veig- og Dagalifallene hadde allerede fått interesse fra flere kraftselskaper, som ønsket å demme opp og legge vannet i rør for å produsere strøm.

Det som er spesielt interessant med hvem som til slutt fikk fredningsballen til å rulle for Hardangervidda, er at det faktisk var Fylkesmannen i Telemark som tok initiativ til en samordnet planlegging av Hardangervidda, og det virket ikke som om det var naturvern som var motivet. Han ønsket å vurdere om området burde bli overført til staten, for å sikre aktive

⁷⁵ Bentsen, *Grønne linjer* (Oslo: Unipub, 2011), s. 245.

⁷⁶ Norderhaug, *Svalbard – mennesket i den siste villmark* (Oslo: Universitetsforlaget, 1982), s. 119 – 121.

⁷⁷ Bentsen, *Grønne linjer* (Oslo: Unipub, 2011), s. 245.

gårdbrukere i fjellbygdene bruksrett og eiendomsrett. Fjellbeitene, jakt og fiske måtte utnyttes bedre og allmennheten måtte få bedre tilgang til friluftsliv og rekreasjon. Saken ble tatt opp i Kommunal- og arbeidsdepartementet, og de ba regjeringen om å oppnevne et utvalg for Hardangervidda. Hardangerviddautvalget endte med en litt annen vinkling enn det Fylkesmannen kanskje hadde sett for seg. Ibsen skriver at det så ut som om motivet til Fylkesmannen var å kvitte seg med utenbygdsbeboende grunneiere, slik at ressursene kunne tilfalle bygdefolket. For Hardangerviddautvalget ble den primære målsettingen naturvern.⁷⁸

Verneverdier på Hardangervidda

Hva var så verneverdig med Hardangervidda? Hardangerviddautvalget besto av et bredt spekter av fagpersoner som skrev en utredning av området og dets verdi. Arbeidet resulterte i den mest omfattende og grunnleggende utredningen som noen gang var blitt gjort av et utvalg når det gjaldt norske naturområder. I utredningen foreslo de at et område på 3400km² skulle bli vernet som nasjonalpark.⁷⁹ Argumentene var at det var et helt enestående naturområde i nasjonal og internasjonal sammenheng, det var Europas største høyfjellsplatå og et område av arktisk karakter. Området besto av et enormt sletteområde på sentralvidda, omringet av et kupert terreng med fjelltopper, dalbunner, fosser og elver. Dyrelivet på Hardangervidda hadde et arktisk preg, og var det sydligste hekke- og tilholdsområdet for mange arter. Noen var svært sjeldne og uvanlige såpass langt sør, som blant annet fjellrev og snøugle, og området hadde Europas største reinstamme på rundt 1000 villrein. Hardangervidda hadde sterke naturvitenskapelige, pedagogiske og estetiske kvaliteter, det var rikt på kulturminner og seterdrift, og var et av de mest brukte fjellområdene i landet til rekreasjon og fotvandring. Dyrelivet og naturen på vidda var mangfoldig og unikt, men også sårbart. Utbygging, som etablering av vassdrag og turistanlegg, kunne sette det i fare. Det kunne føre til avstengning av trekkruiter, neddemming av store områder, ødeleggelse av beite- og oppholdssteder og bråk som forstyrret og skremte dyrelivet.⁸⁰ Utvalget skrev spesifikt at Veigdalføret og Dagaliførets landskaps- og opplevelsesverdier pekte seg ut med en spesiell karakter. Det var uregulerte hovedvassdrag med et interessant klima, geologi, planteliv, dyreliv og kulturhistorie, det var en vakker natur og viktige områder for forskning og undervisning. Utvalget var tydelige på at vassdragsutbygging ikke var ønskelig.⁸¹

⁷⁸ Ibsen, *Kampen om Hardangervidda*, s. 15 – 16, 27.

⁷⁹ NOU 1974: 30 A. *Bruken av Hardangervidda*; NOU 1974: 30 B. *Hardangervidda, natur – kulturhistorie – samfunnsliv*, utredninger av Hardangerviddautvalget. Miljøverndepartementet.

⁸⁰ Ibsen, *Kampen om Hardangervidda*, s. 18 – 21, 27 – 28.

⁸¹ *Ibid.*, s. 22.

Verneargumentene for Hardangervidda ligner mye på de som ble brukt om Svalbard. Det var et arktisk dyre- og fugleliv som var viktig å skåne for aktivitet som kunne føre til forstyrrelser eller ødeleggelse av naturområdene de brukte. Mens naturverninteressene på Svalbard var bekymret for økt næringsaktivitet, spesielt oljeselskapene som etablerte seg, var de for Hardangervidda bekymret for den økte interessen for vassdragsområdene Veig og Dagali. De tradisjonelle naturvernideologiske argumentene, som at områdene hadde høye vitenskapelige, pedagogiske og estetiske verdier, ble trukket frem i begge sammenhenger. En ting de norske myndighetene derimot ikke trengte å ta hensyn til i fredningsvurderingen, var andre nasjoner, som Sovjetunionen, og internasjonale selskaper med utmålsrettigheter. Selv om flere kraftverk forberedte søknader for utbygging av vassdragene Veig og Dagali, hadde ingen planer blitt godkjent. Derfor var det ingen eierskapsrettigheter til kraftverk som måtte tas spesielt hensyn til i myndighetenes vurdering av om en nasjonalpark skulle opprettes.

Som i fredningssaken på Svalbard, var vitenskapsfaglige miljøer sterke pådrivere for vern av områder de anså som verdifulle. De var aktive i interesseorganisasjoner, tok egne initiativ til myndighetene, og var en stor del av myndighetsnedsatte utvalg som gjorde utredninger for å bidra med kunnskap og gi råd til beslutningstagende myndigheter. Ibsen argumenterer for at fagfolkene i Hardangerviddautvalget ikke var politikere i vanlig forstand, men at mange nok hadde politiske verdier, og at de så sitt snitt til å ha sterk påvirkningskraft rundt den politiske beslutningsprosessen om hvordan vidda skulle forvaltes. Mens grunneiere og bygdefolk sin primære interesse var å utnytte ressursene, sto fagfolk på andre siden og ønsket å verne om ressursene, slik at de kunne nytte disse på sin egen måte. Da utvalget la frem sin utredning, kom de med et tydelig råd om at vidda måtte vernes.⁸² Det er grunn til å tolke prosessen rundt fredningen av store områder på Svalbard likedan. Fagfolk både innenfor myndighetenes forvaltningsapparat som rådgivende aktører, og gjennom interesseorganisasjoner, var tydelige på at det var et stort vernebehov på Svalbard. Næringsaktører sto på den andre siden og ønsket å utnytte ressursene som var på Svalbard, noe store områdefredninger kunne forhindre.

Kong Karls land - den første store krisen

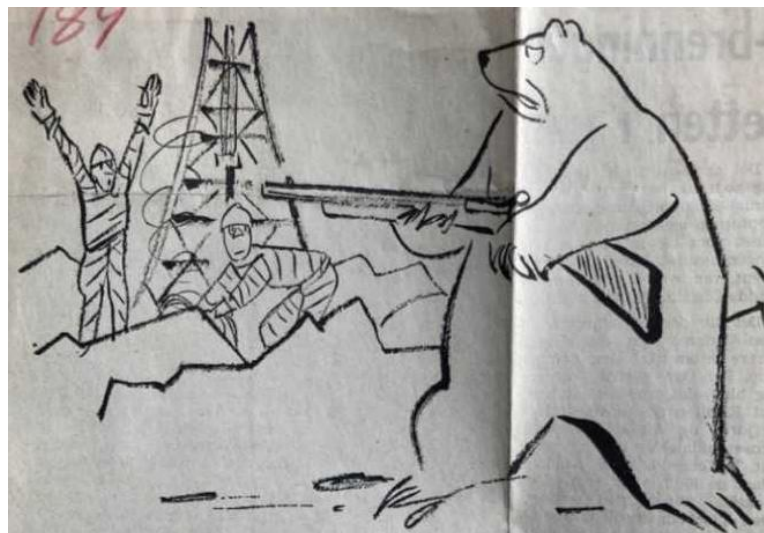
På veien til fredningen av halve Svalbard, ble kampen om Kong Karls land den første store krisen. Området var et viktig yngleområde for isbjørn, og isbjørnstammen var allerede i 1939 blitt totalfredet. Problemet var at området i seg selv ikke var blitt fredet, det var derfor mulig å

⁸² Ibid., s. 27 – 28.

gi ut utmål der. 18 utmål var blitt gitt til Fina-gruppen som ønsket å undersøke mulig oljeutvinning i området, og dette ble fort et tilspisset problem. Fredningen av isbjørnstammen var administrert av Landbruksdepartementet, mens utmål ble gitt ut av Industridepartementet, noe som tydeliggjør den svake samkjøringen av Svalbardsaker fra sentralt hold. Det var svært mange med naturverninteresser som reagerte, og i media ba flere innstendig om at utmålene ble stoppet, slik at forskere kunne undersøke om området heller burde bli et naturreservat. Det var stor frykt for at oljeboring på Svalbard kunne fordrive isbjørnen. Kjente biologiprofessorer fra Universitetet i Oslo sendte brev til regjeringen der de inntrengende ba om at utmål og oljevirkosomhet på Kong Karls land ble avverget. Professorene skrev:

Hvis selv ikke dette isolert beliggende og vanskelig tilgjengelige området med veletablert isbjørnfredning kan bli skånet for oljevirkosomhet, er det grunn til alvorlig å frykte for at Norges vern av Svalbards flora og fauna er av illusorisk karakter.⁸³

Myndighetene hadde en forpliktelse til å verne om øygruppens natur og dyreliv, og det var en administrativ kollisjon at et departement kunne frede, mens et annet kunne gi ut utmål. Når landet ble lagt åpent for oljevirkosomhet på denne måten virket tidligere fredninger bare illusoriske, mente professorene.

Olje og Miljøvern

Illustrasjon av Harald Haugland i Stavanger Aftenblad, 20.april 1971.

Regjeringen avverget krisen ved å frede Kong Karls land 23. april 1971 midlertidig i tre år som et naturreservat. Dette ble den første seieren for verneinteressene. Fredningen gjaldt også tilhørende territorialfarvann. Landskapet ble fredet mot alle tekniske inngrep og dyrelivet ble fredet hele året og skulle ikke forstyrres unødvendig. Plantelivet ble fredet mot alle skader

⁸³ Norderhaug, *Svalbard – mennesket i den siste villmark* (Oslo: Universitetsforlaget, 1982), s. 129.

som ikke skyldtes vanlige ferdsel. Det ble forbudt å bruke terrenggående kjøretøy og å lande i området med luftfartøy, bortsett fra om man fikk særskilt tillatelse fra sysselmannen.

Vitenskapelige undersøkelser kunne få dispensasjon fra reglene.⁸⁴

Naturvernere så på Kong Karls land som reddet, en stor begivenhet etter 50 år med det de så på som store forsømmelser. Fredningen ble omtalt som en fundamental begivenhet der Norge markerte vilje og ansvar når det kom til vern. Et vendepunkt i norsk svalbardpolitikk som viste at det ikke lenger var en selvfølge at man kunne utnytte Svalbard industrielt, men et tegn på at staten begynte å møte den voksende opinionen som reiste seg mot naturødeleggelse. Det var nå oljeleterne som ville møte på grenser der de før fikk undersøkelsestillatelser tilsynelatende hvor enn de ønsket. Det virket som om traktatens artikkel 2 var i ferd med å få en revurdering av de norske myndighetene.⁸⁵ Fredningen av Kong Karls land var et viktig skritt for naturvernere, men flere hendelser viste at kampen om Svalbard enda ikke var over. Myndighetene fortsatte å streve med dilemmaet mellom fredning og oljeboring på øygruppen.

Vern eller boring på Edgeøya og Barentsøya?

Da konflikten om Kong Karls land var over, gikk oppmerksomheten over til Edgeøya og Barentsøya. Disse områdene ble sett på som helt enestående og uberørte naturområder med klare verneverdier fra et naturvernperspektiv. Problemet var at selskapene Caltex, Arktikugol og Fina-gruppen hadde fått tildelt utmål i områdene og myndighetene var usikre på den juridiske stillingen. Ifølge Svalbardtraktaten var Norge lovgivende myndighet på øygruppen i kraft av sin fulle og uinnskrenkede suverenitet.⁸⁶ Traktaten ga også de norske myndighetene et tydelig ansvar for å verne om naturen og dyrelivet, samtidig som likebehandlingsprinsippet og retten alle underskrevne traktatparter hadde til næringsutvikling, satt Norge i en vanskelig posisjon. Utmålene som var blitt gitt ut i områdene var rettskraftige, og oljeselskapene hadde rett til å gjennomføre prøveboringer og ha eierskap til funnene.

Etter fredningen av Kong Karls land, vedtok de norske myndighetene midlertidige forskrifter for regulering av naturvern på Svalbard. Forskriftene sikret de norske myndighetene mer kontroll ovenfor virksomhet på øygruppen, der planer om aktivitet, eller utvidelse av eksisterende aktivitet, måtte få godkjenning og aktører måtte opplyse om mulige virkninger og potensielle skader på naturen. De krevde også at det ble vist generelt hensyn og varsomhet

⁸⁴ Kongelig Resolusjon, 23. april 1971. Midlertidig Fredning av Kong Karls Land på Svalbard som naturreservat.

⁸⁵ Torkildsen, Torbjørn. «Svalbards skjebnetid», *Stavanger Aftenblad*, 24. april 1971.

⁸⁶ Bjørklund, *Caltex-saken og norsk oljepolitikk på Svalbard fra 1960 til 1973*, s. 98 - 99.

i omgang med naturen.⁸⁷ Naturvernforskriftene var et tegn på at myndighetene ønsket økt kontroll med virksomhetene på øygruppen, og at det var et større fokus på miljøvern ved næringsaktivitet. De var tiltenkt som motivasjon for petroleumsindustrien om å utvise forsiktighet når de skulle bore etter olje, siden de ble pålagt å dekke kostnadene ved en eventuell forurensning, samtidig som forskriftene gjorde selskapene ansvarlige for å føre områdene tilbake til sitt opprinnelige utseende etter endt aktivitet. De fungerte også som en forsterkning av norsk suverenitetshevdelse, ved at norske myndigheter nå hadde hjemmel til å føre løpende kontroll med virksomhetene. Dette gjorde at myndighetene kunne føre en mer effektiv naturvernpolitikk og sanksjonere næringsvirksomhet som brøt med forskriftene.⁸⁸ Ved etableringen av naturvernforskriftene, bestemte myndighetene seg for å ikke forhindre utmålselskapene å bore etter olje på Barentsøya og Edgeøya. Næringsinteressene fikk gå foran naturverninteressene i denne omgang, selv om det nå var høyere krav til hvordan aktiviteten skulle gjennomføres for å ivareta områdenes natur og dyreliv.⁸⁹ Selv om forskriftene ble tatt imot med glede fra naturvernhold som så på det som en positiv utvikling, ble forskriftene ikke opplevd som tilstrekkelige tiltak for å beskytte områdene fra oljeboring.

Det er flere begrunnelser for at de norske myndighetene ikke stoppet oljeboringen på Edgeøya og Barentsøya. Her var utmålene til selskapene rettskraftige, i motsetning til Fina-gruppens utmål på Kong Karls land, som ikke hadde tredd i kraft enda. Traktaten inneholdt ingen detaljerte bestemmelser om Norges mulighet til å begrense rettighetene til utmålshavere, noe som betydde at erstatningskrav kunne bli reist. I tillegg lå det politiske vurderinger til grunn, ved at Norge følte en avmakt ovenfor Sovjetunionen. Det sovjetiske selskapet Trust Arktikugol hadde utmål i områdene, og det er mulig å anta at å begrense deres rettigheter ville skape reaksjoner fra Moskva, noe de norske myndighetene var bekymret for. Sammenligner man situasjonen på Edgeøya og Barentsøya med den midlertidige fredningen av Kong Karls land, var Fina-gruppen en liten aktør det ikke var forventet at skulle få stor politisk støtte for å få beholde sine utmål der. Situasjonen på Edgeøya og Barentsøya ble vurdert annerledes. Frykt for reaksjoner fra Sovjetunionen og andre traktatmakter, sammen med de usikre rettslige konsekvensene og potensielle søksmål fra oljeselskapene, gjorde at avveiningen mellom fredning og oljeboring ble en vanskelig sak for de norske myndighetene. Sett i lys av

⁸⁷ Midlertidig forskrift 28.05.1971 nr. 8617 for regulering av naturinngrep på Svalbard og Jan Mayen (Forskr. om naturinngrep, Jan Mayen/Svalbard), <https://lovdata.no/nav/forskrift/1971-05-28-8617/%C2%A71#%C2%A71>

⁸⁸ Bjørklund, *Caltex-saken og norsk oljepolitikk på Svalbard fra 1960 til 1973*, s. 102 – 105.

⁸⁹ Haugan, *Et vernekupp?*, s. 75 – 76.

overnevnte årsaker, og en norsk politikk preget av lavspenning og konfliktunngåelse, fikk oljeselskapene tillatelse til å bore etter olje i områdene. Dette førte til store reaksjoner fra naturverninteresserte internasjonalt og nasjonalt.⁹⁰

Nasjonale og internasjonale reaksjoner fra naturverninteresserte

Statens naturvernråd anbefalte Norsk Polarinstitutt sitt fremlagte forslag om å etablere et naturreservat på Edgeøya og Barentsøya. Rådet pekte på at det var et referanseområde av vitenskapelig verneverdi som det var vanskelig å finne sidestykke til i arktiske områder. Øyene og farvannet rundt utgjorde et hittil uberørt økosystem. De hadde den største stammen av svalbardreinen, og hvalrossen, som man i lang tid hadde trodd var utdødd, forekom nå regelmessig i områdene igjen. Dette var også områder der mer vanlige polardyr oppholdt seg.⁹¹ Naturvernforbundet skrev en henstilling til regjeringen om at det var nødvendig å utsette oljeboringsplanene på Edgeøya til forslaget om naturreservat ble behandlet. Teknisk og økonomisk virksomhet burde være sekundært når det kom til forvaltningen av Svalbard, og forbundet ba innstendig om at Norge fulgte opp sin internasjonale naturvernforpliktelse. Boringstillatelser istedenfor fredning var ikke måten å gjøre det på.⁹² De protesterte kraftig da Fina-gruppen også ble tildelt 98 nye utmål på Edgeøya og Barentsøya i 1972.⁹³

På internasjonalt naturvernhold ble det også reist spørsmål om Norges håndhevelse av ansvaret for å sikre naturen og dyrelivet på øygruppen. Det ble snakk om å kalle inn til en internasjonal konferanse, der dette skulle bli diskutert og undersøkt nærmere.⁹⁴ De internasjonale naturvernorganisasjonene ICUN og WWF ga regjeringen ros for fredningen av Kong Karls land, men pekte på at Norge burde opprette flere reservater for å beskytte økosystemene på øygruppen, og følge opp artikkel 2 i Svalbardtraktaten.⁹⁵ USAs ambassadør uttrykte at Norge burde overveie å forby all utnyttning av ressurser dersom det ikke var garanti for å beskytte området arktiske fauna og flora. Han mente også at dersom Svalbard ble en

⁹⁰ Bjørklund, *Caltex-saken og norsk oljepolitikk på Svalbard fra 1960 til 1973*, s. 102.

⁹¹ «Hele Svalbard på snart fredes», *Aftenposten*, 7. mai 1971; «Naturvernrådet for reservat på Svalbard-øyene», *Arbeiderbladet*, 7. mai 1971; «Blir Edgeøya og Barentsøya naturreservat?» *Nationen*, 10. mai 1971.

⁹² «Oljeboringsplaner på Edgeøya må utsettes» *Aftenposten*, 8. juli 1971; «Naturvern viktigst i ressursutnyttelsen på Svalbard», *Lofotens Tiende*, 10. juni 1971.

⁹³ «Naturvern-protest mot nye tildelinger», *Arbeiderbladet*, 4. september 1972; «Naturvernet frykter Fina på Svalbard», *Aftenposten*, 2. september 1972; «Kritikk av Fina-konsesjon», *Morgenbladet*, 2. september 1972; «Naturvern-protest mot oljeutmål på Svalbard», *Bergens Tiende*, 1. september 1972.

⁹⁴ Norderhaug, *Svalbard – mennesket i den siste villmark* (Oslo: Universitetsforlaget, 1982), s. 130.

⁹⁵ «Bekymret for Svalbard-naturen», *Morgenbladet*, 29. april 1972; «Bønn om å redde Svalbard fra olje-ødeleggelse», *Aftenposten*, 29. april 1972; «Internasjonal ROS til Regjeringen for naturvern på Svalbard» *Arbeiderbladet*, 18. april 1972; «Henstilling om å benytte Svalbard», *Nationen*, 18. april 1972.

nasjonalpark, ville det ha en internasjonal slagkraftig virkning på natur- og miljøvernarbeid globalt.⁹⁶ Dette internasjonale engasjementet for fredning av et område, var nytt i norsk fredningssammenheng. Svalbard var det eneste norske område som fikk såpass stort fokus fra resten av verden. Kappløpet etter olje var internasjonalt, det samme var den globale bekymringen om naturødeleggelsene aktiviteten kunne føre til. Til forskjell fra Hardangervidda, der de norske kraftselskapenes ønske om å bygge ut vassdrag kun begrenset seg til å skape furore fra nasjonale naturverninteresser.

Miljøverndepartementet tar stilling til fredningsplanene på Svalbard

Da Miljøverndepartementet ble opprettet, hadde allerede Kong Karls land blitt midlertidig fredet av Kommunal- og arbeidsdepartementet. Miljøverndepartementet gikk derfor i gang med å vurdere de øvrige fredningsplanene for Svalbard. Olav Gjærevoll fra Arbeiderpartiet var Norges og verdens første miljøvernminister og han varslet høye ambisjoner når det gjaldt vern av arktisk natur. Med bakgrunn som professor i botanikk med arktisk og alpin flora som spesialitet og flere utflukter til Alaska og Grønland bak seg, hadde han et sterkt engasjement for saken.⁹⁷ Han var også medlem av WWF sitt vitenskapelige råd, og *Aftenposten* påpekte ved utnevnelsen at han nærmest hadde en moralsk forpliktelse til å gå inn for at fredningstiltakene på Svalbard ble gjennomført.⁹⁸ Under FNs store miljøvernkonferanse i Stockholm uttalte han at Norge satset sterkt på naturvernarbeid i Arktis og konferansen bidro til å gi politisk legitimitet og moralsk styrke til å gjennomføre tøffe vernetiltak.⁹⁹ VG utropte Gjærevoll til anti-oljeminister da han uttalte at han håpet det aldri ble funnet olje på Svalbard.¹⁰⁰ Gjærevoll var også formannen til Statens naturvernråd (bortsett fra i sin tid som statsråd).¹⁰¹ Det var derfor en særs motivert miljøvernminister, med et nært forhold til Norderhaug og en sterk hånd innad i departementet, som nå skulle i gang med å vurdere områdefredningene på Svalbard. Det nyopprettede departementet besto også av en gruppe mennesker med tette bånd til de faglige forkjemperne for en fredning. Flere var tidligere studiekamerater, og fagmiljøet som jobbet for Svalbardfredningen ble sett på som ressurser med sterk fagkompetanse om Svalbard, som Miljøverndepartementet hadde høy tillit til.¹⁰²

⁹⁶ «Svalbard bør bli nasjonalpark med helikopter-inspeksjon», *Morgenbladet*, 24. mai 1972.

⁹⁷ Arlov, *Den rette mann* (Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2011), s. 245.

⁹⁸ «Naturvern på Svalbard», *Aftenposten*, 26. mars 1971.

⁹⁹ Arlov, *Den rette mann* (Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2011), s. 245.

¹⁰⁰ «Naturvern på tampen», *VG*, 8. juli 1972.

¹⁰¹ Bentsen, *Grønne linjer* (Oslo: Unipub, 2011), s. 175.

¹⁰² Muntlig opplysning fra Thor Larsen, tidligere ansatt ved Norsk Polarinstitut (telefonsamtale 3.03.2022).

Miljøverndepartementet ble opprettet i en tid der var en holdningsendring omkring bruken av Svalbard. Norderhaug poengterer at Norges ansvar på Svalbard nå ble erkjent som mer omfattende enn tidligere forstått. Ansvaret økte fordi det begynte å vokse frem kunnskap om at utfordringene i Arktis var av en helt annen karakter enn tidligere. Det var et av de siste arktisk tilgjengelige villmarksområdene, som representerte kulturelle, rekreasjonsmessige og vitenskapelige verdier man begynte å se enkelt kunne bli ødelagt av menneskelig aktivitet. Norges internasjonale forpliktelse om å bevare den høyarktiske øygruppen fikk nå større betydning, og for å møte den forpliktelsen var det behov for en ny økologisk erkjennelse, politiske beslutninger og praktisk handling i tide.¹⁰³

Miljøverndepartementet gikk i gang med å ta stilling til arbeidet som var gjort av Norsk Polarinstitut, Arbeidsgruppen for vilt og naturvern på Svalbard og Statens naturvernråd. Som rådgivende organ overfor myndighetene, spilte rådet en stor rolle i å løfte frem viktigheten av naturvern på Svalbard. Rådet kom med tydelige råd om å etablere store, vernede områder på øygruppen og konkluderte med at Norge ikke hadde etterkommet naturvernforpliktelsene på en tilfredsstillende måte. I utredningen henviste rådet til innstillingen fra Arbeidsgruppen, som nå lå til behandling. Arbeidsgruppens forslag om å opprette større naturvernede områder på Svalbard, som innebar tre nasjonalparker på den vestlige delen av øygruppen og et større naturreservat i østlige deler av Svalbard, ble støttet. Arbeidsgruppen hadde også fremmet et forslag om å opprette 15 fuglereservater langs kysten av Spitsbergen, på bakgrunn av arbeidet til Norsk Polarinstitut. Statens naturvernråd anbefalte at de foreslåtte nasjonalparkene, naturreservatene og fuglereservatene ble opprettet så snart som mulig. De ønsket også å utvide fredningen til å gjelde Tusenøyene og Edgeøya, på grunn av spesielt verneverdige verdier som befant seg der. Rådet mente naturvern på Svalbard måtte ses på i en internasjonal sammenheng, og at det å etablere nasjonalparker og naturreservater ville gi Norge høyere status når det gjaldt bevaring av naturvernverdier i polare områder, og bli et eksempel til etterfølgelse for tilsvarende tiltak i andre arktiske områder.¹⁰⁴ Sammen med det voldsomme presset fra både interesseorganisasjoner, forskningsmiljøer, en økende opinion for vern og fra egne statlige organer, gikk det nye Miljøverndepartementet i gang med å ta tak i forslagene fra Arbeidsgruppen, i sammenheng med Statens naturvernråd sine vurderinger.

¹⁰³ Norderhaug, *Svalbard – mennesket i den siste villmark* (Oslo: Universitetsforlaget, 1982), s. 131.

¹⁰⁴ NOU 1973: 19, s. 8 - 14.

Arbeidsgruppens forslag blir sendt ut på høring

Gjærevoll la frem verneforslagene for regjeringen på slutten av en lang og utmattende dag med mange saker på dagsordenen. Det virker som om Gjærevoll var taktisk med tidspunktet han valgte å legge saken fremfor myndighetene på, og flere har omtalt det som et «kupp».¹⁰⁵ Regjeringen godkjente verneforslaget Gjærevoll la frem, og Miljøverndepartementet sendte dermed Arbeidsgruppens to fredningsforslag ut på høring, 22. september 1972.

Høringsforslaget besto av et forslag om å opprette 15 fuglereservater langs Spitsbergens vestkyst, og et om å etablere større naturvernede områder på Svalbard. Dette innebar tre nasjonalparker på vestsiden av øygruppen, bestående av Sør-Spitsbergen nasjonalpark, Prins Karls Forland nasjonalpark og Nordvest-Spitsbergen nasjonalpark, og et større naturreservat i de østlige Svalbardfarvannene, kalt Øst-Spitsbergen nasjonalpark, som inkluderte Kong Karls land og Barentsøya. Dette var store områder på Svalbard, og de dekket om lag halvparten av øygruppas areal. I forslaget sto det også at hele Edgeøya, eller deler av området, skulle vurderes innlemmet i reservatet etter at resultatene av oljeboringer var avklart. Forslagene ble sendt til berørte selskaper og institusjoner for kommentarer, før en endelig avgjørelse skulle tas. Miljøverndepartementet ønsket uttalelser til saken innen 15. november 1972.¹⁰⁶

Det at Miljøverndepartementet sendte Arbeidsgruppens forslag ut på høring, er en indikasjon på at de så på naturvern som en så presserende oppgave, at andre hensyn på øygruppen måtte vike. Samtidig er det politisk rutine å sende omfattende forslag ut på høring, slik at berørte parter får mulighet til å komme med innspill, før et vedtak blir fattet. Høringssvarene som kom inn, var blandet. Berørte næringsaktører på øygruppen var imot, Utenriksdepartementet var bekymret for om en fredningen ville forverre relasjonen til Sovjetunionen og lokalbefolkningen var skeptiske til begrensinger på deres bruk av områdene. Under Hardangerviddas fredningsprosess ble også utvalget sitt verneforslag sendt ut på høring. Da begynte en lang og politisk tautrekking mellom naturverninteresser og de som hadde økonomiske interesser i områdene, som grunneierne og kraftselskaper som ønsket å bygge ut Veig og Dagali. Reaksjonene på det omfattende forslaget om å frede halve Svalbard, vil jeg gå nærmere inn på i kapittel tre, da vil det være interessant å se om reaksjonene sammenfaller med de som kom på fredningsforslaget om Hardangervidda.

¹⁰⁵ Muntlig opplysning fra Thor Larsen (telefonsamtale, 3.03.2022).

¹⁰⁶ Statsarkivet i Tromsø, Sysselmannen på Svalbard, SATØ/S-0076/Dc/L0103/0005/62.01. Dokument: *Forslag om etablering av fuglereservater og større naturvernede områder på Svalbard*. Til berørte myndighetsorgan, institusjoner, selskaper og organisasjoner fra Det Kongelige Miljøverndepartement, 22. september 1972.

Sammendrag

Naturverninteresser bestående av interesseorganisasjoner og fagfolk jobbet lenge med å sette vern av områder på Svalbard på agendaen. Ved naturvernets gjennombrudd begynte også nasjonale myndighetsinstanser å ta den økende oppmerksomheten rundt naturvern på alvor. Norsk Polarinstitutt sine utredninger om aktuelle naturvernoppgaver på øygruppen vakte oppmerksomhet, og Arbeidsgruppen for viltstell og naturvern på Svalbard ble nedsatt. Med gode støttespillere i Statens naturvernråd og Miljøverndepartementet, ble Arbeidsgruppens to fredningsforslag sendt på høring. Et om etablering av fuglereservater langs Spitsbergens vestkyst, og et om etablering av tre nasjonalparker og et østlig naturreservat på øygruppen.

Det var flere ting i spill på samme tid som gjorde naturvern på Svalbard til en vanskelig sak. Internasjonale og nasjonale oljeselskaper hadde allerede fått tildelt utmål for å bore etter olje, samtidig som det vokste frem en økende erkjennelse av at aktiviteten kunne være skadelig for arktiske områder med et sårbart natur og dyreliv. Dette presset nasjonale og internasjonale naturverninteresser myndighetene på. Norge måtte også forholde seg til Svalbardtraktaten, som både påla norske myndigheter å ivareta øygruppas natur og dyreliv, samtidig som de måtte legge til rette for likebehandling og næringsaktivitet for alle underskrevne traktatparter. En aktør som skapte særlig uro for de norske myndighetene, var Sovjetunionen. At et så stort forslag om områdefredninger på Svalbard ble sendt ut på høring, var basert på flere ting. Det var store, ubebodde og ganske utilgjengelige områder på øygruppen som var enkle å inkorporere i et fredningsforslag. Områdene med indikasjoner på oljeforekomster var vanskeligere å vurdere. Men tanken om at store uberørte arktiske økosystemer var sjeldne i global sammenheng, og at et sårbart arktisk flora og fauna trengte beskyttelse fra menneskelig aktivitet, gjorde at også flere omstridte områder ble tatt med i fredningsforslaget.

Kaster man et blikk på Hardangervidda sin fredningsprosess, ser man flere likhetstrekk. Både hvem som var pådriverne for en fredning og hvilke argumenter som ble brukt for å forklare nødvendigheten av fredningen. Områdenes natur og dyreliv har også flere fellestrekk. Konflikten mellom naturverninteresser og næringsinteresser går igjen i begge prosessene. På Svalbard var det en oljenæring som ønsket å etablere seg, mens på Hardangervidda var det kraftaktører som ønsket å bygge ut vassdragene Veig og Dagali. En stor fredning ville forhindre aktører i begge områdene å etablere seg. Det som skiller Svalbard fra andre regulære fastlandsfredninger, er den internasjonale dimensjonen de norske myndighetene måtte forholde seg til når fredningsforslaget skulle vurderes.

Kapittel 3: Reaksjoner på fredningsforslaget

Hva angår naturvern fremholdt vintersjefen at en støtter de gitte naturvernforskrifter av 1971 og konkrete forslag for fredning av mindre områder, men en blir skeptisk når det fremmes forslag på store områder og ytterliggående forslag som setter i bur den stedlige befolkning.¹⁰⁷

Dette uttalte vintersjef for Store Norske under den årlige høstfesten der de ansatte markerte at siste skip med kull hadde forlatt havnen, og skipssesongen var over. Over 500 mennesker deltok på markeringen og under den kjente talen kalt «rikets tilstand» ble naturvern kommentert. Forslaget om store områdefredninger på Svalbard var blitt sendt ut på høring og beboerne på Svalbard var bekymret for hvordan store områdefredninger ville påvirke deres liv. I dette kapitlet skal jeg se på reaksjonene på fredningsforslaget. Jeg vil starte med å undersøke hvilke reaksjoner som kom fra Sovjetunionen og Utenriksdepartementet, deretter drøfte reaksjonene fra næringslivet. Videre vil jeg se nærmere på hvilken respons lokalbefolkningen på øygruppen hadde på fredningsforslaget. Avslutningsvis vil disse reaksjonene bli sammenlignet med de som kom på fredningsforslaget til Hardangervidda. Er det sammenfallende reaksjonsmønstre, eller ser man flere momenter som skiller seg ut? Naturverninteressene var ikke overraskende svært positive til fredningsforslaget, og dette er ikke noe dette kapitlet vil gå nærmere inn på. De støttet helhjertet planen om å opprette reservater og nasjonalparker, med kun noen kommentarer om å utvide fredningen, og stoppe tildeling av nye utmål og aktivitet i utmålsområdene, til verneplanen var ferdig behandlet.¹⁰⁸

Sovjetunionens arktiske interesser

Sovjetunionens sterke arktiske interesse var synlig på Svalbard. Den sovjetiske befolkningen på øygruppen var dobbelt så stor som den norske, og kullgruvedriften ble sterkt subsidiert av sovjetiske myndigheter for å opprettholde virksomheten. Nasjonens langvarige ønske om tilgang på isfritt hav, og å være en stor arktisk aktør, gjorde at myndighetene var opptatt av å opprettholde en sovjetisk bosetning på øygruppen. Dette ble gjort gjennom aktiviteten til gruveselskapet, og utover på 60-tallet viste selskapet også interesse for de potensielle oljeforekomstene på Svalbard. I 1965 fikk Trust Arktikugol 71 oljeutmål på grunnlag av noen egentlig for svakt dokumenterte geologiske indikasjoner, etter at de la mye press på bergmesteren og viste til at Caltex hadde fått utmål under lignende omstendigheter.¹⁰⁹

¹⁰⁷ «Vintersjefens høsttale» *Svalbardposten*, 9. desember 1972, s. 6.

¹⁰⁸ Statsarkivet i Tromsø, Sysselmannen på Svalbard, Arkivkatalog 1925 - 1974 (1983): 125/5/51/514.

Dokument: *Opprettelse av fuglereservater og større naturvernede områder på Svalbard*, Miljøverndepartementet, 30. mai 1973, s. 16.

¹⁰⁹ Haugan, *Et vernekupp?*, s. 58.

Sovjetunionens misnøye med norske naturverntiltak

Med dette bakteppet, er det litt overraskende at det ikke kom noen offisiell og direkte reaksjon fra Sovjetunionen da fredningsområdene ble planlagt. Det var ingen høylytt konfrontasjon fra sovjetiske myndigheter under høringsrunden, og Trust Arktikugol, som hadde fått fredningsforslaget tilsendt av Miljøverndepartementet, svarte aldri på henvendelsen.¹¹⁰ Det betød derimot ikke at Sovjetunionen var positive til store områdefredninger på øygruppen. Uoffisielt hadde de sovjetiske myndighetene varslet Utenriksdepartementet om at de var sterkt skeptiske til de foreslåtte naturreservatene. Hvis reservater av et så stort omfang ble opprettet, ville de sovjetiske myndighetene se på det som ulovlige innskrenkninger av rettighetene de mente de hadde krav på etter Svalbardtraktaten.¹¹¹ Det var ingen tvil om at Sovjetunionen var en sterk motstander av alt som luktet av økt norsk kontroll på øygruppen. De mislikte all form for begrensning av den sovjetiske aktiviteten på Svalbard og i flere personlige meldinger til Utenriksdepartementet kom sovjetiske myndigheter med en rekke innvendinger mot norske naturverntiltak som allerede var vedtatt.

Sovjetunionen var faktisk det eneste traktatlandet som hadde innsigelser mot naturverntiltakene fra 1971, både den midlertidige fredningen av Kong Karls land og naturvernforskriftene. De norske myndighetene hadde også vedtatt sikkerhetsforskrifter for undersøkelse og boring etter petroleumsforekomster o.l. på Svalbard, og Sovjetunionen hevdet sikkerhetsforskriftene hadde som formål å begrense sovjetiske organisasjoners arbeid med geologiske undersøkelser og leting etter olje. Sovjetiske myndigheter betraktet naturvernforskriftene som et forsøk på å gripe inn i Sovjetunionens økonomiske interesser på Svalbard.¹¹² Dette var økonomiske interesser de sovjetiske myndighetene mente norske myndigheter hadde anerkjent allerede i 1947. Det året hadde Einar Gerhardsen sagt at Sovjetunionen sto i en særstilling på Svalbard, fordi det var det eneste landet utenom Norge med aktive interesser på øygruppen. Selv om uttalelsen fra sovjetisk side ofte ble trukket frem som en offisiell norsk anerkjennelse av at landet hadde forrett ovenfor andre land på øygruppen, er nok den mest naturlige forklaringen at det var ment som at Sovjetunionen var det eneste landet Norge trengte å ta hensyn til. Ikke at landet hadde krav på større rettigheter

¹¹⁰ Riksarkivet, Miljøverndepartementet, RA/S-2532/2/Dbal/L1080/867.70. Dokument: *Naturvern på Svalbard*. Til Det kgl. Miljøverndepartement fra Utenriksdepartementet, 13. juli 1973.

¹¹¹ Norsk Polarinstitut, Arkivstykker serie Y Norsk polarinstitut med forløpere, stykkenummer 7. Dokument: *Notat til Utenriksministeren*. Utenriksdepartementet, Per Vennemoe, 3. oktober 1972.

¹¹² *Ibid.*

enn andre signaturland.¹¹³ Den generelle holdningen til Sovjetunionen var at Svalbard var et bilateralt sovjetisk-norsk spørsmål og til de norske myndighetene hadde nasjonen insistert på at det burde bli konsultert om alle norske tiltak i områder som berørte sovjetiske interesser.¹¹⁴ At det sovjetiske selskapet fikk tilsendt et høringsforslag på lik linje med andre selskaper, istedenfor at de norske myndighetene aktivt diskuterte forvaltningen av øygruppen med sovjetiske myndigheter, var ikke særlig populært.

Sovjetunionen sitt standpunkt til de norske naturverntiltakene i 1971 var at de gikk utover traktatens rammer. Landet ville ikke akseptere detaljbestemmelser fra Norge sin side, og de sovjetiske aktivitetene på øygruppen ville kun forholde seg til Svalbardtraktaten. Dette mente de inkluderte bestemmelsene i traktaten om bevaring av øygruppens natur og dyreliv.¹¹⁵ Den sovjetiske innstillingen om at Svalbard ført og fremst var et anliggende mellom Norge og Sovjetunionen, og deres sterke motstand til naturverntiltak som allerede var blitt vedtatt, gjorde at Utenriksdepartementet var bekymret for at fredningsplanene ville bidra til et mer anspent forhold til nabolandet i øst.

Utenriksdepartementet ber om forsiktighet på naturvernfronten

Allerede før fredningsforslagene ble sendt ut på høring, hadde Utenriksdepartementet rådet Miljøverndepartementet til forsiktighet på naturvernfronten. Gjennom interne notater, møter med Miljøverndepartementet, og i det offisielle høringssvaret, er det tydelig at departementet var bekymret for sovjetiske reaksjoner og for norske brudd på Svalbardtraktaten. Siden norske myndigheter allerede hadde et anspent forhold til de sovjetiske myndighetene på grunn av tidligere naturverntiltak og økt norsk myndighetsutøvelse på øygruppen, ønsket ikke departementet å legge mer press på forholdet. Departementet var også usikker på om store verneområder ville være i tråd med de bestemmelsene Norge forpliktet seg til i traktaten, som omhandlet likebehandling og rett til næringsvirksomhet for all traktatparter. De ønsket å unngå internasjonal konflikt ved at andre traktatmakter mente Norge ikke fulgte avtalen. Utenriksdepartementet strevde med å modifisere den sovjetiske motstanden mot de vedtatte naturverntiltakene og norske forvaltningstiltak på Svalbard generelt.¹¹⁶ Det var blitt tatt skritt

¹¹³ Bjørklund, *Caltex-saken og norsk oljepolitikk på Svalbard fra 1960 til 1973*, s. 106 – 107.

¹¹⁴ Norsk Polarinstitut, Arkivstykker serie Y Norsk polarinstitut med forløpere, stykkenummer 7. Dokument: *Notat til Utenriksministeren*, Utenriksdepartementet, Per Vennemoe, 3. oktober 1972.

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Ibid., nytt dokument: *Notat opprettelse av nasjonalparker og naturreservater på Svalbard*, Fra møte mellom ekspedisjonssjef Lykke i Miljøverndepartementet, ambassadør Vennemoe og byråsjef Ross i Industridepartementet. Utenriksdepartementet, Per Vennemoe, 12. september 1972.

for å gjennomføre en overgangsordning av hensyn til igangværende gruvedrift på Svalbard, noe som ville tillate berørte sovjetiske og norske selskaper å fortsette gruvevirksomheten sin uten avbrudd, og uten altfor kostbar og brå omlegging av driften. Dette viser at Norge allerede var varsom i sin implementering av naturvernregulering på øygruppen. Samtidig hadde Utenriksdepartementet informert Sovjetunionen om at naturvernforskriftene var nødvendige, og i direkte samsvar med Norges rettigheter og forpliktelser etter traktatens artikkel 2, og derfor av generell og ikke diskriminerende natur, og langt ifra rettet mot sovjetisk virksomhet.¹¹⁷ Den pågående konfrontasjonen med Sovjetunionen gjorde at Utenriksdepartementet var bekymret for at en ny og omfattende fredning ville bli oppfattet som en provokasjon fra sovjetisk side.

I tillegg til den pågående naturvernkonflikten jobbet Utenriksdepartementet med en løsning på en uoverensstemmelse rundt etableringen av flyplassen på Svalbard. Sovjetunionen ønsket å være en større deltager i både etablering og bruk, mens de norske myndighetene ville ha eneansvar. Departementet var bekymret for at et naturvern-fremstøt av den karakter Miljøverndepartementet la frem, ville torpedere det pågående forsøket på å skape en generelt mer positiv sovjetisk holdning til norske forvaltningstiltak på Svalbard, og at det kunne forårsake en dårlig atmosfære ved drøftelser av sovjetisk bruk av den planlagte flyplassen. Var det helt nødvendig med fredning, kunne heller mindre tiltak iverksettes, slik som midlertidig utsettelse av tildelinger av nye utmål i verneverdige områder. Dette ville skape mindre problemer ovenfor de økonomiske interessene som hadde engasjert seg på Svalbard og ovenfor andre traktatparter. Selv om Sovjetunionen sikkert også ville mislike dette, var departementet sikre på at det kunne håndtere den belastningen.¹¹⁸ Utenriksdepartementet ba om at dialogen med Sovjetunionen om allerede gjennomførte naturverntiltak fikk holde på uforstyrret et stykke til, før norske myndighetene kom med nye, omfattende tiltak.¹¹⁹

Svalbardtraktaten som en juridisk nøtt

Utenriksdepartementet anbefalte Miljødepartementet å overveie hvor store deler av Svalbard som kunne totalfredes på den måten. Departementet var bekymret for at store områdefredninger ville være i strid med Svalbardtraktatens bestemmelser og intensjoner,

¹¹⁷ Ibid., nytt dokument: *Notat til Utenriksministeren*, Utenriksdepartementet, Per Vennemoe, 3. oktober 1972.

¹¹⁸ Ibid., nytt dokument: *Notat opprettelse av nasjonalparker og naturreservater på Svalbard*, Fra møte mellom ekspedisjonssjef Lykke i Miljøverndepartementet, ambassadør Vennemoe og byråsjef Ross i Industridepartementet. Utenriksdepartementet, Per Vennemoe, 12. september 1972.

¹¹⁹ Ibid., nytt dokument: *Forslag om etablering av fuglereservater og større naturvernede områder på Svalbard*. Til Det Kgl. Miljøverndepartement, Per Vennemoe, oktober 1972.

særlig at allerede utmålsbelagte områder skulle bli en del av de fredede områdene. Ble utmålsbelagte områder rammet av fredningsbestemmelser, kunne det fort bli et spørsmål om erstatningskrav fra selskapene som ville bli berørt.¹²⁰

Traktatens prinsipp om ikke-diskriminering gjorde at departementet tvilte på om fredningen kunne ha et såpass stort omfang at det satte en stopper for etablering av ny bergverksdrift, mens igangværende virksomhet kunne fortsette. Den allerede etablerte bergverksdriften ville, ut ifra planene, ikke bli rammet av fredningen, noe som ville begunstige Norge, og en av de øvrige traktatpartene, nemlig Sovjetunionen. Dersom halvparten av øygruppen ble fredet, ville det være vanskeligere for nye land å etablere seg. Dette kunne oppfattes som diskriminering av nye aktører, mens allerede etablerte norske og sovjetiske aktører fikk en fordel.¹²¹

Utenriksdepartementet mente også at man ikke kunne se bort ifra at enkelte traktatparter ville kunne mistenke at fredningstiltakene var en skjult plan for å fryse utviklingen av næringsvirksomheten på Svalbard, inntil norske interesser fikk en tilstrekkelig økonomisk og teknologisk evne til å gå inn i oljeleting på egenhånd. Det kunne ikke utelukkes at fredningstiltak i fremtiden ville bli opphevet. Departementet argumenterte også for at dersom noen utmål ble unntatt fredning i verneverdige områder, mens andre utmål falt bort på grunn av fredning, så ville det være forskjellsbehandling til ugunst for noen traktatparters selskaper, mens det vil være en fordel for andre. Derfor advarte Utenriksdepartementet om at traktatens forpliktelser kunne føre til problemer med gjennomføringen av områdefredningene, og at den rettslige situasjonen var uklar.¹²²

Utenriksdepartementet var enig i det var viktig å verne områder som hadde behov for vern, dette var Norge pålagt i henhold til traktatens bestemmelser, og de så nødvendigheten av å frede øygruppens natur og dyreliv. Samtidig mente departementet at Norge burde fortsette å følge hovedlinjen i den norske svalbardpolitikken, som var å fremme næringslivet i rimelig balanse med naturverntiltak. Derfor ønsket Utenriksdepartementet å minne Miljøverndepartementet om at det allerede var enorme områder på Svalbard som var uberørt av menneskelig aktivitet, og at under en femtedel av øygruppen var dekket av utmål.¹²³

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ Ibid., nytt dokument: *Forslag om etablering av fuglereservater og større naturvernede områder på Svalbard*. Til Det Kgl. Miljøverndepartement fra Utenriksdepartementet, mai 1973.

¹²² Ibid.

¹²³ Ibid.

Næringsreaksjoner

Da Miljøverndepartementet sendte fredningsforslaget ut på høring, var det spesielt berørte aktører med næringsinteresser innen kull og olje som reagerte.¹²⁴ De så på fredningsforslaget som en trussel mot næringsutviklingen på øygruppen og argumenterte for at balansegangen mellom vekst og vern var i for stor favør av vern og at hele forslaget stred med traktaten. Næringsaktørene innledet sine uttalelser med at de så verdien av en fredning og støttet prinsippet om at det var nødvendig å verne om dyre- og plantelivet på Svalbard, men de ønsket ikke store områdefredninger. Næringsaktørene mente det var andre måter å verne på, og at naturvern og næringsvirksomhet ikke nødvendigvis var motstridende.

Selskaper som var svært negative til fredningsforslaget, var Fina-gruppen, Norsk Polar Navigasjon og Caltex. Dette var spesielt berørte oljeselskaper, med flere utmål i områdene som var foreslått fredet. I høringsuttalelsene argumenterte de for at det var mulig å drive økonomisk virksomhet, særlig oljeundersøkelser og oljeproduksjon, uten varige skader eller ulemper for naturen og dyrelivet. Vern og næringsvirksomhet kunne fint fungere side om side, dersom man organiserte aktivitetene på riktig måte. Et eksempel på en måte å sikre bevarelsen av natur og dyreliv, samtidig som man drev med utnyttelse av økonomiske ressurser, var gjennom forskrifter, slik som de vedtatt i 1971. En områdefredning ville også sette en stopper for kartleggingen av økonomiske ressurser, og om man ikke fikk avklart hvilke verdier som faktisk eksisterte, var man avskåret fra å ta en riktig avveining mellom økonomiske interesser og naturvern.¹²⁵ Norsk Polar Navigasjon sin reaksjon ble også dekket av *Svalbardposten*. Selskapet motsatte seg at planlagte områder skulle fredes på en måte som hindret drift av egne utmål. De forsto nødvendigheten med vern av dyre- og planteliv på øygruppen, men dette måtte gjøres på andre måter, siden Svalbardtraktaten klart satt økonomisk utvikling høyest, og en omfattende fredning ville være et brudd på dette.¹²⁶

Svalbardtraktaten var et viktig argument for næringsaktørene. De tvilte på om fredningsforslaget var lovlig med tanke på traktatens likebehandlingsprinsipp og argumenterte for at utgangspunktet for traktaten var næringsinteresser. Næringsaktørene advarte om at store

¹²⁴ Turistvirksomheten tok seg ikke betydelig opp før 1990, da Stortingsmelding 50 (1990 - 1991) åpnet for turisme på Svalbard. Høringsrunden var derfor ikke preget av reaksjoner fra reiselivsaktører.

¹²⁵ Haugan, *Et vernekupp?*, s. 108 – 109; Statsarkivet i Tromsø, Sysselmannen på Svalbard, Arkivkatalog 1925 - 1974 (1983): 125/5/51/514. Dokument: *Opprettelse av fuglereservater og større naturvernede områder på Svalbard*. Miljøverndepartementet, 30.mai 1973, s. 10 – 11.

¹²⁶«Protest mot fredningen på Svalbard», *Svalbardposten*, 2. desember 1972, s. 7.

erstatningskrav ville bli fremmet dersom fredningen ville hindre utmålshaveres aktivitet. De norske aktørene poengterte også at det var av nasjonal interesse å fremme det norske næringslivet på øygruppen. Ved å sikre en norsk bosetning på øygruppen ville det bidra til hevde den norske suvereniteten. Nord-Norge ville også kunne dra fordeler av en eventuell oljeutvinning på Svalbard, ved at regionen kunne bidra med arbeidskraft. Oljeutvinning ville skape muligheter for et mer nyansert næringsliv på øygruppen, og det ville ha både økonomiske og sosiale fordeler. Det var også sikkerhetspolitiske argumenter for å la det multinasjonale engasjementet på øygruppen få fortsette, og en stor områdefredning ville forhindre selskaper å etablere virksomhet. Den multinasjonale interessen for næringsvirksomhet ville bidra til å hindre at én enkelt makt kunne gjøre store territoriale krav. Her var det nok liten tvil om at det var Sovjetunionen man tenkte på.¹²⁷

Kullselskapene var mer nyanserte i sine høringssvar. Kings Bay Kullkompani støttet forslaget fullt ut, men selskapet sine utmål ble heller ikke berørt. Adventdalens kullfelt støttet også forslaget, bortsett fra der det gikk utover egne utmål. Store Norske sitt høringssvar sammenfalt i stor grad med oljeselskapene sitt. De var mot en omfattende fredning og trakk frem forskriftene i 1971 som en tilstrekkelig sikkerhet for miljøet, og et godt eksempel på hvordan vern og vekst kunne fungere sammen. Selskapet mente også at vurderingene som lå til grunn mellom verneinteresser og økonomiske interesser ikke var tilstrekkelige.¹²⁸

Grunnen til at det hovedsakelig kom sterke reaksjoner fra oljeselskapene var fordi det var deres utmål som i stor grad ble påvirket av fredningsforslaget, og selskapene var bekymret for store økonomiske tap. Siden de planlagte verneområdene ikke omfattet steder der gruvedrift allerede var satt i gang, kom kullselskapene med mer differensierte svar i høringsrunden.¹²⁹ Ut ifra de reaksjonene som kom fra næringsaktørene, er det påfallende at alle argumenterte for at de var for vern av plante- og dyrelivet på Svalbard, men ingen av aktørene ønsket at det skulle gå utover egen virksomhet. Det kan tenkes at grunnen til at Store Norske var såpass skeptisk til store områdefredninger, selv om fredningsplanene ikke rammet egen virksomhet, var fordi det var en såpass stor næringsaktør på øygruppen. Det kan være at selskapet enten var redd for at en stor fredning skulle forhindre videre utvikling av egen virksomhet, eller at det

¹²⁷ Haugan, *Et vernekupp?*, s. 108 – 110; Statsarkivet i Tromsø, Sysselmannen på Svalbard, Arkivkatalog 1925 - 1974 (1983): 125/5/51/514. Dokument: *Opprettelse av fuglereservater og større naturvernedede områder på Svalbard*. Miljøverndepartementet, 30. mai 1973. s. 10 - 12.

¹²⁸ *Ibid.*

¹²⁹ St. meld. nr. 39 (1974 – 1975), s. 45.

hovedsakelig hadde et ønske om at øygruppen skulle ha høy næringsaktivitet, siden det kunne bidra til positive ringvirkninger både økonomisk og sosialt for Svalbardsamfunnet. Ser man på uttalelsen til vintersjefen i Store Norske, som dette kapittelet innledet med, ser vi at han også var bekymret for fredningens påvirkning på lokalbefolkningens bruk av områdene. Store Norske engasjerte majoriteten av lokalbefolkningen i sin næringsvirksomhet, så at selskapet var opptatt av lokalbefolkningens velferd på øygruppen, kommer ikke som noen overraskelse.

Industridepartementet mente at de områdene som allerede var dekket med utmål, burde unntas fra fredning, men var det områder med svært store verneverdier, ville de ikke være mot en fredning. Samtidig trakk departementet frem at oljevirksomhet var et ønsket alternativ til gruvedriften og påpekte at det allerede var blitt gjort store investeringer, og at en differensiert næringsvirksomhet på Svalbard var bra. Haugan kommenterer at det virket som om departementet hadde innsett at vern ikke var til å unngå, men at de forsøkte å begrense omfanget av den planlagte fredningen, slik at det ikke skulle være for ødeleggende for næringsvirksomheten.¹³⁰ At dette var linjen Industridepartementet la seg på, er ikke uventet, siden deres primære interesse var industri- og aktivitetsutvikling på øygruppen. Likeledes var det naturlig at Utenriksdepartementet største bekymringer var traktatbrudd og internasjonale reaksjoner, som var en av dette departementets viktigste oppgaver å følge med på.

Lokalsamfunnet

En gruppe som ikke er blitt grundig gjennomgått i sekundærlitteratur om fredningen av Svalbard, er lokalbefolkningen. Lokalbefolkningen ble også potensielt rammet av de store planlagte verneområdene, og populære rekreasjonsaktiviteter som jakt, fiske og snøscooterkjøring kom til å bli begrenset ved en opprettelse av store fredningsområder. Samtidig kunne en stor fredning påvirke fremtidige arbeidsmuligheter, som hovedsakelig knyttet seg til næringsvirksomheten på øygruppen.

Persen skriver at høringen viste at folk på Svalbard var ubetinget positive til forslaget, og at det var en klar støtte fra de lokale aktørene. Persen bemerker kort at det var et ønske om snøscooterkjøring og mulighet for jakt og fiske i områdene, uten å utype mer.¹³¹ Norderhaug sin gjennomgang av fredningen går ikke inn på lokalsamfunnets reaksjoner og hvordan opprettelsen av verneområdene påvirket menneskene på øygruppen. Haugan sin oppgave har

¹³⁰ Haugan, *Et vernekupp?*, s. 110.

¹³¹ Persen, «Miljøvern på Svalbard», s. 40.

også lite fokus på samfunnet som oppholdt seg på øygruppen. I én setning blir det nevnt at Svalbardrådet var positivt innstilt til fredningen, men rådet ønsket at lokalbefolkningen skulle ha adgang til scooterkjøring og jakt i nasjonalparkene.¹³² Den korte (eller manglende) bemerkningen av lokalsamfunnets reaksjoner, er noe jeg ønsker å undersøke nærmere. Den ubetingede positiviteten og støtten fredningsforslaget fikk fra lokalbefolkningen, med kun noen få bemerkninger, fremstår litt merkelig. Forslaget var både en mulig stor begrensning for rekreasjonsmulighetene til samfunnet og et potensielt hinder for en videre utvikling av eksisterende kullgruvenæring, og opprettelsen av en ny og lukrativ oljenæring som kunne bidra til flere arbeidsplasser. La oss se nærmere på hva som kommer frem i kildene.

For å få tak i hvordan det norske lokalsamfunnet i Longyearbyen reagerte på de planlagte fredningsbestemmelsene, vil jeg ta utgangspunkt i Det stedlige Svalbardråd, det lokale rådet som representerte lokalsamfunnet. Da rådet ble bedt om å komme med et høringssvar på fredningsforslaget, ble det først drøftet i undergruppen Vilt- og naturvernutvalget. Denne gruppens innspill ble deretter diskutert i rådet. I diskusjonene som foregikk, kommer flere lokale synspunkter på fredningsforslaget frem, og sammen med det offisielle høringssvaret gir det et godt bilde av lokalbefolkningens reaksjoner på planene om en omfattende områdefredning. Reaksjonene som kommer frem i utvalget og i rådet, kan også ses i sammenheng med næringsinteressene sine utspill. Særlig de norske virksomhetene, som argumenterte for betydningen næringsutvikling hadde for å opprettholde et levedyktig norsk lokalsamfunn på øygruppen ved å spille en rolle i videreutviklingen av samfunnet økonomisk og sosialt. Store Norske var som sagt en stor aktør på øygruppen og som hovedarbeidsgiver for de norske gruvearbeiderne hadde de også en representant i Det stedlige Svalbardråd.

Vilt- og naturvernutvalget sine kritiske røster

Da Vilt- og naturvernutvalget vurderte fredningsforslaget, var representantene positivt innstilt og de anbefalte Det stedlige Svalbardråd å slutte seg til forslaget, siden det var behov for vernetiltak på øygruppen. Samtidig hadde utvalget noen ganske omfattende kommentarer til fredningsforslaget, og til hvordan fredningen burde gjennomføres annerledes for å ikke ramme lokalbefolkningen i så stor grad som det foreliggende forslaget gjorde. I utvalgets offisielle innstilling til saken, som ble gitt til Det stedlige Svalbardråd, var representantenes synspunkt at lokalbefolkningen burde blitt sett på som en integrert del av Svalbards miljø. Derfor måtte Svalbardsamfunnets handle- og bevegelsesfrihet tas hensyn til i mye større grad.

¹³² Haugan, *Et vernekupp?*, s. 111.

Utvalget mente lokalbefolkningen ikke hadde blitt vurdert nøye nok når fredningsforslaget var blitt utarbeidet, og i utvalgets innstilling ble synet på lokalbefolkningen, i forhold til andre grupper, kommentert:

Vi har en oppfatning av at man gjerne vil se Svalbard som et reservat og en tumleplass for vitenskapsmenn, og eventuelt noe man kan vise fram for celebre turister, hvor den stedlige befolkning nærmest bare er et forstyrrende element.¹³³

Utvalget mente myndighetene hadde ignorert lokalsamfunnet og kun prioritert andre aktører, noe representantene var svært kritiske til. I tillegg var utvalget uenige med myndighetene i hvordan de «forsto» en nasjonalpark. Nasjonalparker skulle være områder som ga mulighet for friluft i uberørt natur, men en totalfredning ville innebære et forbud mot motorisert ferdsel. Et slikt forbud ville hindre lokalbefolkningen i å bruke nasjonalparkene til det opprinnelige formålet, siden den eneste rimelige måten for mennesker å komme seg ut i områdene på, var ved bruk av snøscooter. Utvalget argumenterte for at det var svært viktig for lokalbefolkningen å ferdes i naturen, siden dette var en av de få fritidsaktivitetene som eksisterte på øygruppen. Det å stenge store deler av øygruppen for snøscootertrafikk ville være en urimelig innskrenkning av bevegelsesfriheten, og for mange innebar det en faktisk utestengning fra områdene. Utvalget mente også at skadene fra snøscooterkjøring var minimale og derfor var argumentet om at et forbud mot bruk av motorisert kjøretøy var for å unngå skader på naturen, malplassert. Representantene mente et forbud stred mot fredningsintensjonen til myndighetene, siden hensikten med å verne et område også skulle være en måte å sikre at det ble brukt til friluftsliv og rekreasjon.¹³⁴

Utvalget var også imot en totalfredning av alle dyrearter i områdene. Å frede dyrearter som det var nok av, og som beskjedne jakt ikke hadde påviselig innvirkning på, mente de bare var en fredning for fredningens skyld. Det ble oppfattet som et forsøk på å beskjære en del av lokalbefolkningens muligheter for rekreasjon. På fastlands-Norge var det en viss adgang til jakt og fiske i nasjonalparkene, og de foreslo at dette også skulle gjelde for Svalbard sin befolkning. Siden det var vanlig at lokalbefolkninger hadde særegne rettigheter til utnyttning av utmarksområder og allmenninger, mente utvalget dette også burde gjelde for Svalbard.¹³⁵

¹³³ Statsarkivet i Tromsø, Svalbardrådet, SATØ-302/1/C/Cb/L0018. Dokument: *Innstilling til forslaget om etablering av fuglereservater og større naturvernede områder på Svalbard*, fra Utvalget for vilt og naturvern til Det stedlige Svalbardråd, 1. november 1972; Innstillingen er også i sin helhet publisert i Svalbardposten. «Den fastboende befolkning må ha adgang til jakt, fiske og snøscooterkjøring i nasjonalparkene, foreslår stedlig utvalg», *Svalbardposten*, 4. november 1972, s. 1, 10 – 11.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Ibid.

I Vilt- og naturvernutvalget sin innstilling til fredningsforslaget kommer det frem at selv om representantene var positive til fredningen, mente de detaljene i forslaget ikke var tilpasset lokalsamfunnet på øygruppen. Utvalget mente at lokalbefolkningen ikke var blitt tatt hensyn til og reagerte på at samfunnet ikke fikk særrettigheter, noe som var sedvane for fastlandsbefolkning i nærheten av fredede områder. Flere elementer i fredningsforslaget opplevdes som svært begrensende for lokalbefolkningens muligheter til å ta i bruk områdene. Derfor konkluderte utvalget med at den fastboende befolkning burde ha tilgang til fuglereservatene utenfor hekketiden, de burde få kjøre snøscooter til Hinlopen (et område nordøst på øygruppen, mellom Spitsbergen og Nordaustlandet) og Barentsøya, og ha tillatelse til både jakt, fiske og snøscooterkjøring i nasjonalparkene.¹³⁶

Det stedlige Svalbardråd toner ned kritikken

Utvalgets reaksjoner på fredningsforslaget ble ikke sendt direkte til de norske myndighetene under høringsrunden, men som en innstilling til Det stedlige Svalbardråd. Rådet drøftet både innstillingen til utvalget og fredningsforslaget som forelå fra Miljøverndepartementet. Som lokalsamfunnets offisielle representanter var de bedt om å komme med et høringssvar. Rådets diskusjon ble redegjort for i lokalavisen, og innledningsvis kom det frem at rådet generelt sett hadde en positiv holdning til fredningen, og at de syntes Vilt- og naturvernutvalget sine innspill var litt vel spisse. Samtidig hadde representantene i rådet sprikende meninger angående det omfattende fredningsforslaget. At det var delte meninger, er ikke overraskende, siden rådet var et organ bestående delvis av næringsaktører, andre samfunnsgrupper og sysselmannen. Sysselmann Frederik Beichmann var svært positiv til fredning og naturvern. Han ble omtalt som en veldig «grønn» sysselmann som hadde jobbet mye med miljøvernminister Gjærevoll angående naturvernproblematikken på øygruppen.¹³⁷ Beichmann så nok også at et miljøvernregime ville kreve mer fra sysselmannsinstitusjonen når det kom til håndheving og kontroll, noe som la til rette for ekspansjonsmuligheter i forvaltningen av øygruppen. Kontoret ville få utvidede oppgaver, økt prestisje og være et nyttig verktøy i styrkingen av den norske suvereniteten på øygruppen.¹³⁸ Rådets representant fra Store Norske var mer opptatt av næringsaktivitet og økonomi. Han mente næringsinteressene var tatt lite hensyn til, og var bekymret for at potensielle økonomiske verdier ble stående uutnyttet ved en fredning. I diskusjonen var også lokalsamfunnets bruk av områdene et viktig tema.

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ Muntlig opplysning fra Per Kyrre Reymert, svalbardhistoriker og arkeolog, (personlig samtale, Norsk Polarinstitut, 12.10.2021).

¹³⁸ Arlov, *Den rette mann* (Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2011), s. 246 – 247.

Et velkjent argument var lokalsamfunnets behov for rekreasjon. Rådet understreket at det måtte være et samspill mellom fredningen og lokalsamfunnet, som måtte få en anledning til å bruke områdene. Siden menneskene var en del av miljøet, kunne man ikke se dyreliv og naturvern for seg selv, men komme med en løsning slik at menneskene kunne bruke de fredede områdene under mottoet «frihet under ansvar». Lokalsamfunnet måtte få fortsette med jakt, fiske og snøscooterkjøring i de vernede områdene, slik som også Vilt- og naturvernutvalget ettertrykkelig etterlyste. Så lenge det var snakk om rekreasjon, måtte det godtas, mente flere av rådets representanter.¹³⁹ Det rådet savnet, var en økonomisk vurdering av saken, siden de mente det var viktig med en balanse mellom naturvern og de økonomiske interessene på øygruppen. Representanten fra Store Norske sa han hadde et inntrykk av at næringsinteresser og de økonomiske verdiene var blitt lite vurdert. Det var også blitt tatt et vel stort jafs av landet, og han mente det ikke var nødvendig å frede såpass store områder. Det var en for stor del av øygruppen som skulle bli fredet uten at man helt visste hvilke økonomiske verdier som lå i områdene. Dersom man så saken fra et eksistensgrunnlag-perspektiv, mente representanten at de økonomiske premissene burde bli mer belyst.¹⁴⁰

Sysselmann Beichmann trakk frem Svalbardtraktaten, som ga Norge ansvar for å verne om øygruppens natur og dyreliv. Han kommenterte at Norge historisk sett hadde vært sent ute med å følge opp dette ansvaret. Hvalen var blitt utryddet og både hvalrossen og reinen var arter som hadde nådd et kritisk nivå. Det var en fredning av artene som hadde ført til en gjenopprettelse av bestandene. En annen representant satt det ironisk på spissen og antydte at «så lenge en selv får ture frem som en vil, da kan en være med på naturvern». Dette kan tolkes som at representanten mente at det virket som om alle var for naturvern, så lenge det ikke rammet en selv. Dette er et godt poeng, både med tanke på høringssvarene til næringsaktørene, som alle grunnleggende var for vern, så lenge det ikke skadet egne aktiviteter, og dersom man ser på lokalbefolkningens ønske om fritak, fordi de ønsket å kjøre snøscooter, jakte og fiske i fredningsområdene. Rådets formann mente at intensjonene med fredningen var at områdene ikke skulle kunne utnyttes økonomisk. «Næringslivets folk legger ingen bånd på seg» kommenterte formannen. Dette kan være for å stå på fredningens side i diskusjonen mot næringsinteressene i rådet, og tydeliggjøre at de økonomiske verdiene i seg selv ikke var så viktige å vite noe om, fordi hensikten var å verne områdene mot ødeleggelser

¹³⁹ «Snarlig midlertidig fredning av naturområder ønsker rådet», *Svalbardposten*, 11. november 1972, s. 6 – 7.

¹⁴⁰ *Ibid.*

som kom av næringsaktivitet. Store områdefredninger kunne også bidra til å begrense den store «utmålsinflasjonen» som rådet kommenterte at dominerte på øygruppen.¹⁴¹

Etter diskusjonen vedtok Det stedlige Svalbardråd enstemmig fredningsforslaget. Samtidig er verdt å merke seg at rådets representanter mente det burde være en midlertidig fredning. Rådet ønsket et bedre informasjonsgrunnlag for å kunne ta stilling til hvilket omfang fredningen ville ha på lengre sikt. Representantene mente de hadde hatt for liten tid til å sette seg inn i sakskomplekset, og et for spinkelt materiale til å gjøre en grundig vurdering.¹⁴² Denne kommentaren viser at rådets medlemmer ikke følte seg velinformerte nok i saken, og det kan være en grunn til at innspillene de sendte til Miljøverndepartementet ikke var mer omfattende og tydeligere på hva lokalbefolkningen mente. Det kan også være derfor lokalbefolkningens reaksjoner har fått såpass lite fokus i eksisterende sekundærlitteratur om fredningsprosessen på Svalbard. Siden de ikke fikk nok tid eller materiale til å komme med grundigere innspill under høringsrunden, er det kun korte bemerkninger om at samfunnet var for fredningen, men ønsket å kjøre snøscooter, jakte og fiske i områdene, som er blitt gjengitt. At det lokale rådet på Svalbard ble så lite involvert i fredningsprosessen, belyser i stor grad at det var aktører som kjempet for naturvern og sentrale myndighetsinstitusjoner som styrte fredningsprosessen, ved å sette agendaen og komme med fredningsforslagene. Det var ikke før ved slutten av fredningsprosessen at lokalbefolkningen ble spurt om å kommentere forslaget, på lik linje med de andre berørte partene den store områdefredningen ville ramme.

Rådet kom med noen konkrete innspill til endringer i høringsforslaget. I nasjonalparkene ønsket de tillatelse til å kjøre snøscooter, jakte og fiske for den fastboende befolkningen. I reservatområdet ønsket de noen faste traseer de kunne kjøre i, særlig til Hinlopen og Barentsøya. Dette samsvarte i stor grad med Vilt- og naturvernutvalget sine ønsker.¹⁴³

Ikke en så ubetinget positiv lokalbefolkning som først antatt?

I diskusjonene, innstillingen og høringsvaret fra utvalget og rådet er det tydelig at lokalbefolkningens bruk av fredningsområdene var svært viktig for de fastboende på øygruppen. Det er ikke overraskende at dette var en stor sak, siden Svalbard sin natur var en stor del av lokalbefolkningens hverdagsliv og omgivelser. Dette var et lite samfunn på en

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Ibid.

øygruppe langt unna fastlandet, med få andre aktivitetsmuligheter. Selv om lokalbefolkningen også var opptatt av vern av dyrelivet og naturen på øygruppen, og var positive til fredningsforslaget som ble lagt frem, var de også opptatt av å få egne særrettigheter i områdene, slik at de kunne fortsette å bruke områdene til å jakte, fiske og kjøre snøscooter. Lokalbefolkningen mente de var blitt lite involvert i fredningsprosessen, og det rådet et inntrykk at det var turister og vitenskapsmenn områdene ble fredet for, mens lokalbefolkningen ikke ble tatt hensyn til. Det hadde vært interessant å få mer kunnskap om hvordan den dagligdagse samtalen om områdefredningen egentlig gikk for seg. Kanskje var praten på den lokale puben og nede i gruvene skarpere enn de meningene som kom frem i diskusjonene til rådet og utvalget. Norges mest omfattende fredningsvedtak ble utformet av fagfolk med naturvitenskapelige interesser og miljøvernmyndigheter fra sentrum, mens lokalbefolkningen i periferien følte seg lite inkludert og tilrettelagt for i prosessen. Samtidig som de var en gruppe som ble direkte påvirket av bestemmelsene i fredningsforslaget.

Hvorfor ser man ikke flere lokale reaksjoner på naturverndebatten i Svalbardposten? Aviser er en svært utbredt måte å få uttrykk for meningene sine på. Som vi har sett var det i fastlandsavisene mange innlegg på trykk fra aktører med sterke meninger om naturvern på Svalbard. Ser man på lokalavisen på Svalbard, var det svært få utspill fra enkeltindivider om temaet. Bortsett fra det ene leserinnlegget som uttrykte misnøye over at boring på Edgeøya ble tillatt, og Norsk Polar Navigasjon sin notis om at de var imot store områdefredninger, var resten av avisdekningen hovedsakelig om møter, arrangementer, aktiviteter, eller annen info. Hvorfor var det så få stemmer som kom til uttrykk om naturvern på Svalbard, i lokalavisen? *Svalbardposten* var en liten avis som ble utgitt én gang i uken, med om lag 500 opplag, og det kan være at det ikke var noen stor kultur for å skrive meningsytringer i Norges nordligste avis. Sommeren 1973 klaget avisens avgående leder over lite engasjement fra lokalbefolkningen:

Jeg skulle ønske leserne i større utstrekning også aktivt hadde medvirket gjennom bidrag til avisen. I stedet for å gi sine mishagsytringer vinger og la dem fly som rykter på by'n ville alle parter vært bedre tjent med at de kanskje var fremkommet på en saklig måte gjennom lokalavisen. [...]. Jeg syntes ellers det har vært for lite reaksjoner på avisa [...]. En lokalavis skapes nemlig av befolkningen den tjener [...].¹⁴⁴

Når lederen frustrert skriver at lokalsamfunnet delte sine misnøyer på byen istedenfor å skrive i lokalavisen, kan det hende han allerede der svarer på spørsmålet mitt. Han indikerer at det var en større kultur for å uttrykke meningene sine i den dagligdagse samtalen, enn å skrive

¹⁴⁴ "Takk for meg!", *Svalbardposten*, 30. juni 1973, s. 3.

leserinnlegg i avisen. Derfor kan det være at jeg hadde fått med meg lokalbefolkningens reaksjoner på fredningsforslaget mer utfyllende om jeg kunne hørt den hverdagslige praten mellom menneskene, enn de skriftlige kildene jeg har tatt utgangspunkt i. Det kan også være at lokalbefolkningens engasjement for fredningsforslaget ikke var særlig mye mer omfattende enn det jeg har funnet. Kanskje engasjementet rett og slett var lavt fordi det var en gruppe som hovedsakelig bestod av gjennomstrømmende mannlige gruvearbeidere som hadde liten interesse for politisk påvirkning? Og selv om det politisk var vedtatt at Longyearbyen skulle gå mer mot et normalsamfunn, var ikke det ensbetydende med at debattkulturen i samfunnet ville være like dominerende som i mange lokalsamfunn på fastlandet. De fleste som bodde og arbeidet på Svalbard var også engasjert i gruvedriften, og forslaget til verneområder omfattet ikke de stedene der gruvedriften allerede var i gang. Det virker ikke som om fredningsområdene fremsto som en umiddelbar trussel mot befolkningens arbeidsplasser, det var derimot en trussel mot lokalbefolkningens mulighet til å jakte, fiske og kjøre snøscooter i områdene. Det er dette som hovedsakelig er kommet til uttrykk i de skriftlige kildene.

Muntlige kilder og miljømisnøye blant lokalbefolkningen på 90-tallet

På 90-tallet gjennomførte Trude Borch flere samtaler med lokalbefolkning på Svalbard, for å fange stemningen og holdningene som rådet rundt miljøvern på øygruppen. Hun tilbragte mye tid med menneskene på kafeen, kroa, forsamlingshuset og hjemme hos folk, og fant en utbredt skepsis og negativ holdning til miljøvern lokalt. Lokalsamfunnet hadde en følelse av overstyring og opplevde å få ordninger tredd nedover hodene sine. Mange følte at det ikke nyttet å være aktiv ovenfor myndighetene og at det var et sted med lite lokaldemokrati.¹⁴⁵ Et eksempel var at når noen få personer ønsket scooterfrie områder i nærområdet, opplevde de at miljøbevegelsen og de politiske myndighetene støttet forslaget, mens tusen beboere med en helt annen mening ble ignorert. Borch finner et sterkt eierskap til bruken av snøscootere lokalt og skriver «scooteren kan karakteriseres som ei hellig ku, og nåde den naturvernkonsulenten hos sysselmannen som våger å røre ved scooterbestemmelsene». De store avstandene på øygruppen kombinert med mangel på veier, gjorde at snøscooteren var et viktig fremkomstmiddel. Samtidig var friluftsliv betydningsfullt for menneskene som oppholdt seg på et sted med en lang og mørk vinter. Snøscootere var også blitt et symbol på frihet og selvbestemmelse, og den hadde en sentral plass i flere overgangsritualer i samfunnet.¹⁴⁶ Her ser man hvor verdifull bruken av snøscooter var for lokalbefolkningen på Svalbard, og det er

¹⁴⁵ Borch, *Kampen om naturen*, s. 33 – 34, 60 – 62.

¹⁴⁶ *Ibid.*, s. 22, 72 – 73.

derfor ikke overraskende at når et forslag om å frede halvparten av øygruppen ble lagt frem, var det spesielt snøscooter-bruken i områdene det var avgjørende for lokalbefolkningen å si ifra om. Borch fant også ut at lokalbefolkningen følte det var et «arrogant og akademisk styrt miljøvernfelt fra sentrum». Akademia var synonymt med miljøvernengasjement og miljøvernargumenter ble sett på som en medvirkende årsak til nedbygging av gruvedriften.¹⁴⁷ Denne typen sterke holdninger som Svalbardbeboerne formidlet til Borch, er ikke noe jeg på samme måte har hatt muligheten til å undersøke. Men det er en interessant tanke at jeg kanskje kunne fått identifisert flere lokale reaksjoner på den naturverndebatten som rådet, om jeg hadde fått muligheten til å prate med lokalbefolkningen på 70-tallet. Det er ikke utenkelig at lignende holdninger ble uttrykt, og noen av tendensene kan man dra kjensel på i de skriftlige kildene. Slik som en følelse av lite inkludering i fredningsprosessen, at det ikke var tatt hensyn til lokalbefolkningens bruk av områdene og at det fremsto som om myndighetene fredet for andre aktører enn de fastboende.

En ting jeg tenker det er viktig å ta forbehold til ved funnene til Borch, er at flere av holdningen hun identifiser, også kan stamme fra erfaringene som ble gjort fra den store områdefredningen i 1973 eller senere naturvernreguleringer. Det enstemmige vedtaket til Det stedlige Svalbardråd da fredningsforslaget ble diskutert, var at de støttet fredningen. Den kunne gjerne bli iverksatt så fort som mulig, men da under den forutsetningen at det var en midlertidig fredning, slik at de fikk bedre grunnlag til å ta stilling til omfanget av fredningen. Selv om det var naturverninteressene som hadde tatt initiativ til en fredning, og sentrale myndigheter som fulgte det opp, uttrykte lokalbefolkningen at de var positive til naturvern på Svalbard, selv om dette ikke var noe de selv hadde tatt initiativ til eller drevet frem.

Oppsummering

Da Miljøverndepartementet sendte ut forslaget om å frede store områder på Svalbard, opplevde de mostand fra flere fronter. Sovjetunionen mente det ville være et brudd på sovjetiske rettigheter, som skulle ivaretas av Svalbardtraktaten. Utenriksdepartementet var bekymret for Sovjetunionen og andre internasjonale reaksjoner, om det viste seg at omfattende fredningsområder brøt med traktaten. Berørte næringslivsaktører truet med søksmål og lokalbefolkningen, som offisielt var positive til fredningen, ønsket særrettigheter for eget bruk av områdene. La oss ta en titt på hvilke reaksjoner som kom på

¹⁴⁷ Ibid., s. 61 – 62. 73 – 76.

fredningsforslaget til Hardangervidda. Er det en trend i reaksjonsmønstrene, eller er det noe særegent ved reaksjonene på fredningsforslaget til Svalbard?

Hardangervidda - vassdragsutbygging eller stor nasjonalpark?

Hardangerviddautvalget sin rapport med forslag om å opprette Hardangervidda nasjonalpark på 3400 km² og dermed verne om vassdragene og store naturområder på vidda, fikk mange reaksjoner i høringsrunden. Den største forskjellen i høringsuttalelsene til Svalbard og Hardangervidda, var at det ikke var noen internasjonal dimensjon ved Norges forvaltning av vidda, det var kun et nasjonalt anliggende. Derfor hoppet ikke Utenriksdepartementet på ballen for å råde om forsiktighet ved naturverntiltak for å unngå å terge stormakter, eller var bekymret for at en fredning av vidda skulle bryte med en internasjonal forpliktelse Norge hadde inngått. Dette var bekymringer som kun gjaldt Svalbard. Det var heller ingen utenlandske selskaper som hadde investert i, og fått eierskap, til noen av områdene, og som hadde etablert eller skulle etablere virksomhet der. Det grenset mot null internasjonale organisasjoner som aktivt deltok i diskusjonen og argumenterte for at området var en del av en global arv som måtte vernes for fremtidens generasjoner. I sin rapport hadde Hardangerviddautvalget argumentert for at området hadde stor nasjonal og *internasjonal* betydning og derfor måtte bevares. Det at naturområdet ble sett på som verdifullt på en global skala, er ikke noe jeg trekker i tvil. Poenget her er at det var få internasjonale organisasjoner som engasjerte seg i debatten om fredningen av Hardangervidda. Den eneste internasjonale organisasjonen som hadde innspill under høringsrunden, var Nordisk sportsfiskeunion. De støttet fredningsforslaget og kommenterte at området var av stor internordisk betydning for fiske og friluftsliv. Derfor ønsket de at områdene skulle bli bevart fra utbygging.¹⁴⁸ At det kun kom et internasjonalt innspill i høringsrunden, bekrefter poenget om at fredningen av Hardangervidda hovedsakelig var en nasjonal diskusjon, med lite innblanding utenfra.

Den største likheten i reaksjonene på fredningsforslaget om Hardangervidda og Svalbard, er positive tilbakemeldinger fra naturverninteressene. De kjente forkjemperne for naturvern hadde bidratt til å sette fredning av vidda i fokus, og støttet dermed åpenbart forslaget om opprettelsen av Hardangervidda nasjonalpark og å verne om vassdragene. Dette var kjente frivillige organisasjoner, statlige institusjoner med fokus på natur og friluftsliv, og fagfolk fra akademia med vitenskapelige interesser. Alle fremmet velkjente naturvernideologiske

¹⁴⁸ Ibsen, *Kampen om Hardangervidda*, s. 34.

argumenter om verdien av å beskytte uberørt natur fra menneskelige ødeleggelser og sikre folk muligheten til å ferdes i urørt natur.¹⁴⁹ Disse verneargumentene kom tydelig frem i kapittel to, og samme argumenter gikk igjen i høringsrunden til fredningsforslagene.

Rekreasjonsargumenter fikk et større fokus

Samtidig var det et argument for vern som fikk et større fokus i høringsrunden om Hardangervidda, og det var bruken av området for både lokalbefolkningen og andre besøkende. Hardangervidda var et kjent norsk turområde med mange tusen besøkende årlig og var et av de mest brukte områdene i landet for friluftsliv. Store opplevelsesverdier var lett tilgjengelige her, særlig for befolkningen i Sør-Norge, men det var også et populært område for andre besøkende. Området hadde et familievennlig turterreng og et godt utbygget nett av turisthytter.¹⁵⁰ Derfor ble rekreasjonsverdien til Hardangervidda løftet frem i høringsrunden, og en nasjonalpark kunne bidra til å sikre at området ble brukt til dette formålet. Det ble samtidig trukket frem at utbygging av vassdrag på vidda ville føre til store naturødeleggelser og bidra til en dårligere naturopplevelse for de besøkende på vidda.¹⁵¹

At det var et større fokus på rekreasjonsverdiene til Hardangervidda, i motsetning til Svalbard, er ikke overraskende. Dette var et fastlandsområde som i mye større grad var tilgjengelig for den norske befolkningen, og det var derfor mange flere som så på vidda som et viktig turområde. I motsetning til det utilgjengelige arktiske område, som ikke la til rette for familievennlige turer og som lå geografisk langt unna befolkningen i Norge, uten en etablert flyplass. Mens naturverninteressene ønsket å verne store områder på Svalbard hovedsakelig for at områdene skulle forbli uberørt, brukte naturverninteressene for Hardangervidda også aktivt argumentet om å verne områdene *for* at de skulle tas i bruk, i mye større grad enn områdene på Svalbard. Kombinasjonen av stor geografisk avstand fra fastlandet og lite egnede områder for lavterskel turaktiviteter, gjør at det ikke er overraskende at «vern for rekreasjon» -argumenter ikke ble fremmet like sterkt på Svalbard, som på Hardangervidda. Det som også er interessant, er at lokalbefolkningen på Svalbard argumenterte for at en fredning ville forhindre dem i å bruke naturområdene, siden områdene var relativt utilgjengelig uten tilgang på snøscooter. Derfor ønsket de *unntak* fra fredningsreglene, for å kunne bruke områdene til rekreasjonsaktiviteter.

¹⁴⁹ Ibid., s. 30 - 34, 39 – 41.

¹⁵⁰ St. meld. nr. 43 (1978 – 79). *Om Hardangervidda*. Miljøverndepartementet, s. 2.

¹⁵¹ Ibsen, *Kampen om Hardangervidda*, s. 30 - 34, 38.

Et annet fredningsargument naturverninteressene trakk frem, var at Hardangerviddas natur og dyreliv også var en viktig del av livsgrunnlaget for bygdene. Etablerte landbruksinteresser bestående av beite- og seterbruk gjorde at et annet verneargument ble brukt i høringsrunden: Primærnæringsproduksjonen måtte sikres fra utbyggingsvirksomhet. Det ble argumentert for at utbygging av vassdrag ville føre til naturødeleggelser som ville skade landbruksinteressene, og at aktiviteter som villreinjakt, småviltjakt og fiske ville være skadelidende. Dette kunne også bidra til sterk fraflytting fra bygdene rundt Hardangervidda.¹⁵²

Primærnæringsaktører ønsket heller status quo

Selv om naturverninteressene trakk frem at en fredning av Hardangervidda ville være positivt for primærnæringsproduksjonen på vidda, virker det som om de fleste lokale aktørene som drev sin virksomhet der, verken var for fredning eller utbygging. Utbygging kunne bidra til å ødelegge naturområdene som var viktig for primærnæringsvirksomhet, samtidig som en fredning av områdene også ble sett på som truende for egne interesser. Majoriteten av de berørte aktørene var derfor negative til en fredning i høringsrunden, og flere kommenterte at heller ikke utbygging var ønskelig. Siden fredningsforslaget innebar å legge privat grunn ut som nasjonalpark og landskapsvernområder¹⁵³ var grunneiere som brukte områdene til skogbruk, beite- og seterdrift, jakt og fiske bekymret for begrensingene dette ville føre med seg. Selv om naturverninteressene fremholdt at en fredning ville bidra til å beskytte primærnæringsproduksjonen, var primærnæringsaktørene bekymret for hvordan en fredning ville forhindre næringsaktivitet.

I høringsrunden skrev Norges Bondelag og Norges Skogeierforbund at en opprettelse av en så stor nasjonalpark og landskapsvernområder på Hardangervidda ville føre til ulemper for landbruket og bygdeinteressene, og at det ville dreie seg om store erstatningssummer hvis dette ble etablert. De mente det ikke var noen hjemmel i loven til å legge ut så store områder av privat grunn som nasjonalpark. I en felles uttalelse sa de seg enige i at områdene hadde stor verneverdi, men at en nasjonalpark ikke var den beste måten å verne på. En samordning av næringsinteresser og verneinteresser, og en balanse mellom bruk og vern måtte være mulig.¹⁵⁴ Flere uttalelser fra andre bondelag, småbrukslag og grunneierskipnader viser lignende holdninger. De ønsket en fortsettelse av status quo, og var derfor både imot en nasjonalpark,

¹⁵² Ibid., s. 33, 38 – 39.

¹⁵³ En mildere form for fredning, der formålet er å bevare landskapsbildet. Virksomhet i område kan fortsette om det ikke endrer landskapets art eller karakter i stor grad. Vanlig å opprette inntil nasjonalparker, for å sikre vern av store områder i nærheten som ikke fullt ut oppfyller til kravene til en nasjonalpark. Bentsen, *Grønne linjer* (Oslo: Unipub, 2011), s. 264 – 265.

¹⁵⁴ Ibsen, *Kampen om Hardangervidda*, s. 41 – 42.

og en utbygging av vassdragene. Hovedargumentene var at en opprettelse av en nasjonalpark ville bety båndlegging og restriksjoner som førte til at jordbrukere ville få redusert sine rettigheter. «Kollektivisering av eiendomsretten og restriksjoner på landbruket var ikke måten å drive distriktsutbygging på», ble det kommentert i høringsrunden. Landbruket ville miste sine rettigheter og lide under økt byråkratisering og sentraldirigering. Denne gruppen så på Hardangerviddautvalget som en gruppe «høytropende naturvernere» som kjempet for alle andre interesser, før de tenkte på bygdene. Før det var snakk om å innføre flere restriksjoner eller å gjøre større inngrep på vidda, krevde de en nøytral, faglig og vitenskapelig gransking. De var mot en nasjonalpark, særlig på privat grunn, og mente det ikke var lovhjemmel til å legge ut nasjonalpark på private områder. De lokale aktørene fryktet også negative konsekvenser av økt turisme, som de mente en nasjonalparkstatus ville bidra til. Utbygging var heller ikke noe de så på som positivt for lokalsamfunnet, siden det ville legge et stort press på de økologiske rammene til bygdesamfunnet og påvirke primærnæringen negativt.¹⁵⁵

Flere kommuner var også motstandere av en nasjonalpark. Det ble trukket frem at det ikke var utformet noen retningslinjer eller rammer for næringsaktiviteten som skulle foregå på vidda. Formålet for områdevernet var utformet på en måte som ikke var forenelig med interessene kommunene hadde ansvar for å ivareta. Det rådet sterk tvil om det var riktig å opprette en nasjonalpark og det ble argumentert for at eksisterende lovverk var tilstrekkelig. For kommunene var det også viktig å presisere at vernebestemmelsene ikke måtte være til hinder for eiendoms- og bruksrettighetene innenfor nasjonalparken. Noen kommuner ønsket heller en mindre nasjonalpark, gjerne slik at verneområdene ikke havnet i egen kommune. Flere kommuner argumenterte også for at å opprette et felles råd for Hardangervidda gikk imot tanken om lokalt selvstyre.¹⁵⁶

De lokale aktørenes argumenter om at en nasjonalpark ville ødelegge for primærnæringen, var noe som ikke ble fremmet under høringsrunden om fredningen av Svalbard. Selv om det tidligere var jakt og fiske som også her hadde vært en viktig primærnæring, var det nå kullgruvedrift som utgjorde samfunnets levegrunnlag. Siden denne næringen ikke ble truet av fredningen, var det ikke motstand fra Svalbardsamfunnet mot å frede områdene. Det var det derimot fra oljeselskapene. Til forskjell fra lokalbefolkningen på Hardangervidda, hadde

¹⁵⁵ Ibid., s. 45 – 48.

¹⁵⁶ Ibid., s. 42 – 44.

lokalbefolkningen på Svalbard heller ikke eierrettigheter til områdene som skulle fredes. På Hardangervidda var halvparten av områdene som ble planlagt å legges ut som nasjonalpark, privat grunn. Derfor er det ikke overraskende at de reagerte mye sterkere mot fredningen, enn lokalsamfunnet i Longyearbyen. Fredningsområdene på øygruppen lå også geografisk mye lengre unna lokalbefolkningen, enn det Hardangervidda nasjonalpark gjorde.

Positivitet til utbygging av vassdragene

Buskerud kraftverk deltok ikke i høringsrunden, men i deres søknad om å bygge ut Dagali kraftverk, argumenterte de for at en kraftutbygging for vidda var nødvendig for å dekke et økende kraftbehov i fylket. De mente også at dersom vassdragsutbygging ikke ble tillatt, måtte tilsvarende energi skaffes på annen måte som kanskje ikke var like miljøvennlig, slik som olje-, gass eller atomkraftverk. Dette ville være mer miljøskadelig enn den selvfornyende ressursen vannkraft representerte. Buskerud fylkesting behandlet søknaden, og med kun en stemme mot kraftverk, ble det besluttet å søke konsesjon for utbygging.¹⁵⁷ Dette er et tydelig tegn på at Buskerud fylke ønsket utbygging. Kommunene som geografisk ville få mesteparten av vassdragsreguleringen, var naturlig nok bekymret for utbyggingens påvirkning på primærnæringene, samtidig som de så hvilke betydelige energiresurser vassdragene utgjorde, og de potensielle arbeidsplassene som ville følge med. På tross av at det innebar store inngrep, utgjorde fallene en energiresurs det ikke var riktig å la være uutnyttet. Flere berørte grunneiere var også positive til utbygging, siden boligfelt, arbeidsplasser og utbygging av veier var ønskelig.¹⁵⁸ Direktoratet for statskraftverkene ønsket å bygge ut Veig vassdraget og på lokalt plan var det også her et stort engasjement utbygging. Fremtidens behov for kraft ble særlig vektlagt, og veiutbygging ble sett på som verdifullt for utmarksnæringene.¹⁵⁹

I høringsrunden til fredningsforslaget var det flere aktører som argumenterer mot en nasjonalpark og var tydelig på at de heller ønsket utbygging av vassdrag, noe nasjonalparken ville forhindre. Flere grunneiere så positivt på kraftutbygging, særlig de i Dagaliområdene. Et kraftverk ville gi falleierene store faste, årlige inntekter, og det ville også komme majoriteten av befolkningen i Dagali til gode. Særlig de små gårdene som hadde et for dårlig næringsgrunnlag. Det ville føre til inntekter for befolkningen, skape flere arbeidsplasser, og

¹⁵⁷ Ibid., s. 53 – 55.

¹⁵⁸ Ibid., s. 61 – 63.

¹⁵⁹ Ibid., s. 67; Utmarksnæring er en økonomisk utnyttelse av skog- og fjellområder til andre formål enn skogbruk. De vanligste formene for utmarksnæring er jakt, fiske, utbygging av overnattingstilbud som hytter og camping, rekreasjonstilbud og alpinanlegg. *Store norske leksikon*, s.v. «utmarksnæring». Lesedato 15.01.2022. <https://snl.no/utmarksn%C3%A6ring>

«noe måtte ofres for å oppnå mye», ble det argumentert for. Her tenker de nok på naturen og dyrelivet i området, som ville bli påvirket av utbygging. Samtidig trakk de frem at skadevirkningene ikke ville være så katastrofale som Hardangerviddautvalget hevdet. En nasjonalpark ble sett på som «et stort offer for lite eller ingenting», siden det ville føre til store restriksjoner for de som brukte områdene, uten at aktørene følte de fikk noe igjen for det.¹⁶⁰ Kommuner som så store økonomiske gevinster ved utbygging av vassdrag ønsket heller utbygging. Slik som Hol kommune. Kommunen ønsket å bygge ut Dagalifallene, og heller opprette en nasjonalpark som ikke involverte Hol sine områder. Kommunen var også imot landskapsvernområdene, siden det ville påvirke nærområdene til bygdene. Dette var områder som ikke burde styres fra sentralt hold og kommunen mente at gjeldende lovverk sikret tilstrekkelig vern i områdene det var snakk om. Verneområdene ville også hindre en «rasjonell og tidsmessig landbruksdrift».¹⁶¹

Ønske om kraftutbygging kan sammenlignes med ønsket om oljeutvinning på Svalbard. Ser man på hvilke argumenter som ble brukt for å etablere en oljenæring på øygruppen, og ikke frede de utmålsbelagte områdene, er det flere av de samme begrunnelsene som går igjen. Det ble trukket fram at oljeaktivitet ville bidra til økonomisk og sosial vekst på øygruppen, i tillegg til at det ville ha ringvirkninger for hele den nordlige delen av Norge. I begge tilfellene ble arbeidsplasser, samfunnsutbygging og økonomiske gevinster trukket frem som argumenter for at næringsvirksomhet i form av vannkraft eller olje burde gå foran fredning av de områdene som var egnet for den type virksomhet. En stor forskjell i høringsrundene var at oljeselskapene ble involvert ved å få tilsendt fredningsforslaget og bedt om å komme med innspill. De hadde også allerede fått tildelt områder på øygruppen der de planla aktivitet eller allerede hadde startet aktivitet som nå ble truet av fredning. Kraftaktørene hadde ikke fått tildelt Veig og Dagalí som områder de kunne starte vassdragsutbygging i, og var heller ikke aktive parter i høringsrunden. Men på bakgrunn kraftselskapenes egne interesser er det ikke rart å anta at disse aktørene også var negative til en fredning som ville omfatte vassdragene og forhindre virksomheten de ønsket å sette i gang.

De kommunene som ikke direkte ville bli berørt av kraftutbyggingen, var mer positive til en opprettelse av Hardangervidda nasjonalpark.¹⁶² Det kan tenkes at dette var fordi de ikke ville

¹⁶⁰ Ibid., s. 44 – 45.

¹⁶¹ Ibid., s. 43 – 44.

¹⁶² Ibid., s. 34.

få de økonomiske godene en vassdragsutbygging ville føre med seg. Noe som minner litt om det gruveselskapet som var veldig positivt fredningsforslaget på Svalbard, siden selskapets områder ikke ble rammet av fredningen.

Langt flere reaksjoner på Hardangervidda nasjonalpark

Under høringsrunden om opprettelsen av Hardangervidda nasjonalpark kom det inn enormt mange tilbakemeldinger på fredningsforslaget, til forskjell fra høringsrunden om fredningen av halve Svalbard. I høringsrunden om Svalbard engasjerte hovedsakelig berørte myndighetsinstanser, naturvernorganisasjoner, gruve- og oljeselskaper og det lokale rådet seg. Under høringsrunden om Hardangervidda var det naturvern- og *friluftsliv*organisasjoner, berørte kommuner, partier, Landsorganisasjonen i Norge, direktorater, et bredt spekter av vitenskapelige institusjoner og organisasjoner, og grunneiere, bønder og skogbrukere som kom med felles uttalelser i forbund, skipnader og lag. For eksempel ble *Hardangervidda Grunneierskipnad* opprettet av kun av en grunn, og det var som en reaksjon på rapporten til Hardangerviddautvalget. De så på rapporten som et angrep på både eiendomsretten og bygdesamfunnet, og skipnaden engasjerte seg sterkt i saken om opprettelsen av Hardangervidda nasjonalpark. På et punkt bestod skipnaden av 48 grunneierlag med et medlemstall på rundt 1700 medlemmer som til sammen eide store arealer av vidda.¹⁶³

Det at det var langt flere interessenter og berørte parter i saken om Hardangervidda var fordi dette var et område mange flere tok i bruk og var engasjert i. Svalbard var et område få hadde et nært forhold til og det lå geografisk langt unna fastlandsbefolkningen. Mens Hardangervidda i mange hundre år hadde vært et viktig naturområde med flere bruksområder for Norges befolkning, hadde Svalbard kun tilhørt Norge i 50 år. Bruken av øygruppen var primært av en liten sovjetisk og norske lokalbefolkning, gruve- og oljeselskaper og de med vitenskapelige interesser. Det var også en større lokaldemokratisk kultur på fastlandet, som bidro til et større engasjement i høringsrunden. Fredningsområdene på Svalbard lå også et stykke unna de områdene Svalbardsamfunnet hovedsakelig tok i bruk, i motsetning til Hardangervidda, som var nærområdet til lokalbefolkningen der. På Svalbard var det kun selskaper med utmål som ble direkte berørt, og de reagerte til gjengjeld sterkt på fredningsforslaget, sammen med Utenriksdepartementet med sine internasjonale bekymringer.

¹⁶³ Ibid., s. 45.

Sammendrag

Dette kapittelet har dreid seg om de ulike reaksjonene på den planlagte områdefredningen på Svalbard. Naturverninteressene så på fredningsforslaget som en seier, mens næringsaktørene uttrykte misnøye. Særlig oljeselskapene argumenterte for at store områdefredninger var et brudd på Svalbardtraktaten og kom med både trusler om søksmål for potensielt tapte økonomiske gevinster og at det ville hindre en videre utvikling av Svalbardsamfunnet. Den største næringsaktøren på Svalbard, Store Norske, var også imot store områdefredninger, selv om fredningsforslaget ikke ville ramme deres gruveaktivitet. Utenriksdepartementet uttrykte bekymring for internasjonale reaksjoner, om fredningen ble oppfattet som et brudd på Svalbardtraktaten. I tillegg var det særlig urolig for forholdet til Sovjetunionen, siden de sovjetiske myndighetene signaliserte misnøye mot norske naturvernreguleringer på øygruppen. Som gjennomgangen har vist, var det mange ulike lokale reaksjoner på fredningsforslaget, selv om det innsendte høringsforslaget fra Det stedlige Svalbardråd uttrykte at lokalbefolkningen var positive til områdefredningen. Dykker man dypere ned i meningsutvekslingene, finner man flere kritiske røster. Fredningsområdene var for omfattende, man savnet en økonomisk vurdering av arealene som skulle fredes, og balansen mellom fredning og næringsaktivitet ble kritisert for å være skjevt fra et næringsperspektiv. Rådet ønsket først og fremst en midlertidig fredning, til de fikk tid og nok materiale til å sette seg inn i saken og det var et ønske om større frihet for lokalsamfunnet til snøscooterkjøring, jakt og fiske i fredningsområdene. Myndighetene ble både kritisert for å utestenge befolkningen fra sitt eget nærområde, og for å prioritere celebre turister og vitenskapsmenn. De fikk også kritikk for at forslaget gikk imot myndighetenes egen forståelse av fredning. Ved å nekte bruk av motoriserte kjøretøy ville det bli vanskeligere å få opplevelser i uberørt natur, noe formålet til en nasjonalpark også skulle være.

Et raskt blick på fredningen av Hardangervidda viser at det var flere sammenfallende reaksjoner, men også flere forskjeller i reaksjonsmønstrene under høringsrunden. De samme naturvernideologiske argumentene ble trukket frem av naturverninteressene, som var svært positive til fredningsforslaget. Utbygging ville ødelegge naturen og forstyrre dyrelivet. Samtidig var det et mye større fokus på å verne for å ivareta det populære turområdet Hardangervidda var. Mens naturverninteressene ønsket å verne store områder på Svalbard hovedsakelig for at områdene skulle forbli uberørte, argumenterte verneinteressene for Hardangervidda også aktivt for å verne områdene med formål å sikre videre bruk av vidda som et friluftslivsområde. For lokalbefolkningen på Svalbard var også deres bruk av

fredningsområdene viktig, men de var derimot bekymret for at en fredning ville forhindre deres rekreasjonsmuligheter.

Den største forskjellen i lokalbefolkningenes reaksjoner på fredningsforslagene var at det norske samfunnet på Svalbard offisielt uttrykte positivitet til fredningen, mens de ulike lokale gruppene på Hardangervidda var imot en fredning. De lokale aktørene som drev tradisjonell næringsvirksomhet på vidda ønsket heller en videreføring av status quo. Flere var motstandere av både fredning og utbygging, siden det i begge tilfeller ville bidra til å begrense deres primærnæring. De som ville få et positivt utbytte av kraftutbygging på Hardangervidda, var derimot motstandere av en stor nasjonalpark som ville forhindre utbygging, og forkjempere for utbygging av vassdragene. Flere arbeidsplasser, økonomiske gevinster, mer strømproduksjon og videre utbygging av samfunnet var argumentene som ble fremmet for å forhindre en stor områdefredning. Lignende argumenter ble fremmet av næringsinteressene på Svalbard, som så det som positivt å tilrettelegge for næringsvirksomhet i områdene.

Hovedtrenden er at aktørene som var imot store områdefredninger på Svalbard sammenfalt med de som var imot store områdefredninger på Hardangervidda. Det var direkte berørte parter som opplevde at en fredning ville innebære restriksjoner som forhindret egen aktivitet. Aktørene fremmet blant annet trusler om erstatningssøksmål, at det ikke var lovgrunnlag for fredning og at det fantes andre måter å sikre en god balanse mellom vekst og vern på. Forskjellen på næringsinteressene var at det på Svalbard var oljeselskaper som eide grunn i fredningsområdene, mens det på Hardangervidda var lokalfolk som eide grunn og drev tradisjonell næringsvirksomhet i områdene. Næringsinteressene her var også kraftutbygging.

Noe som går igjen i begge høringsrundene er at de fleste uttrykte at man prinsipielt var for vern av områdenes natur og dyreliv og at dette var viktig. Samtidig preges høringssvarene av et ønske om at vern ikke skal gå utover egne interesser. En stor forskjell i høringsrundene var den internasjonale dimensjonen på Svalbard. Det ble uttrykt internasjonal bekymring fra Utenriksdepartementet, misnøye fra Sovjetunionen og både internasjonale organisasjoner med oljeinteresser og fredningsinteresser involverte seg på øygruppen.

Så er spørsmålet om i hvilken grad Miljøverndepartementet tok hensyn til innvendingene som ble lagt frem i høringssvarene og hvordan implementeringen av fredningen ble gjennomført. Dette er tema for neste kapittel.

Kapittel 4: Vedtak og gjennomføringen av fredningen

I hvilken grad tok Miljøverndepartementet hensyn til de innvendingene som kom frem i høringsrunden da fredningsvedtaket ble fattet? I dette kapittelet skal jeg undersøke om kommentarene i høringsrunden ble vektlagt ved utformingen av fredningsbestemmelsene for Svalbard, og kaste et blikk på Hardangervidda. Var det forskjell i hvorvidt kommentarene fra høringsrundene ble tatt hensyn til? Avslutningsvis skal jeg se på hvordan implementering av fredningsområdene på Svalbard foregikk. Hvor enkelt var det egentlig å iverksette de nye vernebestemmelsene på øygruppen?

Vedtak om tre nasjonalparker, to naturreservater og femten fuglereservater

Etter høringsrunden kom Miljøverndepartementet med et forslag til kongelig resolusjon, som ble vedtatt av Kongen i statsråd 1. juni 1973. En normal saksgang for enkeltfredninger, som vanligvis ikke gjennomgår en stortingsbehandling. Fredningsvedtaket bygget i stor grad på forslagene fra Arbeidsgruppen om store områdefredninger og fuglereservater, sammen med innspillene fra Statens naturvernråd. Forslaget departementet la frem var å opprette tre nasjonalparker, to store naturreservater og femten fuglereservater på Svalbard. De tre nasjonalparkene skulle være Sør-Spitsbergen Nasjonalpark, Forlandet Nasjonalpark og Nordvest-Spitsbergen Nasjonalpark, som omfattet den vestlige delen av øygruppen. I stedet for et stort østlig naturreservat valgte Miljøverndepartementet å utvide til to reservater, Nordaust- og Sørøst-Svalbard naturreservat. Nordaust-Svalbard naturreservat besto av den nordlige delen av østlige Svalbard, inkludert Kong Karls land, mens Sørøst-Svalbard naturreservatet ble utvidet til å bestå av Tusenøyene og Edgeøya, sammen med Barentsøya og Halvmåneøya som allerede var i reservatplanene til Arbeidsgruppen. De 15 fuglereservatene lå langs vestkysten av Spitsbergen og var mindre områder.¹⁶⁴

Det ble vurdert at disse fredningsområdene besto av sjeldne naturtyper og dyrearter som var viktig å bevare, og som var ekstra sårbare for forstyrrende aktiviteter. Grunnen til at det ble skilt mellom nasjonalparker og reservater, var at det i større grad skulle tilrettelegges for friluftsliv i nasjonalparkene. Disse områdene var lettere tilgjengelig for allmennheten, samtidig som områdene kunne gi fine opplevelser på grunn av naturen og dyrelivet der. Reservatene hadde en noe strengere fredningsform, og det var områder det var vanskeligere å

¹⁶⁴ Statsarkivet i Tromsø, Sysselmannen på Svalbard, Arkivkatalog 1925 - 1974 (1983): 125/5/51/514. Dokument: *Opprettelse av fuglereservater og større naturvernede områder på Svalbard*, Miljøverndepartementet, 30. mai 1973, s. 1 – 3.

komme til. Naturreservatene var områder med noen av verdens mest sjeldne arktiske økosystemer, og hovedformålet var å bevare de spesielle dyre- og planteartene som befant seg der. De østlige reservatområdene var et viktig tilholdssted for villreinen, og isbjørnens reproduksjonsområde og oppholdssted, Kong Karls land, lå der. Tusenøyene og Halvmåneøyene helt ytterst i det sør-østlige reservatområdet var basen til den sjeldne ringgås og hvalrossen. I de vestlige kystområdene ble det opprettet fuglereservater siden det var oppholds- og rugesteder for et stort antall sjøfugl. Det var antageligvis en av de største konsentrasjonene i verden av arter som lomvi, alkekonge, teist og kyrkje, og det var viktige hekkeområder for ærfugl og gjess. For å ikke forstyrre fuglelivet, ble det innført totalt ferdselsforbud der i rugetiden. Sammen med fuglene som holdt til i fjellene langs kysten i de østlige områdene av Svalbard, talte sjøfuglbestanden på øygruppen flere millioner fugl. Siden det var liten hensikt å frede landområder om man ikke hadde kontroll på skadelige aktiviteter i havet og sjøbunnen utenfor, omfattet fredningen også sjøen rundt landområdene. For fuglereservatene strakk fredningen seg 300 meter ut i havet, mens de andre områdene dekket kystfarvannet ut til territorialgrensen. Kystområdene, øyene og havet til sammen utgjorde integrerte økologiske enheter, og havet hadde stor betydning for livet på land og i luften.¹⁶⁵

Kart over de vernede områdene på Svalbard

Illustrasjon i St. meld. nr. 22 (1994 – 95). Om miljøvern på Svalbard. Miljøverndepartementet, s. 44

¹⁶⁵ Ibid., s. 4 – 9.

Miljøverndepartementets vurderinger av høringsinnspillene

Mesteparten av fredningsområdene hadde vært undersøkt geologisk og viste lite tegn til store økonomiske verdier. Det var ikke en fredning av disse områdene som skapte størst konflikt og hodebry for Miljøverndepartementet. Det var områdene i Sørøst-Svalbard naturreservat, særlig Barentsøya og Edgeøya, og Sør-Spitsbergen nasjonalpark, som var kinkig å frede. Her var en del utmål blitt gitt ut, og det var geologiske indikasjoner på økonomisk verdier i områdene. Miljøverndepartementet måtte vurdere om fredningsbestemmelsene skulle ramme selskapenes utmål, eller gis unntak fra fredningen. Av 1259 utmål på øygruppen lå 668 utmål i flere av områdene departementet planla å frede. Utmålsselskapene hadde truet med søksmål i høringsrunden og var bekymret for å miste rettighetene til områdene sine. Selskapene argumenterte for at en fredning ville bryte med Svalbardtraktaten, noe Utenriksdepartementet også var bekymret for. Det ble også fremmet argumenter om at det var ønskelig med et variert næringsliv på Svalbard, og at det kunne ha ringvirkninger til næringslivet i Nord-Norge. Alle disse innspillene måtte Miljødepartementet vurdere.

Miljøverndepartementet måtte også forholde seg til at Norge både hadde ansvar for å verne om naturen på Svalbard og å tilrettelegge for økonomiske utnyttingsmuligheter. Derfor måtte det gjøres en avveining på bakgrunn av en tolkning av traktaten og en prioritering av norske ønsker. Miljøverndepartementets vurdering var at selv om naturverntiltak ville hindre en utnyttelse av naturressursene på Svalbard og derfor være i strid med traktatens målsetting, kunne man ikke se situasjonen isolert fra samtiden. Synet på naturvern var av en helt annen betydning enn før, og det var nå mer naturlig å begrense skadelig næringsvirksomhet. Dette var særlig viktig på Svalbard, med den økte kunnskapen om hvor sårbar naturen og dyrelivet i Arktis var, og med tanke på få slike uberørte naturområder som var igjen i verden. Departementet mente også at det mest sannsynlig var rettslig tillatt å frede utmålsområdene, selv om det var noe uklart. Med mindre selskapene kunne bevise at det var en stor sannsynlighet for økonomisk tap som følge av fredningen, mente departementet at utmålshavere ikke kunne kreve erstatning. Det å bruke områdene for naturvern og friluftsliv-formål var også en måte å utnytte områdene på, som prinsipielt egentlig var likeverdig en utnyttelse på bakgrunn av økonomiske ambisjoner. På grunn av de sterke verneinteressene som knyttet seg til fredningsområdene og Norges ansvar for å verne disse, mente Miljøverndepartementet at det var riktig å gjennomføre store områdefredninger.¹⁶⁶

¹⁶⁶ Ibid., s. 16 – 20.

Rimelig balanse mellom økonomiske interesser og verneinteresser

Samtidig ønsket Miljøverndepartementet å finne en rimelig balanse mellom naturvern hensyn og økonomiske interesser, og ta hensyn til de ulike synspunktene som ble fremmet i høringsrunden. Departementet landet på at flere av utmålene i fredningsområdene skulle få unntak fra fredningen. Balansen departementet la seg på, var at de områdene der det var tegn til store økonomiske verdier og hvor det ikke var helt spesielle fredningsverdier, skulle de økonomiske interessene gå foran. Dette gjaldt flere av de utmålsbelagte områdene i Sørøst-Svalbard naturreservat og Sør-Spitsbergen nasjonalpark. I de områdene der det både var store verneverdier og indikasjoner på større økonomiske verdier, gikk vern foran. Dette mente departementet gjaldt Kong Karls land, Halvmåneøyene og Tusenøyene med omkringliggende vannområder. Områder som ikke viste store tegn til økonomiske verdier, skulle fredes. Med denne vurderingen til grunn ble 646 av de 668 utmålene i fredningsområdene unntatt fredningen, mens 22 utmål ble innlemmet i fredningsvedtaket. Med dette mente Miljøverndepartementet at det hadde strukket seg langt for å møte næringsinteressene. Dersom det ikke ble funnet noe av økonomisk interesse i utmålsområdene eller at arbeidsplikten ikke ble opprettholdt, ville utmålene bli innlemmet i fredningsområdene.¹⁶⁷ Selv om verneområdene utgjorde rundt 50% av øygruppens areal, utgjorde de reelt sett kun 30%, på grunn av berørte utmål som hadde fått unntak fra fredningen.¹⁶⁸ Utmålsområdene som ble unntatt fredning, måtte fortsatt forholde seg til forskriftene som var vedtatt i 1971. Det som ikke ble påvirket av den store fredningen, var Store Norske og Trust Arktikugol sine områder i Longyearbyen, Sveagruva, Barentsburg og Pyramiden. Deres drift var også unntatt forskriftene fra 1971 frem til 31. desember 1975 slik at de skulle få tid til å omstille seg, men også her ble selskapene pålagt å forsøke å etterleve intensjonene som lå bak forskriftene.¹⁶⁹

At Miljøverndepartementet valgte å ikke inkludere majoriteten av utmålene i fredningsområdene, viser at departementet tok en del hensyn til de synspunktene som ble fremmet i høringsrunden fra oljeselskapene, Industridepartementet og Utenriksdepartementet. De som arbeidet med saken i Miljøverndepartementet, hadde hatt god kontakt med de aktuelle personene i Utenriksdepartementet og selv om de var bekymret for at det skulle oppfattes som et brudd på traktaten, ble de enige om å sitte stille i båten og se hva som skjedde.

¹⁶⁷ Ibid., s. 21 – 23.

¹⁶⁸ Haugan, *Et vernekupp?*, s. 80.

¹⁶⁹ St. meld. nr. 39 (1974 – 1975), s. 46.

Miljøverndepartementet hadde i tillegg hatt god kontakt med Industridepartementet.¹⁷⁰ Det var i samråd med Industridepartementet at balansegangen mellom utnytting og vern på øygruppen ble utformet.¹⁷¹ Samtidig valgte Miljøverndepartementet å frede enorme områder på øygruppen, der det ikke ville være mulig å etablere næringsaktivitet i fremtiden. Dette viser at verneinteressene også ble betydelig vektlagt i Miljøverndepartementets vurdering. Selv om den store forkjemperen i Miljøverndepartementet, Gjærevoll, hadde gått av som miljøvernminister før fredningsvedtaket, var det innad i departementet fortsatt unison enighet om fredning.¹⁷² Parolen var at vernebestemmelsene skulle vedtas, og dette kunne Norge gjøre på grunn av ansvaret om å forvalte lovverket på Svalbard.¹⁷³

Erklært seier for verneinteressene og suverenitetshevdelse fra Norges side

Ved kongelig resolusjon 1. juni 1973 ble Norges største områdefredning vedtatt med et areal på 27 000km².¹⁷⁴ Det kom noen syrlige bemerkninger fra naturvernhold om balansen myndighetene hadde kommet til enighet om, siden majoriteten av utmålene fikk unntak fra vern. Samtidig var det store håp om at de undersøkelsene som ville bli gjennomført, ikke ville gi resultater, slik som tidligere boreriger hadde vist. Derfor sluttet de seg til linjen Miljøverndepartementet hadde lagt seg på. Utnyttingsinteressene var derimot misfornøyde. De mente det ble lagt mye større vekt på vern enn på vekst.¹⁷⁵ Totalt sett var det felles for verneinteressene at de var fornøyde med beslutningen, og 1. juni 1973 ble kalt en merkedag for det klassiske naturvernet. Det er tydelig at områdefredningen bar preg av en klassisk naturvernideologi, samtidig som man ser et typisk spor av myndighetenes vekst – med – vern tankegang, der potensielle økonomiske områder ble unntatt fredningen. Selv om verneinteressene hadde ulike bemerkninger til detaljbestemmelsene, så de på områdefredningen som en stor seier.¹⁷⁶ Magnar Norderhaug, pådriver for verneinteressene gjennom hele perioden, skrev dette om områdefredningen:

For de av oss som hadde fått delta i dette arbeidet og fulgt utviklingen på nært hold, ble 1. juni 1973 en merkedag. Gjennom et krafttak hadde de norske myndighetene rettet opp verneinteressenes svake stilling på Svalbard. Med det er forhåpentligvis de fineste og mest uberørte delene av øygruppen sikret for etterslekten.¹⁷⁷

¹⁷⁰ Muntlig opplysning fra Thor Larsen (telefonsamtale, 03.03.2022).

¹⁷¹ Norderhaug, *Svalbard – mennesket i den siste villmark* (Oslo: Universitetsforlaget, 1982), s. 133.

¹⁷² Muntlig opplysning fra Pål Prestrud, tidligere ansatt som naturvernkonsulent, (telefonsamtale, 3.03.2022).

¹⁷³ Muntlig opplysning fra Thor Larsen (telefonsamtale, 3.03.2022).

¹⁷⁴ St. meld. nr. 39 (1974 – 1975), s. 45.

¹⁷⁵ *Ibid.*, s. 134 – 135.

¹⁷⁶ Haugan, *Et vernekupp?*, s. 87, 110 – 111.

¹⁷⁷ Norderhaug, *Svalbard – mennesket i den siste villmark* (Oslo: Universitetsforlaget, 1982), s. 136.

Opprettelsen av de store verneområdene ble direkte basert på Norges internasjonale ansvar for å beskytte naturverdiene på Svalbard, som formulert i Svalbardtraktaten. Artikkel 2 hadde dermed fått en mye større betydning.¹⁷⁸ Det nye miljøvernregimet var også en måte å styrke den norske suvereniteten på. Det var en mulighet til å ta kommandoen over en oljevirksomhet som tilsynelatende hadde løpt løpsk på øygruppen, der selskaper kappløp om å få flest mulig utmål og den norske forvaltningen på øygruppen hadde begrensede ressurser til å følge opp og kontrollere virksomhetene. Miljøvernregimet var en anledning for Norge til å praktisere myndighetsutøvelse og demonstrere handlekraft ovenfor utenlandske interesser på Svalbard. Dette sammenfalt med den nye norske politikken om å ta et mer aktivt grep om øygruppen.¹⁷⁹

Hva ligger i fredningsdetaljene?

Nasjonalparkene og naturreservatene ble fredet mot alle tekniske inngrep, slik som oppføring av bygninger og anlegg, bergverksdrift, boring etter olje og annen virksomhet som kunne føre til terrenginngrep eller forstyrrelser i naturområdene. Havbunnen ble fredet mot fangst eller innhøsting ved dykking eller bruk av bunntål eller skrape. Det ble forbudt å tømme avfall. Pattedyr og fugl, og deres bosted og reir, skulle være fredet mot skade og forstyrrelser. Planter og fossiler skulle ikke fjernes og var fredet mot skader og ødeleggelser av alle aktiviteter som ikke skyldtes vanlig ferdsel. Det ble forbudt å bruke terrenggående kjøretøy og å lande med luftfartøy. Sysselmannen kunne, i samråd med departementet, fastsette bestemmelser om minstehøyde for overflygning og om ferdsel på sjøen. For fuglereservatene ble all ferdsel, inkludert på sjøen og landing med luftfartøy, forbudt 15. mai – 15. august. Vitenskapelige undersøkelser, og andre formål, kunne få unntak fra bestemmelsene om det var gode grunner for det, og dersom det ikke stred med formålet for opprettelsen av fredningsområdet.¹⁸⁰

Det ble også tilrettelagt for noe friluftsliv i fredningsområdene. I nasjonalparkene kunne sysselmannen gi tillatelse til oppføring, istandsetting og vedlikehold av husvær. Husvær var nødvendig for å ha muligheten til å oppholde seg i områdene ved behov. Fredningsområdene var områder med unik mulighet for primitivt friluftsliv i villmarksnatur, derfor måtte det være tilgang på steder med enkle overnattingsmuligheter for å legge til rette for slike opplevelser. De fastboende på Svalbard fikk også særskilt tillatelse til jakt av rype, og snøscooterkjøring i

¹⁷⁸ St. meld. nr. 39 (1974 – 1975), s. 45.

¹⁷⁹ Arlov, *Den rette mann* (Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2011), s. 247.

¹⁸⁰ Statsarkivet i Tromsø, Sysselmannen på Svalbard, Arkivkatalog 1925 - 1974 (1983): 125/5/51/514.

Dokument: *Opprettelse av fuglereservater og større naturvernede områder på Svalbard*. Fra Det Kongelige Miljøverndepartement til Sysselmannen på Svalbard, 15. juni 1973, med vedlegg.

fastsatte ruter i nasjonalparken. I naturreservatene ble det ikke tilrettelagt i samme grad for rekreasjonsaktiviteter. Kun nødvendig husvær for nødstasjoner og oppsyn kunne settes opp og vedlikeholdes, og lokalbefolkningen fikk lov til å kjøre snøscooter i én trase på Ny Friesland, et område ved Hinlopen helt vest i Nordaust-Svalbard naturreservat.¹⁸¹ At lokalbefolkningen fikk tillatelse til noe bruk av snøscootere i fredningsområdene, viser at myndighetene ønsket å ta hensyn til deres behov. Lokalbefolkningen hadde for eksempel etterspurt en mulighet til å kjøre til Hinlopen, og det fikk de. Ønsket om å kunne kjøre til Barentsøya ble derimot ikke møtt. Lokalbefolkningen hadde også uttrykt at de ønsket fri ferdsel i nasjonalparkene og disse interessene ble ikke fullt ut møtt av departementet, som heller ga de noen fastsatte traseer. Det var også et ønske om å mulighet til jakt og fiske i fredningsområdene, og her ser man også at departementet tok litt hensyn, ved å tillate jakt av rype. Ingen andre jakt- eller fisketillatelser ble nevnt i fredningsforslaget.

Sysselmannen fikk ansvaret for å sørge for at de nye bestemmelsene ble kjent, og å føre tilsyn med at de ble overholdt. Ved brudd på de nye naturvernreglene kunne straffetiltak som bøter bli gitt til dem som ikke overholdt reglene. Sysselmannen kunne også fatte andre tiltak, om det var nødvendig for å oppnå formålet med bestemmelsene. Miljøverndepartementet forsto at fredningen ville medføre betydelig merarbeid for sysselmannkontoret, og økte derfor midlene til sysselmannen, slik at en naturvernkonsulent kunne bli ansatt for å støtte opp om det nye arbeidet med naturvern på øygruppen.¹⁸² Fredningsbestemmelsene førte til utvidet makt for den norske sysselmannsinstitusjonen på øygruppen, og de norske myndighetene tok med dette et sterkere grep om øygruppen. Utenriksdepartementet sto stødig bak de nye bestemmelsene og uttalte at vedtaket om områdefredningene ville bli praktisert ensartet ovenfor norske, sovjetiske og andre utenlandske interesser.¹⁸³

Vedtak om opprettelsen av Hardangervidda nasjonalpark

Hardangervidda nasjonalpark ble opprettet ved kongelig resolusjon 10. april 1981 og ble med sine 3400km² Norges største fastlandsfredning, og den nest største etter Svalbard. Hvilke likheter og forskjeller kan identifiseres i bestemmelsene som ble vedtatt for Hardangervidda nasjonalpark kontra fredningsområdene på Svalbard? Og tok Miljøverndepartementet mer eller mindre hensyn til reaksjonene som kom frem i høringsrunden?

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Ibid.

¹⁸³ Riksarkivet, Miljøverndepartementet, RA/S-2532/2/Dbal/L1080/867.70. Dokument: *Naturvern på Svalbard*. Til Det kgl. Miljøverndepartement fra Utenriksdepartementet, 13. juli 1973.

Det fremkommer tydelig at det også i denne saken var naturvern som var det primære målet for Miljøverndepartementet, i tillegg til å sikre friluftsjnteressene. Departementet skalerte ikke ned fredningsforslaget, som flere ytret ønske om i høringsrunden, og valgte å frede vassdragene slik at kraftutbygging ikke kunne gjennomføres. Departementet mente at vernebehovene ikke lot seg forene med kraftutbygging. Dette var den største forskjellen fra fredningen av halve Svalbard. Selv om det også var et stort vedtak for naturvern, ble de fleste oljeutmålene her unntatt fredningen. Samtidig hadde ikke kraftutbyggerne på Hardangervidda fått sin søknad om utbygging av vassdragene godkjent, da fredningen ble vurdert. Det kan derfor tenkes at det var enklere å frede vassdragene på Hardangervidda, enn de områdene på Svalbard som allerede var blitt tildelt oljeselskaper da fredningen ble behandlet.

Ved Hardangerviddafredningen tok Miljøverndepartementet heller ikke hensyn til de lokale aktørenes innspill om de positive ringvirkningene en kraftutbygging ville ha, som strøm, økonomi, arbeidsplasser og utbygging. Kraftutbygging var ikke forenelig med vern og truet også den tradisjonelle næringsvirksomheten. Derfor ble ikke utbygging av vassdragene tillatt. Samtidig forsøkte Miljøverndepartementet å imøtekomme primærnæringsens bekymring for restriksjonene en nasjonalpark ville medføre. Departementet mente det var fullt mulig å forene landbruksinteressene og verneinteressene, og skulle tilrettelegge for den tradisjonelle næringsvirksomheten i områdene. Dette viser at departementet ønsket å møte de bekymringene som ble fremmet under høringsrunden fra lokalt hold.

Hensyn til landbruksinteresser og verneinteresser

Samtidig som Miljøverndepartementet vektet verneverdiene på Hardangervidda tungt, skulle vidda også bli brukt som den viktige ressursen den var for landbruket. Derfor la departementet seg på en linje som skulle ta hensyn til både verneinteresser og landbruksinteresser.

Verneverdiene skulle ha høyest betydning på sentralvidda og dalførene inn mot vidda som var områder med spesiell verdi, særlig territoriene reinsdyrstammen brukte. I disse områdene ville det være liten mulighet for utbygging, men departementet ønsket at landbruket skulle ha muligheten til å fortsette driften slik den tradisjonelt ble drevet. I ytterkantene av nasjonalparken skulle landbruksvirksomheten tillegges mest vekt.¹⁸⁴ Denne balansen minner om linjen Miljøverndepartementet la seg på ved Svalbardfredningen. Der fikk de mest verneverdige områdene strenge fredningsbestemmelser, mens områdene med potensielt store økonomiske verdier ble unntatt fredning. Landbruksinteressene på Hardangervidda fikk ikke

¹⁸⁴ St. meld. nr. 43 (1978 – 79), s. 3 – 4.

unntagelse fra fredningen, på samme måte som oljeselskapene, men de skulle bli hensyntatt i ytterkanten av nasjonalparken, der verneverdiene ikke ble vurdert som størst. Samtidig var det en vesentlig forskjell på hvilke næringsinteresser departementet måtte ta hensyn til på Svalbard, sammenlignet med Hardangervidda. På Svalbard var det ingen tradisjonell primærnæring, drevet av lokalbefolkningen, å ta hensyn til ved en fredning.

I høringsrunden hadde landbruksinteressene argumentert for at det ikke var hjemmel i naturvernloven til å opprette en nasjonalpark på store privateide områder. Halvparten av nasjonalparken var planlagt å omfatte privat grunn, og grunneierne mente det stred mot loven at deres områder skulle bli innlemmet i en nasjonalpark. Miljøverndepartementet hadde derfor spurt Justisdepartementet om råd. Justisdepartementet opplyste om at loven var uklar, men dersom naturvernmyndighetene vurderte at det av hensyn til naturvernet var viktig å la nasjonalparken også omfatte privat grunn, måtte dette gis betydelig vekt. Ettersom Miljøverndepartementet mente de private eiendommene var like verneverdige som statens, ble det bestemt at både privat grunn og statsgrunn ville være basen for nasjonalparken.¹⁸⁵ Miljøverndepartementet valgte derfor å opprette nasjonalparken også på grunneierne sine områder på Hardangervidda, mens mesteparten av oljeselskapenes utmål på Svalbard ble unntatt fredningen. Samtidig valgte Miljøverndepartementet også å utelate noen områder fra Hardangerviddafredningen. Departementet valgte å kun opprette to av fem foreslåtte landskapsvernområder som Hardangerviddautvalget hadde anbefalt i sin rapport. Her vurderte Miljøverndepartementet at det knyttet seg såpass store næringsinteresser til de tre andre områdene at departementet ikke ønsket å ta stilling til det i den fredningsprosessen.¹⁸⁶ Dette viser departementets villighet og ønske om å også møte næringsinteressene på vidda.

Rekreasjonsaktiviteter på vidda og myndighet over områdene

Miljøverndepartementet ville også legge til rette for rekreasjonsaktiviteter, og ved siden av turgåing, var det flere i høringsrunden som ytret ønske om fortsatt mulighet til jakt og fiske i fredningsområdene. Her trakk Miljøverndepartementet frem at et viktig mål med opprettelsen av verneområdene var å beskytte vilt mot inngrep og forstyrrelser. Derfor måtte rein og de andre dyreartene på vidda, hvorav flere var truet med utryddelse, beskyttes. På bakgrunn av denne begrunnelsen ville ikke Miljøverndepartementet legge til rette for jaktmuligheter. Når det kom til fiske derimot, hadde departementet andre tanker. Siden Hardangervidda var kjent

¹⁸⁵ Ibsen, *Kampen om Hardangervidda*, s. 84.

¹⁸⁶ St. meld. nr. 43 (1978 – 79), s. 3.

som et av Sør- Norges rikeste fiskeområder, ønsket departementet at det skulle være adgang til å fiske. Når det gjaldt tilrettelegging for turistvirksomhet, skulle denne typen utbygging unngås på sentrale viddeområder, men heller skje i nærheten av bygdene rundt. Der ville naturskadene ved utbygging ikke være like betydelige. Fotruiter skulle også unngås på områder som var spesielt verdifulle for dyrelivet. Egne bestemmelser om motorferdsel i nasjonalparken ville komme, men et mål var å begrense veiutbygging, fordi det utgjorde fysiske inngrep i naturen og ville føre til økt trafikk, noe som ikke var ønskelig. Det skulle bli opprettet tilsynsutvalg som skulle ha myndighet til å avgjøre søknader om motorferdsel, nydyrking, oppføring av bygg, veier, jakt og fiske. I tillegg ble et råd for Hardangervidda opprettet, og det ville bli økt oppsynsvirksomhet for å sikre at vernebestemmelser i nasjonalparken og landskapsvernområdene ble fulgt.¹⁸⁷ Kaster man et blikk på Svalbard, var det sysselmannen og en naturvernkonsulent som fikk i oppgave å følge opp fredningen og vurdere søknader. Det kan derfor virke som om administreringen av vidda ble sett på som et mer omfattende arbeid, siden flere ble engasjert i dette arbeidet. At det på øygruppen kun ble engasjert en ekstra naturvernkonsulent, som skulle dele dette ansvaret med sysselmannen er litt interessant, siden Svalbard sine fredningsområder var mye mer omfattende enn Hardangervidda sine. Samtidig er nok grunnen at det knyttet seg langt flere nærings- og friluftslivsaktiviteter til Hardangerviddas naturområder, noe som krevde mer oppsyn.

Oppsummering

Ved kongelig resolusjon 10. april 1981 ble Hardangervidda nasjonalpark opprettet, sammen med Møsvatn-Austfjell og Skaupsjøen/Hardangerjøkulen landskapsvernområder. På denne måten sikret Miljøverndepartementet at vidda ble brukt til både landbruk og friluftsliv, samtidig som verneverdige områder ble beskyttet. Lokalbefolkningen ble i stor grad tatt hensyn til, ved at landbruksinteressene ble vektlagt betydelig. Siden verneverdiene på vidda ble sett på som mer verdifulle enn kraftutbygging i dette tilfellet, ble konsesjonssøknadene for Veig- og Dagalifallene avslått og kraftutbyggerne fikk ikke etablert seg.¹⁸⁸ På Svalbard ble derimot enorme landområder fredet på grunn av verneverdiene, samtidig som oljeselskapene fikk bore etter olje i sine utmålsområder. Det virker også som om lokalbefolkningen på Hardangervidda i større grad ble hensyntatt, enn lokalbefolkningen på Svalbard. Samtidig drev ikke de næringsvirksomhet eller hadde eierrettigheter i fredningsområdene, så det var en betydelig forskjell på hvilke interesser de ulike lokale gruppene fremmet i høringsrunden.

¹⁸⁷ Ibid., s. 4 - 5.

¹⁸⁸ Ibsen, *Kampen om Hardangervidda*, s. 84 – 85.

Et interessant moment er i hvor stor grad Miljøverndepartementet vedtak samsvarte med fredningsforslagene som var lagt frem. Begge fredningsvedtakene Miljøverndepartementet traff, sammenfalt i stor grad med de naturfaglige ekspertenes forslag til fredninger. Samtidig nedskalerte departementet landskapsområdene rundt Hardangervidda nasjonalpark fra fem til to, og la større vekt på landbruksinteressene. I Svalbardsaken gikk departementet lengre enn fredningsforslaget, og opprettet et ekstra naturreservat som inkluderte Barentsøya og Halvmåneøya, samtidig som de tok hensyn til majoriteten av oljeutmålene. Departementet og naturverninteressene hadde store håp om at det ikke ville bli funnet olje i områdene, men det var slettet ikke sikkert at det ville vise seg å være riktig.

Forskjell i fredningsprosessene

Mens begge fredningsprosessene startet med at naturverninteressene tok initiativ til en fredning og et naturvitenskapelig ekspertutvalg utarbeidet et fredningsforslag Miljøverndepartementet sendte ut på høring, var det etter høringsrunden ulik behandling av sakene, før vedtaket om fredning. Ved Svalbardfredningen justerte Miljøverndepartementet på fredningskriteriene på bakgrunn av de innkomne høringsuttalelsene, og fredningen av store områder på Svalbard ble videre vedtatt ved kongelig resolusjon. Ved enkeltfredninger av naturområder er dette den mest vanlige saksgangen. Hardangerviddafredningen hadde derimot en mer komplisert saksgang. Saken var så konfliktfylt at regjeringspartiet Arbeiderpartiet måtte diskutere den på landsmøtet sitt, siden det var splittende interesser mellom kraftsosialistene som ønsket utbygging og de som ønsket vern av uberørt natur. Landsmøtet gikk til slutt inn for at det skulle opprettes en nasjonalpark på vidda, og at Veig og Dagali var spesielt verneverdige områder. Dette var en viktig beslutning for Miljøverndepartementets videre arbeid med en omfattende stortingsmelding om saken, og for å ha en samlet regjering bak seg.¹⁸⁹

Regjeringen, ved Miljøverndepartementet, la deretter en stortingsmelding om bruk og vern av Hardangervidda frem for Stortinget, som en orientering om regjeringens kommende politikk. Et enstemmig Storting stilte seg bak dette og gikk inn for opprettelsen av Hardangervidda nasjonalpark.¹⁹⁰ Hvorfor var det så ulik politisk behandling av Svalbard og Hardangervidda?

En stortingsmelding om en opprettelse av en nasjonalpark er ikke særlig vanlig, siden Stortinget normalt ikke er involvert i behandlingen av konkrete vernesaker. Grunnen til at regjeringen valgte å utforme en egen stortingsmelding for Hardangervidda nasjonalpark var

¹⁸⁹ Ibid., s. 70 – 73.

¹⁹⁰ Ibid., s. 85.

fordi denne nasjonalparken var planlagt å være betydelig større enn øvrige nasjonalparker på fastlandet, den ville omfatte store private eiendommer og det var et område med viktige næringsinteresser.¹⁹¹ Siden det var et enormt område med store konfliktkrysninger, ønsket regjeringen å orientere Stortinget om saken gjennom en stortingsmelding. Grunnen til at det sjeldent er egne stortingsbehandlinger om enkelt-nasjonalparker er at naturfredninger er noe regjeringer har kunnet vedta ved kongelig resolusjon siden tidlig på 1900-tallet. I tillegg hadde et samlet Storting gått inn for å opprette 16 natur- og nasjonalparker på statsgrunn i 1967. Det har vært med utgangspunkt i denne planen at nasjonalparker har blitt opprettet, og planen inkluderte også Hardangervidda, men da var forslaget og kun frede statlig grunn på 600 km². Senere ble Hardangervidda særbehandlet som en enkeltsak, med begrunnelsene nevnt ovenfor, og da var arealet betydelig utvidet, faktisk seks ganger større enn det opprinnelige forslaget.¹⁹² Hardangerviddafredningen viser at dersom en naturfredning blir ansett som en veldig konfliktfylt sak som påvirker mange, velger regjeringen noen ganger å legge en enkeltfredning fremfor Stortinget ved en stortingsmelding.

Det som gjør at Svalbardfredningen skiller seg ut fra typiske norske fredningsprosesser, er at øygruppen ikke var med i Naturvernrådets landsplan, samtidig som fredningen heller ikke ble ansett som så kontroversiell at regjeringen ønsket å forankre den i Stortinget med en stortingsmelding. Ganske raskt ble plutselig store deler av Svalbard fredet, en fredning av en helt annen størrelsesmessig skala enn noen annen norsk fredning. Selv med den internasjonale spenningen og oljeletingen, virker det ikke som om en fredning av øygruppen fremsto som en sak av så stor nasjonal interesse at det skulle diskuteres i Stortinget, og regjeringen kunne fint vedta fredningen ved kongelig resolusjon, uten en stortingsbehandling. Det kan tenkes at den store geografiske avstanden og historisk korte tidsmessige tilhørigheten øygruppen hadde til nasjonen, bidro til at øygruppen ikke fremsto som en sterkt engasjerende nasjonal sak. Fredningen av Hardangervidda var en mer konfliktfylt affære, det ser man tydelig i det voldsomme engasjementet under høringsrunden. I området var det en veletablert tradisjonell primærnæring, to utbyggingssøknader forelå og lokalbefolkningen satt seg på bakbeina. Det var heller ikke en like stor offentlig opinion som engasjerte seg under fredningen av Svalbard, som under fredningen av Hardangervidda.¹⁹³

¹⁹¹ St. meld. nr. 43 (1978 – 79), s. 1.

¹⁹² Bentsen, *Grønne linjer* (Oslo: Unipub, 2011), s. 263 – 264.

¹⁹³ Muntlig opplysning fra Pål Prestrud (telefonsamtale 03.03.2022).

Den litt raske fredningsprosessen av de store områdene på Svalbard, ble i etterkant kommentert av Utenriksdepartementet:

Tenker man på den omstendelige planleggingsprosessen som ligger bak etableringen av hvert enkelt verneområde på fastlandet, og den politiske diskusjonen mellom økonomiske og ideelle hensyn [...] kan man stille spørsmål om den engangsvurderingen som ble foretatt for Svalbards vedkommende [...] var helt adekvat.¹⁹⁴

Som vi har sett var den vanlige saksgangen ved områdefredninger i Norge at myndighetene tok utgangspunkt i den nasjonale landsplanen for fredning av naturområder, og at det dersom det forelå stor konflikt ved en fredning, ble iverksatt en mer omfattende politisk behandling før fredningsvedtaket, slik som ved Hardangervidda nasjonalpark. Opprettelsen av de store fredningsområdene på Svalbard fremstår på bakgrunn av dette som en mer atypisk fredning. Ser man på den politiske behandlingen, sammen med den helt ekstraordinære størrelsen på fredningsområdene og Svalbardtraktatens bestemmelser over Norges forvaltning, er det ikke overraskende at fredningen er blitt sett på som et slags kupp foretatt av verneinteressene.

Gjennomføringen av fredningen

Hvordan foregikk implementeringen av fredningsbestemmelsene? Etter at fredningsområdene på Svalbard ble vedtatt, måtte de nye bestemmelsene gjøres kjent blant lokalbefolkningen og andre besøkende. Sysselmannen trykte derfor opp 500 skriv av forskriften, slik at den kunne bli delt ut med utgivelsen av lokalavisen, for å sikre spredning av fredningsdetaljene.¹⁹⁵ Siden fredningen innebar merarbeid for sysselmannskontoret, ble det også engasjert en naturvernkonsulent som skulle bistå med de nye arbeidsoppgavene, som inspeksjon og saksbehandlingsarbeid. Dette var en helt ny stilling på Svalbard og naturvern som tematikk var nytt, derfor ble dette omtalt som et pionerarbeid på øygruppen.¹⁹⁶ Selv om de nye fredningsbestemmelsene ble gjort kjent og en naturvernkonsulent ble ansatt, var ikke det ensbetydende med at implementeringen av fredningsbestemmelsene gikk sømløst for seg.

Svalbardposten skrev at det var gledelig at traktatens artikkel 2 etter 50 år endelig ble anvendt ved lov. Videre mente avisen at «forståelsen for å verne de primære livsformer og deres miljø har mennesket fått i den 11. time». Samtidig var det forventet en konflikt mellom splittende interesser der de nye bestemmelsene fikk virkning. Avisen mente vedtakenes svakheter snart

¹⁹⁴ Riksarkivet, Miljøverndepartementet, RA/S-2532/2/Dbal/L1080. Dokument: *Vernede områder på Svalbard – revisjon av regelverket*. Til Miljøverndepartementet fra UD, spesialrådgiveren for polarspørsmål, 8. juli 1980.

¹⁹⁵ Riksarkivet, Miljøverndepartementet, RA/S-2532/2/Dbal/L1080/876.7.

¹⁹⁶ «Nye ansikter på byen», *Svalbardposten*, 1. juni 1974, s. 8.

ville komme frem i lyset, og selv om det var få som trolig var uenige i fredningsintensjonene, var det forventet en debatt i etterspillet av implementeringen. Selv om det lå en godvilje bak utformingen av de nye fredningsbestemmelsene, antydte avisen at det var en viss distanse mellom Svalbard og hovedstaden, og ikke bare geografisk. Det kan tenkes at avisen refererte til at de som vedtok fredningsbestemmelsene var en annen type folk enn de som oppholdt seg på øygruppen, med tanke på utdanningsbakgrunn og politisk påvirkningskraft. Avisen ba derfor lokalbefolkningen om å synliggjøre sin virkelighet til de på sentralt hold som forvaltet områdene lokalsamfunnet levde, arbeidet og utfoldet seg i.¹⁹⁷

Lokalbefolkningen føler seg fortsatt lite prioritert

Den første reaksjonen kom allerede høsten samme år. Longyearbyen Jeger- og fiskerforening tok initiativ til en samlet uttalelse om lokalbefolkningens bruk av de nye naturvernedede områdene. Som predikert av lokalavisen var det misnøye. Uttalelsen ble sendt til Miljøverndepartementet med enstemmig støtte fra Det stedlige Svalbardråd og Vilt- og naturvernutvalget. Ved siden av å påpeke at befolkningen med glede hadde mottatt meldingen om opprettelsen av store naturvernedede områder på Svalbard, var de samtidig ikke fornøyde med begrensningene lokalbefolkningen fikk til å kjøre snøscootere i fredningsområdene.¹⁹⁸

Igjen ble rekreasjonsargumentet trukket frem. Foreningen skrev at de tolket naturreservater og nasjonalparker som områder allmenheten skulle ha lov å benytte seg av, og argumenterte for at områdene som var blitt fredet, lå så langt unna hovedbosetningene på Svalbard at det i seg selv begrenset bruken av områdene. Siden naturreservater og nasjonalparker skulle være tilgjengelige for allmenheten for rekreasjonsaktiviteter, var foreningen uenige i forbudet mot motorgående kjøretøy, med kun tillatelse til kjøring i noen få traseer. De som dro på lange snøscooterturer i fjerntliggende områder, møtte nå fredningsbestemmelser som tilsa et forbud. Det betydde i praksis at lokalbefolkningen var avskåret fra å oppleve og ferdes i de fredede områdene, noe som ikke samsvarte med formålet for fredningen. Foreningen ønsket fri ferdsel for snøscootere i nasjonalparkene og argumenterte for at tidligere snøscootertrafikk ikke hadde beviselig eller teoretisk skadet terrengets vegetasjon eller forstyrret dyrelivet. De ønsket også at den fastboende befolkning skulle få tilgang til flere traseer i Nordaust-Svalbard naturreservat. De argumenterte for at snøscooteren hadde stor betydning for trivselen til lokalbefolkningen, og det var få andre rekreasjonsmuligheter tilgjengelig. Lokalbefolkningen

¹⁹⁷ «Kgl. Resolusjon», *Svalbardposten*, 29. september 1973, s. 3.

¹⁹⁸ Riksarkivet, Miljøverndepartementet, RA/S-2532/2/Dbal0946/867.1.

burde ha mulighet til individuell menneskelig utfordring ved å kunne gjennomføre turer til vanskelig tilgjengelige og avsidesliggende områder.¹⁹⁹

Arbeidet med å implementere fredningsbestemmelsene på øygruppen fortsatte året etter. Da arrangerte naturvernkonsulenten et åpent møte med Jeger- og fiskerforeningen der temaer som snøscooterkjøring, rekefiske, isbjørnjakt, viltstell og innføring av regelverk for naturvern ble diskutert. Naturvernkonsulenten innrømmet at utformingene av detaljene i bestemmelsene var svake på grunn av lite tid. Ettersom fredningen var blitt gjort i «11.time» var hovedformålet å låse fast vern fra begynnelsen av, og at man kunne tilpasse og iverksette reglene på en måte som var forsvarlig, på bakgrunn av kunnskap om forholdene på øygruppen. Møtet bar ikke preg av noen stor opposisjon mot bestemmelsene, men det var flere lokale aktører som stilte seg spørrende til enkeltbestemmelsene og detaljene ved fredningen.²⁰⁰

De lokale miljøvernmyndighetene ønsker mer kontroll

Selv med en nyansatt naturvernkonsulent syntes sysselmannen det var vanskelig å ha kontroll over alle aktivitetene på øygruppen. Han ønsket flere folk og bedre transportmidler for å effektivt kunne overvåke de store områdene på Svalbard.²⁰¹ Naturvernkonsulenten syntes avstanden mellom Svalbard og sentralmyndighetene føltes lengre enn geografien skulle tilsi, og at administreringen av naturvernsaker fra myndighetenes hold var kaotisk. Mens Industridepartementet skulle ivareta naturvern ovenfor bedriftene, var han selv underlagt Justisdepartementet. Naturvern var vanskelig på Svalbard, siden det både var en ny tematikk på øygruppen, og fordi ansvaret var spredt på flere departement.²⁰² De norske myndighetene hadde fortsatt ikke lagt ansvaret for Svalbard til ett departement, og den historisk kaotiske administreringen av Svalbard fra sentralt holdt, fortsatte også etter fredningen.

En av sysselmannens nye oppgaver var å godkjenne søknadene til de som ønsket å kjøre snøscooter i nasjonalparken og til Ny-Friesland.²⁰³ Selv om det i fredningsvedtaket sto at det skulle være faste traseer, hadde ikke disse traseene blitt fastsatt hele seks år senere, i 1979. Den lokale praksisen var at en søknad om snøscootertur ble sendt til sysselmannen og så fikk man den godkjent. Et økende antall snøscootere som befant seg på øygruppen påvirket også

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ «Natur og naturvern», *Svalbardposten*, 6. april 1974, s. 19 – 20.

²⁰¹ «Kontrollert ferdsel på Svalbard?», *Svalbardposten*, 26. april 1975, s. 14.

²⁰² «Naturvernkonsulenten bytter kontorkrakken med Sauefjøset», *Svalbardposten*, 2. mai 1980, s. 8 – 9.

²⁰³ Statsarkivet i Tromsø, Sysselmannen på Svalbard 1973 - 1991 Arkivkatalog (tillegg). L0121 513.1 – 514. Dokument: *Kjøring med snøscooter i nasjonalparker og naturreservater*, Sysselmannen, 18. mars 1976.

antall tillatelser sysselmannen måtte gi ut. I sesongen 1975-76 ble det gitt ut 10 tillatelser for kjøring i fredningsområdene, i 1978-79 ble det gitt ut 99 tillatelser (per 22. mars, sesongen var ikke over). Mens det da fredningen ble vedtatt var rundt 250 snøscootere på Svalbard, var det i 1979 nærmere 700.²⁰⁴ Naturvernkonsulenten mente at den økte snøscooteraktiviteten var et problem og stred mot fredningsintensjonen. Snøscooterbestanden var snart mer tallrik enn reinbestanden og utviklingen hadde gått for langt. Mer enn hundre scootere kjørte nå rundt i en nasjonalpark der all motorisert ferdsel egentlig var forbudt, og han mente Svalbardfolk hadde en sjåvinistisk holdning ved at de selv kjørte rundt i et område andre var stengt ute av i naturvern hensyn. Naturvernkonsulenten ønsket å begrense bruken av snøscootere, men siden ferdsel i verneområdene var tillat for lokalbefolkningen av hensyn til rekreasjon, kunne han ikke avvise søknadene. Det var umulig å vurdere et rekreasjonsbehov opp mot et annet.²⁰⁵

Naturvernkonsulenten advarte Miljøverndepartementet om at lokalbefolkningens behov for rekreasjon og friluftsliv i de vernede områdene ville stige i takt med antallet «snøscootere, motorbåter, hooverkraftfartøyer og All Terrain-Vehicles» på øygruppen. Det burde derfor bli bestemt faste traseer, eller settes en maksimumsgrense på antall turer per sesong eller per person. Skulle intensjonen med fredningen bli ivaretatt, måtte den motoriserte ferdselen i områdene bli innskrenket til et minimum.²⁰⁶ Samtidig som lokalbefolkningen var misfornøyd med at de ikke hadde fri tilgang til kjøring i fredningsområdene, ser man på den andre siden at miljøvernmyndighetene på øygruppen mente det var for lite regulering og kontroll av den sammen aktiviteten. I etterkant av fredningen kolliderte lokalbefolkningens interesser med miljøvernmyndighetene sine, og spørsmål rundt formål, hensyn, behov og tillatelser var fortsatt ikke tilfredsstillende avgjort for noen parter. Mens *Svalbardposten* titulerte naturvernkonsulenten som «fremskrittets og sivilisasjonens bremskloss på vår arktiske utpost», mente naturvernkonsulenten folk på øygruppen virket mest interessert i å høste egne fordeler, uten vilje til normal oppførsel eller ta hensyn til en større sammenheng.²⁰⁷ Det virker derfor som om det var en noe amper stemning mellom miljøvernmyndighetene på Svalbard og lokalbefolkningen når det gjaldt gjennomføringen av de nye vernebestemmelsene. Hva skjedde med oljeselskapene, gruvedriften og Sovjetunionen etter at fredningen ble vedtatt? Godtok de det nye miljøvernregimet på øygruppen, eller ble det protester?

²⁰⁴ Ibid., Nytt dokument: *Motorisert ferdsel i naturfredede områder*. Roar Aarbakken, 10. mai 1979.

²⁰⁵ «Naturvernkonsulenten bytter kontorkrakken med Sauefjøsset», *Svalbardposten*, 2. mai 1980, s. 8 – 9.

²⁰⁶ Statsarkivet i Tromsø, Sysselmannen på Svalbard 1973 - 1991 Arkivkatalog (tillegg). L0121 513.1 – 514.

Dokument: *Motorisert ferdsel i naturfredede områder*. Roar Aarbakken, 10. mai 1979.

²⁰⁷ «Naturvernkonsulenten bytter kontorkrakken med Sauefjøsset», *Svalbardposten*, 2. mai 1980, s. 8 – 9.

Oljeselskaper uten olje og slurvete gruveselskaper

Som naturverninteressene og Miljøverndepartementet håpet på, ble det aldri funnet olje i utmålsområdene. Dermed gikk luften ut av oljefeberen på Svalbard, og etter hvert som oljeselskapene trakk seg ut, ble utmålene innlagt i fredningsområdene. Naturvernforskriftene fra 1971 stilte strenge krav til selskapenes aktivitet, og naturvernkonsulenten var godt fornøyd med selskapenes oppfølging av forskriftene. Boringen fra oljeselskapene hadde ikke ført til store naturødeleggelser, og de fleste selskapene ryddet opp etter egen aktivitet. Således gikk implementeringen av de nye fredningsområdene ovenfor oljeselskapene ganske smertefritt. Det samme kunne ikke sies om de norske og utenlandske gruveselskapene, der betydelige ryddeaksjoner fortatt gjensto.²⁰⁸ Selv om gruveselskapene hadde fått dispensasjon fra naturvernforskriftene fra 1971, var de pålagt å forsøke å overholde dem så godt det lot seg gjøre. En aktør det var særlig vanskelig å følge opp etter fredningen, var Sovjetunionen.

Sovjetunionen nekter å anerkjenne fredningen

Det ble vanskelig for miljøvernmyndighetene på øygruppen å følge opp de sovjetiske aktivitetene, siden Sovjetunionen nektet å anerkjenne alle reguleringer vedtatt av norske myndigheter. Til de norske myndighetene hadde de sovjetiske myndighetene skrevet at fredningsbestemmelsene ikke ble akseptert, og at det eneste de ville følge var traktaten.²⁰⁹ Sovjetunionen var sterkt imot alle vedtak de mente begrenset nasjonens økonomi, handel og vitenskapelig virksomhet, derfor ville sovjetiske organisasjoner på øygruppen fortsette sin virksomhet som før. De sovjetiske myndighetene hevdet de sovjetiske borgerne på øygruppen hadde påbud om å alltid ta hensyn til miljøvern, og unngå grunnløse handlinger som kunne bidra til en forstyrrelse av den normale livsprosessen for dyr og planter. Sovjetiske aktiviteter fikk ikke tillatelse til handlinger som ikke var nødvendige av økonomiske eller vitenskapelige grunner, og som kunne skade naturmiljøet, og med dette mente de sovjetiske myndighetene at de selv fulgte opp traktatens ansvar om å beskytte naturen og dyrelivet på øygruppen.²¹⁰ Det at Sovjetunionen ikke anerkjente de nye naturvernreguleringene på øygruppen, vanskeliggjorde arbeidet med å følge opp de nye bestemmelsene. At naturvern på øygruppen var krevende, kom til uttrykk i naturvernkonsulentens rapport til myndighetene, året etter fredningsvedtaket:

²⁰⁸ Ibid.

²⁰⁹ Riksarkivet, Miljøverndepartementet, RA/S-2532/2/Dbal/L1080/867.70. Dokument: *Naturvern på Svalbard*. Til Det kgl. Miljøverndepartement fra Utenriksdepartementet, 13. juli 1973.

²¹⁰ Statsarkivet i Tromsø, Sysselmannen på Svalbard, Arkivkatalog 1925 - 1974 (1983): 125/5/51/511.

Dokument: *Utkast til permanente naturvernforskrifter for Svalbard og Jan Mayen*. Norskoversatt sovjetisk PM fra ambassaden i Moskva til Utenriksdepartementet, 1. november 1974.

Det er å håpe at drøftelser med russerne snart gir som resultat at også de snarest mulig innordner seg etter gjeldene miljøvernforskriftene på Svalbard. Arbeidet på dette området vanskeliggjøres i en betydelig grad ved den ulike behandlingen som nå skjer.²¹¹

Det finnes flere eksempler på at den sovjetiske bosetningen på øygruppen ikke tok hensyn til de nye naturvernreglene. Ved leting etter kull i Coles Bay hadde de kjørt med bulldoser i et plantefredningsområde, noe som førte til store ødeleggelse.²¹² Russerne hadde også fem helikoptre på øygruppen, og de fortsatte å lande i områder som var blitt fredet, uten å søke om landingstillatelse. Samtidig forsøkte de norske miljøvernmyndighetene på øygruppen å markere de nye bestemmelsene ovenfor russerne lokalt. Da Norge åpnet flyplassen sin i 1975, fikk de med russerne på at flyvning med helikopter på øygruppen måtte meldes inn, med begrunnelse i sikkerhet. Tårnet på flyplassen mottok da meldinger fra russerne når de skulle bruke et helikopter, og hvor det skulle fly. De beskjedene ble raskt videreformidlet til sysselmanen, som skrev ut landingstillatelse. På denne måten ble de norske bestemmelsene markert, og man fikk russerne til å gjennomføre en slags etterlevelse av reglene.²¹³

Det at både de sovjetiske aktørene på øygruppen og de sovjetiske myndighetene ikke anerkjente de nye naturvernbestemmelsene, skapte hodebry både for de lokale miljøvernmyndigheter på øygruppen og på sentralt hold. Samtidig var det slik at selv om Sovjetunionen ikke anerkjente naturvernreguleringene på øygruppen, og til dels brøt dem, så man også at det var forsøk på etterlevelse. Mye handlet om hvem som satt i ledelsen hos Trust Arktikugol. Det var enklere for sysselmanen å samarbeide med vennligsinnede ledere, mens konfronterende ledere virket til å gjøre handlinger nærmest i protest. Det finnes også eksempler på at russerne tok naturvern seriøst, som da de skulle bore etter olje i Vassdalen og la veien inn til dalen på en måte som førte til minst mulig terrengskade. I det store bildet var nok konflikten større på myndighetsnivå, enn på lokalt plan, og selv om det kunne storme litt på toppen, la de fleste på øygruppen seg i selen for å ha et lavest mulig konfliktnivå.²¹⁴

Sammendrag

Ved fredningen av halve Svalbard viste Miljøverndepartementet tydelig at naturvern hadde fått en mye større stilling på øygruppen, samtidig som de norske myndighetene tok et sterkere

²¹¹ Statsarkivet i Tromsø, Sysselmanen på Svalbard, Arkivkatalog 1925 - 1974 (1983): 125/5/51/510.2. Dokument: *Rapport fra naturvernkonsulent hos sysselmanen på Svalbard sommeren 1974.*

²¹² Muntlig opplysning fra Thor B. Arlov, svalbardhistoriker, (telefonsamtale 03.03.2022).

²¹³ Muntlig opplysning fra Pål Prestrud (telefonsamtale 03.03.2022).

²¹⁴ Muntlig opplysning fra Thor B. Arlov (telefonsamtale 03.03.2022).

grep om øygruppen. På den andre siden tok Miljøverndepartementet en del hensyn til oljeselskapene, ved å la majoriteten av utmålene bli unntatt fredningsbestemmelsene. Lokalbefolkningen fikk også noen særrettigheter. De fikk kjøre snøscooter i noen traseer og jakte på rype, men departementet møtte ikke fullt ute ønskene Svalbardsamfunnet kom med. Et raskt blick på opprettelsen av Hardangervidda nasjonalpark viser at også her ble naturvern høyt prioritert av Miljøverndepartementet. Samtidig ble rekreasjonsverdiene til områdene brukt som et viktig argument for nødvendigheten av en fredning. Kraftutbygging ble avslått, men departementet la til rette for at lokalbefolkningen fikk fortsette med sin primærnæring, som i stor grad innebar å bruke områdene på vidda til forskjellige tradisjonelle bruksformål. Det som var unikt for Svalbard, var at de norske myndighetene måtte forholde seg til traktaten. Det var bekymring rundt søksmål og internasjonale reaksjoner dersom fredningen ble sett på som et brudd på traktaten. Selv om Miljøverndepartementet var tydelige på at en stor fredning samsvarte med ansvaret fra Svalbardtraktaten, valgte de å ta hensyn til de fleste utmålene til de ulike selskapene. På Hardangervidda, var det derimot ingen internasjonal traktat og utenlandske aktører de norske myndighetene måtte forholde seg til ved fredningen.

Ser man på implementeringen av fredningen på øygruppen var det noe anspent mellom miljøvernmyndighetene og lokalbefolkningen. Et økende antall snøscootere og kjøringstillatelser bidro til frustrasjon fra miljøforvalterne på øygruppen, ved at det ikke virket som om naturvernbestemmelsene fungerte til sin hensikt. Lokalbefolkningen var derimot misfornøyd med at det ikke var større frihet til å bruke snøscootere i fredningsområdene. Til naturverninteressenes og miljøvernmyndighetenes store glede ble det ikke funnet olje på Svalbard, og utmålene ble etter hvert innlemmet i fredningsområdene. Den største konflikten på øygruppen etter fredningen, var med Sovjetunionen. De sovjetiske myndighetene nektet å anerkjenne de nye reglene og det var varierende etterlevelse fra de sovjetiske beboerne.

Svalbard i dag

70-tallet var ikke enden på visen når det kom til naturvern. I dag er det 29 verneområder på Svalbard, og til sammen er 65% av øygruppens landområder og 86% av territorialfarvannet vernet. Siden 1990 har turistvirksomheten på øygruppen tatt seg opp, særlig cruiseturisme har bidratt til å øke antall turister betydelig. Mens det på 70-tallet ikke var særlig omfattende turisme på øygruppen, er det i dag rundt 60 000 årlig besøkende turister på Svalbard.²¹⁵

²¹⁵ *Verneområdene på Svalbard – sikrer unike natur- og kulturminner*, informasjonshefte, produsert av Direktoratet for naturforvaltning, Norsk Polarinstitutt, Riksantikvaren og Sysselmannen på Svalbard.

Turistvirksomheten har derfor i stor grad tatt over som den største næringen på øygruppen, og den norske kullgruve-epoken er nær slutten. Den siste gjenværende gruven som fortsatt har produksjon er Gruve 7, og den skal stenges i 2023. Det er flere i lokalsamfunnet som er uenige i de norske myndighetenes bestemmelse om at kullgruvevirksomheten skal avsluttes. Forvaltningen på øygruppen har også vokst betraktelig. I 1973 var det kun en sysselmann og en nyansatt naturvernkonsulent som hadde overordnet ansvar og kontroll på øygruppen, i dag er det ansatt 46 mennesker på sysselmasterkontoret.²¹⁶ Et tredje område som også har økt kraftig, er forskningsaktivitet og studier. Den vitenskapelige interessen for arktisk har lenge vært stor, men dagens forskningsaktivitet er betydelig større enn før. Det er i tillegg blitt etablert et universitet som har ført til mange studenter på øygruppen. Økt turistvirksomhet, forvaltning, forskning og studier har ført til at Longyearbyensamfunnet har vokst. Mens det på 70-tallet var rundt 1000 innbyggere, består samfunnet i dag av om lag 2600 fastboende.²¹⁷

Nasjonalparkene og naturreservatene som ble opprettet i 1973, er fortsatt de mest sentrale og største verneområdene som er blitt etablert på Svalbard. Siden opprettelsen av disse, er det også blitt vedtatt en *Lov om miljøvern på Svalbard*, som er viktig for dagens miljøvernpraksis på øygruppen. Loven har vært en måte å koordinere og samle ulike miljøreguleringer på, og styrke det miljørettslige vernet av Svalbard.²¹⁸ Ferdsel i forbindelse med turisme og forskning, i tillegg til klimaendringene, har ført til at naturen på Svalbard er under større press. Derfor er det kommet flere tiltak mot aktiviteter i naturområdene. Det er et relativt lavt konfliktnivå mellom vernetiltak og lokalbefolkningen, som ofte får noen unntak fra bestemmelsene. Nye tiltak er gjerne rettet mot reiselivet, for å sikre at aktiviteten ikke blir for belastende for naturområdene. Dette kan føre til konflikter med turistoperatører, samtidig er det også i deres interesse å bevare villmarken, siden de selger opplevelser i uberørt natur. Forholdet til Russland og de russiske aktørene på øygruppen er helt annerledes enn til Sovjetunionen på 70-tallet. Den norske forvaltningen har jevnlig kontakt med gruveselskapet og den russiske generalkonsulen, og det blir gjennomført årlige tilsyn av den russiske aktiviteten. Russerne på øygruppen håndhever i stor grad de norske bestemmelsene og respekterer de.²¹⁹

²¹⁶ Sysselmann-tittelen ble endret til Sysselmaster for å være en kjønnsnøytral tittel.

²¹⁷ *Verneområdene på Svalbard – sikrer unike natur- og kulturminner*, informasjonshefte, produsert av Direktoratet for naturforvaltning, Norsk Polarinstitut, Riksantikvaren og Sysselmannen på Svalbard.

²¹⁸ Lov 15. 06. 2001 nr. 79 om miljøvern på Svalbard (svalbardmiljøloven)
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-06-15-79>

²¹⁹ Muntlig opplysning fra Kristin Heggelund, miljøvernssjef på Svalbard (personlig samtale, sysselmasterkontoret, 28.04.2022).

Konklusjon

Fredningen av halve Svalbard i 1973 ble initiert av aktivt kjempende naturverninteresser som fant støttespillere hos myndighetene, og fredningskampen bar preg av det tradisjonelle dilemmaet mellom naturvern og næringsvirksomhet. Den påbegynte oljevirkosomheten og den økte kunnskapen om sårbarheten til den arktiske floraen og faunaen, førte til at flere rettet oppmerksomheten sin mot øygruppen. Mens mange var interessert i videre næringsutvikling på Svalbard og de positive ringvirkningene dette kunne ha, kjempet andre for at øygruppens naturområder skulle bli fredet som nasjonalparker og reservater.

Ved siden av dette var det også et område med større konfliktkrysninger. Erkjennelsen av Svalbard som en internasjonal allmenning ble videreført ved Norges suverenitetsovertagelse, med det påfølgende ansvaret om å sikre lik rett til næringsaktivitet for alle underskrevne traktatparter. Samtidig som Norge fikk suverenitet over øygruppen, ble råderetten begrenset gjennom bestemmelsene i Svalbardtraktaten. I Svalbardtraktaten fikk de norske myndighetene ansvar for å ivareta øygruppens natur og dyreliv, samtidig som det skulle tilrettelegges for næringsvirksomhet. En stor områdefredning og mulighet til næringsaktivitet ble sett på som motstridende, og de norske myndigheter ble stående i spagat mellom interessegruppene. Stående midt i et «kald krig-klima», måtte de norske myndighetene også ta stilling til dilemmaet mellom å føre en mer aktiv svalbardpolitikk og lavspenningspolitikk der målet var å unngå konflikt. Her var det særlig konflikt med Sovjetunionen de norske myndighetene var bekymret for.

Det atypiske Svalbard: kort eierskap, internasjonal spenning og enorm fredning

I denne oppgaven har jeg identifisert flere særtrekk ved fredningen av Svalbard, som gjør denne mer spesiell enn tradisjonelle fastlandsfredninger. For det første er Svalbard et norsk område som ligger langt unna fastlandet geografisk. Det er også et område Norge har hatt relativt kort eierskap til. I 1970 hadde Norge kun hatt suverenitet over øygruppen i 50 år. Disse to momentene har gjort at følelsen av eierskap til den norske øygruppen har vært relativt lav. Mesteparten av perioden etter suverenitetsovertagelsen var preget av lite involvering fra de norske myndigheter, og for den norske fastlandsbefolkningen var det et fjerntliggende og lite tilgjengelig område. Da naturvern kom på agendaen på 70-tallet, ble den sårbare og sjeldne arktiske flora og faunaen på øygruppen sett på som en felles global arv, mer enn et norsk naturområde. Dette gjorde at ikke bare nasjonale naturverninteresser involverte seg i en fredning, men også internasjonale aktører som var opptatt av naturvern.

Svalbard var også det eneste norske området der det oppholdt seg en utenlandsk befolkning, og den var dobbelt så stor som den norske. Ved siden av den norske kullgruvenæringen måtte de norske myndighetene forholde seg til en sovjetisk kullgruvenæring, og sovjetiske myndigheter som så på Svalbard som et bilateralt anliggende mellom de to nasjonene. Sovjetunionen hadde sterke arktiske interesser og var tydelig imot alt som luktet av økt norsk kontroll på øygruppen. I tillegg til Sovjetunionens tilstedeværelse, etablerte det seg også etter hvert flere internasjonale oljeselskaper. Dersom det ble funnet olje på øygruppen, kunne det føre til at enda flere aktører ønsket å etablere industri der, noe som ville gjøre Norges forvaltning og kontroll på øygruppen vanskeligere. Likebehandlingsprinsippet i Svalbardtraktaten innebar at alle som viste frem geologiske indikasjoner på utnyttbare forekomster som kull, olje, mineraler og bergarter, skulle få utmål av bergmesteren. Det var derfor vanskelig å regulere oljenæringsaktiviteten. Ved vurderingen av områdefredningene var det allerede blitt gitt ut hele 1259 utmål til ulike selskaper, noe som kompliserte områdefredningen ytterligere. Selskaper med utmål i fredningsområdene protesterte kraftig på den planlagte områdefredningen, mens nasjonale og internasjonale naturverninteresser presset norske myndigheter på at områdene på Svalbard måtte fredes. Den internasjonale spenningen kom også tydelig til uttrykk gjennom Utenriksdepartementets involvering. Vanligvis hadde ikke departementet særlig stor interesse i å uttale seg i norske fredningssaker, men i Svalbard sitt tilfelle var naturvern også utenrikspolitikk, og departementet ba derfor om varsomhet på naturvernfronten, for å ikke terge Sovjetunionen eller bryte med Svalbardtraktaten.

Kaster man et blikk på den norske lokalbefolkningen på Svalbard, skilte denne gruppen seg fra andre norske lokalsamfunn på fastlandet. Samfunnet i Longyearbyen var preget av norske gruvearbeidere på korttidsopphold, med lite tilknytning til øygruppen. Ingen ble født eller ble gamle på Svalbard, og det var lite tilrettelagt for familieliv. Den lokaldemokratiske kulturen var heller ikke særlig utbredt, med etableringen av et lokalt råd så sent som 1971. Siden lokalsamfunnet var tett knyttet til kullgruvedriften, som ikke ble truet av fredningen, stilte samfunnet seg relativt positiv til områdefredningen. De drev heller ikke med tradisjonell næringsvirksomhet som en områdefredning ville begrense, slik som lokalsamfunn på fastlandet noen ganger opplevde. Det eneste innbyggerne uttrykte bekymring for, var at fredningen ville innebære restriksjoner på deres bruk av områdene i form av jakt, fiske og snøscooterkjøring. Disse bekymringene tok Miljøverndepartementet i noen grad hensyn til.

Ser man på det nasjonale og internasjonale presset både for og mot store områdefredninger på Svalbard, er det tydelig at Svalbardfredningen står i en særklasse når det kommer til norske naturfredninger. Miljøverndepartementet valgte å legge seg på en velkjent balanse mellom vekst og vern. Områdene vurdert som mest verneverdige ble fredet, mens utmålsområder der det potensielt lå store økonomiske verdier, ble unntatt fredningen. 1. juni 1973 ble det opprettet tre nasjonalparker, to naturreservater og femten fuglereservater på Svalbard, og dette har siden vært Norges største områdefredning. Til glede for naturverninteressene og til lettelse for de norske myndighetene, ble det ikke funnet olje i utmålsområdene. Disse ble da innlemmet i fredningsområdene. Selv om Utenriksdepartementet i etterkant av fredningen uttalte at de nye bestemmelsene ville bli praktisert ensartet ovenfor alle aktører, var dette vanskelig å følge opp ovenfor Sovjetunionen. Nasjonen nektet å godta de nye bestemmelsene, og det var varierende vilje til etterlevelse av de nye naturvernreglene fra sovjetiske aktører.

De vernede områdene på Svalbard omfattet 27 000km², omtrent 50% av øygruppens areal, og utgjorde til sammen et område på størrelse med Hedmark fylke. Fredningsarealet rangerte som verdens sjette største naturområde (pr. 1975). På samme tid var det samlede arealet av vernede områder på Norges fastland 5 618 km², noe som tilsvarte 1.73% av totalarealet.²²⁰ Ser man på det totale fredningsarealet til Norges fastlandsområder etter opprettelsen av den største fastlandfredningen, Hardangervidda nasjonalpark, utgjorde arealet av vernede områder litt i underkant av fire prosent.²²¹ Dette viser at det var enorme naturområder på Svalbard som ble fredet, både i en internasjonal kontekst, men ikke minst i en norsk kontekst.

En mer tradisjonell norsk fredning: Hardangervidda

En sammenligning mellom Hardangervidda og Svalbard har bidratt til å synliggjøre likheter og forskjeller mellom de to fredningene. Hardangerviddaperspektivet har samtidig vært et eksempel på hva som preger en mer tradisjonell norsk fredning. Hardangerviddas fredningsprosess startet med at naturverninteresser løftet opp Hardangervidda som et naturområde som var spesielt verneverdig. Det var i tillegg veletablerte friluftsjakter som ønsket å skjerme Hardangervidda for videre utbygging, slik at tuopplevelser i uberørt natur fikk bestå. Hardangervidda var med i Naturvernrådet sin landsplan for natur og nasjonalparker i Norge, og etter hvert ble et ekspertutvalg opprettet, som også anbefalte å verne området som

²²⁰ Riksarkivet, Miljøverndepartementet, RA/S-2532/2/Dbal/L1080. Dokument: *Vernede områder på Svalbard – revisjon av regelverket*. Til Miljøverndepartementet fra UD, spesialrådgiveren for polarspørsmål, 8.juli 1980.

²²¹ NOU 1986: 13. *Ny landsplan for nasjonalparker*, utredning av Statens naturvernråd. Oslo: Miljøverndepartementet, s. 21.

en nasjonalpark. Den tradisjonelle konflikten mellom vern og utbygging preget fredningsprosessen til Hardangervidda. Det var allerede planer om å bygge ut vassdragene Veig og Dagali, noe flere så positivt på, siden det ville føre til økt strømtilførsel, flere arbeidsplasser og samfunnsutbygging i nærområdene til folk. For de som ønsket utbygging, var opprettelsen av en nasjonalpark en trussel. Det var også en stor andel av lokalbefolkningen som drev primærnæringsvirksomhet i områdene, som jord- og skogbruk, seterdrift, fiske og jakt. Denne gruppen så både på utbygging og fredning som en trussel for egen drift. Motstandere mot en fredning av Hardangervidda delte seg derfor opp i to tradisjonelle leire, de som både var mot en stor nasjonalpark og mot utbygging av vassdrag, og de som kun var motstandere av en stor nasjonalpark, men positive til vassdragsutbygging.

At det var naturverninteresser som ønsket å frede Hardangervidda, og at det oppstod en konflikt mellom vern og utbygging, var også noe som preget prosessen med å frede store områder på Svalbard. Det som var forskjellig, var at lokalbefolkningen på Svalbard ikke drev tradisjonell næringsvirksomhet i fredningsområdene, og involverte seg som motstandere i fredningsdebatten. Svalbardsamfunnet så positivt på en fredning, og så ikke på dette som en trussel for egen næringsvirksomhet, kullgruvedriften. Til slutt må det nevnes at det ved opprettelsen av Hardangervidda nasjonalpark ikke var noen internasjonale aktører, interesser og avtaler som kompliserte fredningsprosessen for de norske myndighetene, slik som på Svalbard. Selv om det var mange som involverte seg i fredningen, var det kun norske aktører, interesser og lover de norske myndighetene måtte forholde seg til ved fredningsvurderingen. Den konfliktfylte fredningsprosessen til Hardangervidda endte med en opprettelse av en stor nasjonalpark og to landskapsvernområder. Miljøverndepartementet valgte å ta hensyn til landbruksinteressene i området, mens søknadene om utbygging som forelå, ble avvist. Her viser igjen myndighetene vilje til å både verne, og tilrettelegge for næringsvirksomhet.

Et varierende mønster i norske fredningsdebatter

I denne oppgaven har jeg redegjort for Svalbardfredningens særegenheter ved å sammenligne med fredningen av Hardangervidda, samtidig som flere likheter i fredningssakene er blitt belyst. Løfter man blikket opp i et større nasjonalt perspektiv, ser man at både fredningen av Svalbard og Hardangervidda faller inn i norske fredningsmønstre. Det er naturverninteresser som tar initiativ til fredninger og jobber aktivt mot utbygging av naturområder. Det er fagfolk innen naturvitenskapen som gjør utredninger og utformer fredningsforslag myndighetene tar utgangspunkt i. Ofte slår også friluftinteresser seg sammen med naturverninteresser, siden de

har sammenfallende agenda: å bevare naturområder. Naturverninteresser og fagkunnskap som pådrivere for fredning, ser man i begge de nevnte fredningstilfellene, og friluftsjnteressene kommer særlig til uttrykk under Hardangerviddas fredningsprosess. Områder som i stor grad er uberørt av næringsaktivitet, og som gjerne også er populære turområder, er det ofte enkelt å frede. Konflikten oppstår når områder som blir ansett som verneverdige, også har ulike bruksformål som går på tvers av vernetanken. Slik som var faktum i Hardangerviddafredningen, hvor halvparten av arealet var privateid av grunneiere med tradisjonelle næringsinteresser, og at flere kraftselskaper ønsket å bygge kraftverk i områdene, eller som at utmålsområdene til oljeselskapene på Svalbard ble vurdert fredet.

Det er sjeldent et lokalsamfunn selv tar initiativ til en fredning, disse forslagene kommer utenfra. Den lokale befolkningens engasjement i en fredningsdebatt blir mobilisert om det er motstand mot en fredning, eller for å kjempe mot utbygging av egne nærområder, alt etter hva som sammenfaller med gruppens interesser. I naturområder der lokalbefolkningen driver tradisjonell næringsvirksomhet er befolkningen ofte motstandere av store områdefredninger. De lokale aktørene ser i dette tilfellet ofte på en fredning som noe begrensende for egen næring. Denne gruppen er gjerne også mot utbygging i naturområdene, siden dette også kan true egen næring. I disse tilfellene blir både utbygging og fredning sett på som noe negativt, og her kjemper lokalbefolkningen ofte for en ivaretagelse av status quo. Samtidig er det ikke alltid slik at alle lokale innbyggere som står ovenfor fredning eller utbygging, er imot begge deler. Det er også flere lokalsamfunn som er for utbygging av et naturområde, siden det kan gi positive ringvirkninger for nærområdet, slik som flere arbeidsplasser, bedre økonomi og generell samfunnsutvikling. I disse tilfellene er de lokale innbyggerne kun mot en fredning, men ønsker utbygging. I debatten rundt opprettelsen av Hardangervidda nasjonalpark, ser man begge disse tendensene utspille seg. En annen trend er at lokalbefolkningen i et naturområde allierer seg med naturverninteressene, om de opplever at egen næring blir truet av utbygging.

Lokalbefolkningen i et fredningsområde føler ofte både en geografisk avstand til sentrale myndigheter, og en avstand i status i forhold til andre grupper. I fredningssaker er det vanligvis naturvitenskapelige fagpersoner som utformer fredningsforslagene, mens politikere vedtar på bakgrunn av dette. Noen ganger kan det også være motsatt, der myndighetene ser behov for utbygging av et naturområde og legger planer for dette sammen med utbyggingsinteresser. Lokalsamfunnet som holder til i det aktuelle området, føler seg gjerne lite inkludert og hensyntatt i den politiske prosessen. Denne type holdning går igjen både ved

utbygginger og fredninger, der myndighetene fatter et vedtak som går på tross av lokalbefolkningens ønsker. Ser man tilbake på Svalbardfredningen, ser man at noen av disse følelsene ble uttrykt av lokalsamfunnet. Selv om de i dette tilfellet ikke var mot en fredning, uttalte representantene både at de følte seg lite hensyntatt og inkludert i fredningsprosessen.

På myndighetsnivå ser man at politikerne ofte etterstreber å finne en god balanse mellom vekst og vern, og forsøker å ta hensyn til flere av reaksjonene. Dette var tilfellet både ved Svalbardfredningen og Hardangerviddafredningen. Samtidig er det i flere saker slik at myndighetene ender opp med å måtte velge mellom utbygging og vern, siden de ikke alltid er mulig å kombinere begge interessene. Ved Hardangerviddafredningen ble utbygging av vassdragene valgt bort, mens primærnæring og naturvern ble ivaretatt. Ved Svalbardfredningen valgte Miljøverndepartementet en balanse mellom oljeleting i flere av utmålene og en stor fredning, mens gruvevirksomheten ikke ble rammet av fredningen.

Det varierende mønsteret i norske fredningsdebatter oppstår på bakgrunn av hvilke interesser som ligger i et fredningsområde. Hvordan Hardangerviddafredningen og Svalbardfredningen har sammenfalt med de nevnte mønstrene, ble gjennomgått i denne seksjonen. Nå skal vi ta en titt på noen andre norske debatter der kampen har stått mellom naturvern og utbygging av et naturområde. Vil vi gjenkjenne de ulike mønstrene når vi ser på andre saker?

Striden om utbyggingen av Aurlandsdalen i Sogn og Fjordane fant sted på 1960-tallet, og var den første store debatten om naturvern og vannkraftutbygging i Norge. Et samlet lokalsamfunn ønsket utbygging, mens motstanden mot utbygging kom utenbygds fra, av naturverninteresser og den offentlige opinion. Aurland kommune var en lite modernisert, isolert kommune der innbyggerne hadde lite strømtilgang og ingen veiforbindelse. Områdene i Aurland besto hovedsakelig av utmark og snau fjell, og hovednæringen var primært gårds- og stølsdrift, turisme, jakt og beitevirksomhet. Disse næringene var i tilbakegang allerede fra 1950, folketallet gikk ned, og det var mangel på arbeidsplasser. Kraftutbygging ble sett på som positivt for folk i Aurland, siden det ville føre til arbeidsplasser, skatteinntekter, konsesjonsavgifter, bedre strømforsyning og veiforbindelse. Bygdefolket møtte derfor utbyggingsplanene med glede. Naturverninteresser engasjerte seg i saken, og mente det enestående uberørte naturområdet som Aurlandsdalen var, som bare kunne oppleves til fots, var viktig å beholde. Derfor kjempet naturvern- og friluftslivorganisasjoner, sammen med enkeltpersoner og aktivister, mot utbygging. Ved aktivt bruk av avisinnlegg, radio og fjernsyn

dannet det seg en motstand mot utbygging i den offentlige opinion, båret frem av naturvernere, friluftsfolk og intellektuelle innen presse- og universitetsmiljøet. Her ble kampen mot utbygging kjempet av interesser utenfor, med liten lokal støtte. Bygdefolket ønsket utbygging og følte naturverninteressene kun ville frede områdene for å kunne gå tur der, noe som ikke danner levestruktur nok for innbyggerne i Aurland. Tross mye motstand mot utbygging av natur- og friluftslivinteressene, gikk regjeringen inn for utbygging i 1969.²²² I kampen om Aurlandsdalen finner man et samlet lokalsamfunn som kjemper for utbygging, siden en tradisjonell næringsvirksomhet i nedgang truet levevilkårene i området og utbygging ble sett på som en økonomisk redningspakke. Mostandsinteressene kom utenfra, og de vant ikke frem. Utbyggingsstriden i Aurlandsdalen endte med nettopp det, utbygging.

I striden om utbygging av Mardølafallene til kraftformål sommeren 1970 var det derimot omvendt. Planen om at den store Mardalsfossen skulle legges i rør møtte stor lokal motstand hos de berørte bøndene, bygdefolket i Eidsdalen og Eresfjord. Fossen var den høyeste av sitt slag i Nord Europa og vannet styrtet 279 meter ned i fritt fall. Til sammen var fossefallet 655 meter, og også en stor turistattraksjon. Lokalsamfunnet var helt avhengig av dette vannet, men nå skulle vannet overføres til nabokommunen Rauma.²²³ Utbygging av fallene ville føre til store inngrep i området, og ha konsekvenser for næringsgrunnlaget i de tilhørende distriktene. På grunn av potensielle naturødeleggelser og utbyggingens konflikt med primærnæringen, ble en allianse mellom naturverninteressene og bygdefolket dannet. Her ble sivil ulydighet for første gang brukt i naturvernets tjeneste, under det som ble kalt Mardøla-aksjonen. Motstanderne av utbygging fikk også stor støtte fra norsk og utenlandsk opinion. De som ville få økonomisk utbytte av kraftutbygging, særlig folket i nabokommunen Rauma, samlet seg til en motaksjon. Aksjonistene mot utbygging trakk seg tilbake etter å ha mottatt trusler fra andre romsdalinger, og ved at politiet fysisk fjernet aksjonistene. Det endte med at Mardølafossen ble vedtatt utbygd, og siden har fossen vært tørrlagt mesteparten av året.²²⁴ Etter utbyggingen måtte det rammede lokalbefolkningen som nå manglet vann, bygge egne vanningsanlegg og kjempe for erstatning. Den frodige dalen ble truet av tørke etter at vannet ble overført til Rauma, og forholdet til naboene der var ødelagt. Det rammede bygdefolket mistet også troen på det

²²² Finn Erhard Johannessen, *I støtet: Oslo energi gjennom 100 år, 19892 – 1992*, Ad Notam Gyldendal, 1992, s. 210 – 223.

²²³ Bjørneset, Olaug. «Kampen om vatnet». *NRK*. 27. juli 2020.

<https://www.nrk.no/mr/xl/kampen-om-vatnet-1.15015728>

²²⁴ Bentsen, *Grønne linjer* (Oslo: Unipub, 2011), s. 164 – 168.

demokratiske systemet etter vedtaket.²²⁵ I striden om Mardølafallene går konfliktlinjen mellom et lokalsamfunn som støttet utbygging på grunn av økonomiske ringvirkninger, og et annet lokalsamfunn som var sterkt imot, siden det ville ramme deres næring negativt. De lokale motstanderne allierte seg med naturvernere, fordi gruppene hadde sammenfallende interesser. Her støttet også den offentlige opinion de som var mot utbygging av fossefallene. Siden det ble vedtatt utbygging, vurderte myndighetene også i dette tilfellet utbyggingsinteressene som viktigst.

Det er flere eksempler på at planer om utbygging skaper store konflikter. Den kjente Alta-konflikten som preget 70-tallet og tidlig 80-tall var kjennetegnet av store spenninger mellom de som ønsket å bygge ut Alta-Kautokeinovassdraget og de som ønsket å bevare disse naturområdene, som ble brukt til reindrift, laksefiske, jordbruk og friluftsliv. Siden lokalbefolkningen følte at deres levegrunnlag ble truet av utbygging, slo de seg sammen med naturvernere for å kjempe mot kraftutbyggingen. De omfattende utbyggingsplanene ville føre til store naturødeleggelser som ville skade lokalsamfunnets tradisjonelle næringsvirksomhet. Området var samenes kjerneområde for både bosetning og næringsdrift, og det ble sett på som et enestående naturområde. Inspirert av Mardøla-aksjonen oppstod det her også en stor folkeaksjon med bruk av sivil ulydighet, i tillegg til at en juridisk kamp ble ført for å forsøke å stoppe utbyggingen med andre metoder. Med bred mediedekning engasjerte hele den offentlige opinionen seg, og demonstrasjoner ble gjennomført også i Oslo. Siden Finnmark fylkesting, utbyggere og myndighetene ønsket utbygging, led naturverninteressene, lokalbefolkningen og den offentlige opinion et kraftig nederlag.²²⁶ Selv om naturvernere, lokalsamfunnet og det norske folk mobiliserte mot en utbygging de så på som en trussel mot naturen og den tradisjonelle næringsvirksomheten i områdene, valgte myndighetene også her å vurdere behovet for kraftutbygging som høyere, og kom utbyggingsinteressene i møte.

I disse tre sakene ser man hvordan interessene i et naturområde avgjør hvem som allierer seg med hvem. Det er særlig tydelig at lokalbefolkningens primærnæring avgjør hvilken side de deltar på i kampen om nærområdet sitt. I alle tre tilfellene ser man at myndighetene vektla kraftutbygging, og ikke kom naturverninteressene i møtet, noe som bidrar til å synliggjøre at det er ikke alltid slik at selv om naturvernere ønsker å frede et område, så blir det fredet.

²²⁵ Bjørneset, «Kampen om vatnet».

²²⁶ Bentsen, *Grønne linjer* (Oslo: Unipub, 2011), s. 249 – 253.

Avslutningsvis ser jeg på en nasjonalpark til, opprettelsen av Jostedalsbreen nasjonalpark på starten av 90-tallet. I likhet med Hardangervidda, fikk også dette området særskilt behandling. Dette var fordi det knyttet seg store utbyggingsinteresser til noen vassdrag og det var et ønske om at opprettelsen av en nasjonalpark og vassdragsutbygging i området skulle ses på sammen i Stortinget.²²⁷ Under fredningsprosessen ser man flere av konfliktlinjene som også går igjen i sakene ovenfor. Naturverninteressene var sterke i området, og Naturvernrådet anbefalte å frede området i sin nye landsplan for nasjonalparker i 1986. Argumentene for vern er velkjente: Jostedalsbreen var Nord-Europas største fastlandisbre, og ble sett på som et enestående naturområde med høye naturverdier i nasjonal og internasjonal kontekst. Det var et viktig område for naturvitenskapen og det var kulturminner der som måtte ivaretas. Det var et populært turområde, og en nasjonalpark vil verne om naturopplevelsene. Samtidig var det to faktorer som skapte problemer. Det var flere prosjekter i gang rundt å bygge ut flere av vassdragene i området, i tillegg var 20% av den planlagte nasjonalparken privat grunn.²²⁸ Dette minner mye om de ulike interessene som eksisterte på Hardangervidda: utbygging av vassdrag, grunneiere og naturverninteresser.

Planen om å opprette Jostedalsbreen nasjonalpark ble sendt ut på høring av myndighetene. Fra grunneiere og kommuner var det en klar motstand mot at privat grunn skulle med i nasjonalparken, og de mente også det var for kort uttalelsesfrist i saken. Noe som faller inn i mønsteret om at lokalsamfunn ikke føler seg hensyntatt og inkludert ved en fredningsprosess. Vitenskapelige institusjoner, friluftsf- og naturvernorganisasjoner og faglige organer var som alltid svært positive til nasjonalparken, og kom med forslag om å utvide nasjonalparken til å omfatte mer privat grunn.²²⁹ Det dannet seg en kjent konfliktlinje mellom grunneiere som ikke ønsket at egne områder ble rammet av vern, og verneinteresser som ønsket å verne om naturområdene, og gjerne frede enda mer. De berørte lokale aktørene var mot en nasjonalpark og flere ønsket å beholde status quo, siden strenge verneregler ville føre til begrensinger for deres utnyttelse av naturområdene. Andre så positivt på utbygging av flere kraftverk, og ville heller ha mer av dette, enn en nasjonalpark.²³⁰ Her ser man at de lokale synspunktene på en nasjonalpark deler seg i to tradisjonelle leirer, slik som under Hardangerviddafredningen.

²²⁷ St. meld. nr. 25 (1987 – 88). *Om nasjonalpark i Jostedalsbreområdet*. Miljøverndepartementet, s. 3.

²²⁸ Innst. S. nr. 273 (1987 – 88). *Innstilling fra kommunal- og miljøvernkomiteen om nasjonalpark i Jostedalsbreområdet*. Kommunal- og miljøvernkomiteen.

²²⁹ Ibid.

²³⁰ St. meld. nr. 25 (1987 – 88), s. 7 - 11.

På bakgrunn av disse synspunktene valgte Miljøverndepartementet å ta hensyn til de tradisjonelle næringsinteressene i naturområdene, samtidig som departementet landet på å opprette Jostedalsbreen nasjonalpark.²³¹ Det ble også tatt hensyn til andre næringsinteresser. De skulle ikke hindre utbygging av et planlagt vassdrag, stoppe påbegynt vassdragsutbygging eller hindre drift av eksisterende anlegg. Samtidig var departementet tydelig på at utbygging medførte skader på naturområder og flere av vassdragene ble vernet.²³² Balansegangen Miljøverndepartementet la seg på for å ivareta både naturverninteresser og næringsinteresser, ligner på balansegangen ved Hardangerviddafredningen og Svalbardfredningen. Stortinget sluttet seg til Miljøverndepartementet sitt syn, og nasjonalparken ble opprettet ved kongelig resolusjon 25. oktober 1991 med et totalareal på 1310km².²³³

Gigantisk fredning – minimal konflikt

Det som virkelig er det spesielle med Svalbard er at det var så enorme naturområder som ble fredet, samtidig som det var et relativt lavt konfliktnivå ved fredningen. Dette er momenter man skulle tro var en motsetning. Det kom reaksjoner og motstemmer mot fredningen av Svalbard, men det var ikke store konflikter, sammenlignet med sakene vi har sett ovenfor. De andre eksemplene har vist at det ofte oppstår store kamper mellom næringsinteresser og verneinteresser når utbygginger eller fredninger av naturområder blir behandlet. Her har vi sett folkeaksjoner, politiinvolvering, juridiske kamper, offentlig mobilisering og omfattende politiske behandlinger. Ingenting av dette skjedde under fredningen av halve Svalbard. Mesteparten av naturområdene var uberørte områder ingen hadde interesser for, og selv om det under fredningsprosessen kom utenrikspolitiske bekymringer og motstand fra enkelte næringsaktører, var det liten mobilisering sammenlignet med de andre sakene. På bakgrunn av dette, sammen med at flesteparten av utmålene fikk unntak fra fredningen, kunne den gigantiske fredningen av halve Svalbard i 1973 bli gjennomført med minimal konflikt.

²³¹ Innst. S. nr. 273 (1987 – 88).

²³² St. meld. nr. 25 (1987 – 88), s. 1 – 7, s. 26.

²³³ St. prp. nr. 32 (2003 – 2004). *Om kraftutbygging ved Kjøsnestfjorden*. Olje- og energidepartementet, s. 18.

Litteratur og kilder

Litteratur

- Arlov, Thor B. *Den rette mann. Historien om Sysselmannen på Svalbard*. Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2011.
- Arlov, Thor B. *Svalbards historie*. Trondheim: Tapir akademisk forlag, 2003.
- Bentsen, Bredo. *Grønne linjer. Natur og miljøvernets historie i Norge*. Oslo: Unipub, 2011.
- Bjørklund, Kristoffer. *Caltex-saken og norsk oljepolitikk på Svalbard fra 1960 til 1973*. Masteroppgave i historie. Universitetet i Oslo: Institutt for arkeologi, konservering og historie, vår 2008.
- Borch, Trude. *Kampen om naturen: miljødiskurs på Svalbard – Europas siste villmark*. Hovedfagsavhandling i sosialantropologi/samiske studier. Universitetet i Tromsø, Institutt for samfunnsvitenskap, seksjon for sosialantropologi/samiske studier, våren 1997.
- Evjen, Bjørg. *Kull, karer og kvinnfolk: Longyearbyen 1916-1975: fra arktisk arbeidsplass til etablert industrisamfunn?* Oslo: Unipax, 2006.
- Haugan, Arnt Robert. *Et vernekupp? Opprettelsen av verneområdene på Svalbard i 1973*. Hovedfagsoppgave i geografi. Norges teknisk-naturvitenskapelige Universitet, Geografisk Institutt, desember 1997.
- Ibsen, Stephan. *Kampen om Hardangervidda. En historie om vekst og vern*. Hovedfagsoppgave i historie. Universitet i Oslo, Historisk Institutt, mars 2002.
- Jansen, Alf-Inge. *Makt og miljø: en studie av utformingen av den statlige natur- og miljøvernpolitikken*. Oslo: Universitetsforlaget AS, 1989.
- Johannessen, Finn Erhard. *I støtet: Oslo energi gjennom 100 år, 1892 – 1992*. Ad Notam Gyldendal, 1992.
- Norderhaug, Magnar. *Svalbard – mennesket i den siste villmark*. Oslo: Universitetsforlaget, 1982.
- Persen, Endre. «Miljøvern på Svalbard. Fra «no mans land» til et mønsterbruk». I *Natur 1995*, redigert av Karl H. Brox, s. 33 – 47. Trondheim: Tapir forlag, 1995.
- Verneområdene på Svalbard – sikrer unike natur- og kulturminner*, informasjonshefte, produsert av Direktoratet for naturforvaltning, Norsk Polarinstitut, Riksantikvaren og Sysselmannen på Svalbard.
- Willumsen, Bente Elisabeth. *Lokaldemokrati på 78 grader nord. En studie av debatten om innføringen av lokalt folkestyre i Longyearbyen*. Hovedfagsoppgave i statsvitenskap. Universitetet i Tromsø, Institutt for statsvitenskap, 2000.
- Østreng, Willy. *Det politiske Svalbard*. Oslo: Gyldendal, 1975.

Trykte kilder

Innst. S. nr. 273 (1987 – 88). *Innstilling fra kommunal- og miljøvernkomiteen om nasjonalpark i Jostedalsbreområdet*. Kommunal- og miljøvernkomiteen.

NOU 1973: 19. *Naturvern på Svalbard*, utredning av Statens naturvernråd. Oslo: Miljøverndepartementet.

NOU 1974: 30 A. *Bruken av Hardangervidda*, utredning av Hardangerviddautvalget. Miljøverndepartementet.

NOU 1974: 30 B. *Hardangervidda, natur – kulturhistorie – samfunnsliv*, utredning av Hardangerviddautvalget, Miljøverndepartementet.

NOU 1986: 13. *Ny landsplan for nasjonalparker*, utredning av Statens naturvernråd. Oslo: Miljøverndepartementet.

Prop. 1 S (2017 – 2018). *For budsjettåret 2018 – Svalbardbudsjettet*. Justis- og beredskapsdepartementet

St. meld. nr. 22 (1994 – 95). *Om miljøvern på Svalbard*. Miljøverndepartementet.

St. meld. nr. 25 (1987 – 88). *Om nasjonalpark i Jostedalsbreområdet*. Miljøverndepartementet.

St. meld. nr. 39 (1974 – 1975). *Vedrørende Svalbard*. Justis- og politidepartementet.

St. meld. nr. 40 (1969 – 70). *Om opprettelse av et polarråd og et stedlig svalbardråd*. Justis- og politidepartementet.

St. meld. nr. 43 (1978 – 79). *Om Hardangervidda*. Miljøverndepartementet.

St. meld. nr. 64 (1965 – 1966). *Om Naturvernrådets Innstilling om landsplan for natur- og nasjonalparker i Norge*. Kommunal- og arbeidsdepartementet.

St. prp. nr. 32 (2003 – 2004). *Om kraftutbygging ved Kjøsnesfjorden*. Olje- og energidepartementet.

Internett

Bjørneset, Olaug. «Kampen om vatnet». *NRK*. 27. juli 2020. <https://www.nrk.no/mr/xl/kampen-om-vatnet-1.15015728>

Fritz Wedel Jarlsberg signerer Svalbardtraktaten på vegne av Norge i Paris, 9. februar 1920. *Svalbardtraktaten 100 år*. Foto: ukjent fotograf/Syssemannen på Svalbard. Lesedato 10. 10. 2021. <https://www.stortinget.no/nn/om-stortinget/Historikk/svalbardtraktaten-100-ar/>

Kleven, Øyvinn. «Otium og negotium på 78 grader nord.» *Statistisk sentralbyrå*. Publisert 19. 06. 2001. Lesedato 10.10.2021. <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/otium-og-negotium-paa-78-grader-nord>

Lov 17. 7. 1925 nr. 11 om Svalbard (Svalbardloven)
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1925-07-17-11>

Lov 07. 08. 1925 Bergverksordning for Svalbard.
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1925-08-07>

Lov 15. 06. 2001 nr. 79 om miljøvern på Svalbard (svalbardmiljøloven)
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-06-15-79>

Store norske leksikon, s.v. «utmarksnæring». Lesedato 15.01.2022.
<https://snl.no/utmarksn%C3%A6ring>

Toldnæs, Jens Petter, «Klassisk naturvern», *Store norske leksikon*. Lesedato 10. 01. 2022.
https://snl.no/klassisk_naturvern

Traktat 02.09. 1920 nr. 1 angående Spitsbergen (Svalbardtraktaten), Multilateral.
<https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/1920-02-09-1>

Arkivmateriale

Nasjonalbiblioteket

Fjørtoft, Kjell. *Svalbard (II)*, opptak fra NRK TV, dokumentarprogram i tre episoder, sendt 1972.

Paneldebatt: *Hva skjer med Svalbard?* opptak fra NRK TV, sendt 13. desember 1972.

Norsk Polarinstitutt

Arkivstykker serie Y Norsk polarinstitutt med forløpere, stykkenummer 7, stykkebetegnelse brev gradert i henhold til sikkerhetsinstruksen, fra år 1969 til år 1980, mappebetegnelse miljøvern, fra år 1969 til år 1974, Arkivkode 3.2.

Riksarkivet

Miljøverndepartementet, ny avlevering 2009, Sakarkiv Naturvernavdelingen.
467.7 Fredningstiltak Oppsyn Svalbard, 1973 – 1984: RA/S-2532/2/Dbal1080
- Mappe 867.70, Naturvern på Svalbard: RA/S-2532/2/Dbal1080/867.70
- Mappe 876.7, Naturvernedede områder på Svalbard: RA/S-2532/2/Dbal1080/876.7

Miljøverndepartementet, ny avlevering 2009, Sakarkiv Naturvernavdelingen.
867.1. Svalbardrådet og Polarrådet, 1972 – 1976. RA/S-2532/2/Dbal0946
- Mappe 867.1, Svalbardrådet, Den stedlige befolknings bruk av nasjonalparker og naturreservater på Svalbard. Uttalelse fra Det stedlige Svalbardråd:
RA/S-2532/2/Dbal0946/8671.

Statsarkivet i Tromsø

Svalbardrådet, Første avlevering, Utvalg, Vilt- og naturvernutvalget, Korrespondanse ordnet etter emne, Naturvern.
SATØ/SATØ-302/1/G/Gb/Gbc/L0068/0001

Svalbardrådet, Første avlevering, Journaler og registre, Registre til saksarkiv, Registre over samtlige saker som er blitt behandlet på møter i Svalbardrådet.
SATØ/SATØ-302/1/C/Cb/L0018

Sysselmannen på Svalbard, Korrespondanse og saksdokumenter ordnet etter arkivnøkkel, Jakt, fangst, fredning, Naturvernområder, fuglereservater.
SATØ/S-0076/Dc/L0103/0005/62.01.

Sysselmannen på Svalbard, Arkivkatalog 1925 - 1974 (1983): Organisasjon og administrasjon, Korrespondanse og saksdokumenter ordnet etter arkivnøkkel 1973 (1971) – 1983, Arkivnøkkel 125, 5. Ressurser, næringer, 51. Miljøvern, naturvern.
- Mappe 514. Områdefredningsbestemmelsene 1973 – 1974: 125/5/51/514
- Mappe 511. Naturvernforskriftene 1974: 125/5/51/511
- Mappe 510.2. Naturvern – årsrapport 1974: 125/5/51/510.2

Sysselmannen på Svalbard, 1973 - 1991 Arkivkatalog (tillegg). L0121 513.1 – 514: Miljøvern, naturvern, vilt, jakt, fangst, fiske, bergverk, gruvedrift, olje- og naturforekomster, turisme, ekspedisjoner, kulturminner, kulturvern, forurensning 1975 – 1990.

Muntlige kilder

Arlov, Thor B. Svalbardhistoriker, tidligere tolk og konsulent ved sysselmesterkontoret på Svalbard, ansatt ved Universitetet i Trondheim og Universitetssentret på Svalbard.
Telefonsamtale 03.03.2022.

Heggelund, Kristin. Dagens miljøvernssjef ved sysselmesterkontoret på Svalbard. Personlig samtale på sysselmesterkontoret, 28.04.2022.

Larsen, Thor. Biolog med fokus på forvaltning av miljø og naturressurser, særlig kjent for sitt arbeid med isbjørn, tidligere ansatt ved Norsk Polarinstitut og nåværende ansatt ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet. Telefonsamtale 3.03.2022.

Prestrud, Pål. Biolog og klimaforsker, tidligere ansatt ved sysselmesterkontoret på Svalbard, ved Miljøverndepartementet og ved Norsk Polarinstitut. Telefonsamtale, 3.03.2022.

Reymert, Per Kyrre. Svalbardhistoriker og arkeolog, tidligere ansatt ved sysselmesterkontoret på Svalbard, ved Svalbard museum og ved Universitetssentret på Svalbard. Personlig samtale på Norsk Polarinstitut, 12.10.2021.